

ΑΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΤΡΟΠΟΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΩΝ
ΕΦΗΒΩΝ »**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:
Αμπατζίδα Διονυσία
Σεμελίδου Ευαγγελία

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2004

Περιεχόμενα	
Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1^ο	
1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ	6
1.1. ΗΒΗ – ΕΦΗΒΕΙΑ	6
1.1.1. Χρονολογική οριοθέτηση της εφηβείας	6
1.1.2. Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας	7
1.2. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΙΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ	9
1.3. ΕΦΗΒΕΙΑ – ΓΟΝΕΙΣ	10
1.3.1. Ο ρόλος της οικογένειας	11
1.4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ	11
1.4.1. Ο ρόλος της οικογένειας	12
1.4.2. Ο ρόλος του σχολείου	12
1.4.3. Ο ρόλος του κοινωνικού περιβάλλοντος	13
1.4.4. Ο ρόλος των συνομήλικων	14
1.5. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ “ΕΓΩ”	15
Κεφάλαιο 2^ο	
2.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ	17
2.2. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ	20
2.3. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΕ ΑΥΤΕΣ	23
2.3.1. Η ομαδοποίηση των εφήβων	25
2.3.2. Απόρριψη των εφήβων και σχηματισμός εφηβικών ομάδων	25
2.3.3. Τα χαρακτηριστικά των εφηβικών ομάδων	26
2.4. ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΦΙΛΙΑΣ	28
2.5. Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	30
2.6. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΦΗΒΩΝ	31
2.7. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟ	33
2.8. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	37
2.8.1. Κίνητρα που προωθούν την επικοινωνία στο σχολείο	38
2.8.2. Προφορική και γραπτή επικοινωνία	38
2.8.3. Μη Λεκτική Επικοινωνία	40
Κεφάλαιο 3^ο	
3.1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	41
3.2. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ	45
3.3. ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΘΕΤΙΚΟΥ – ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ	47
3.4. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ – ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ	48
3.5 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ	48
3.6.ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ ΔΙΚΟ ΤΟΥΣ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ	54

Κεφάλαιο 4^ο	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	
4.1.ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	57
4.1.2.ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	57
4.2. Η ΕΚΛΟΓΗ ΜΙΑΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	57
4.3. ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ–ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ–ΤΥΧΑΙΟ-ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΟ	59
4.4. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑΣ	60
4.5. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	61
4.6. ΜΕΡΟΛΗΨΙΑ – ΕΜΠΛΟΚΗ ΕΡΕΥΝΗΤΗ	61
4.7. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	62
4.7.1. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ / ΠΡΟ-ΕΡΕΥΝΑ	62
4.8. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	63
4.9. Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	64
Κεφάλαιο 5^ο	
5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ - ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	67
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	82
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	84

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το τέλος κάθε ερευνητικής διαδικασίας είθισται να τίθεται αρχικά υπό τη μορφή ευχαριστιών, αλλά και συνολικότερης αναδρομής της διαδικασίας που ακολουθήθηκε και των ανθρώπων που διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο. Πρωταρχικά αισθανόμαστε την ανάγκη να εκφράσουμε τις ειλικρινέστερες ευχαριστίες μας στο τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, για την ευκαιρία που μας παρείχε να ακολουθήσουμε ένα εμπνευσμένο και επιστημονικό παόγραμμα σπουδών, με πλούσιες αναζητήσεις και σημαντικές ανατροφοδοτήσεις καθ' όλο το διάστημα φοίτησης μας.

Κατά την περίοδο ανάληψης και οργάνωσης αυτής της εργασίας, η παρουσία της καθηγήτριας Ελένης Γαλενιανού υπήρξε καταλυτική καθώς τόσο η επιστημονική της κατάρτιση όσο και η συνεργατική της διάθεση έθεσε εξ' αρχής το κριτήριο της εκπόνησης μιας άρτιας κατά το δυνατόν πτυχιακής εργασίας.

Ιδιαίτερα αισθανόμαστε την ανάγκη να εκφράσουμε τις θερμότερες ευχαριστήριες μας στον Παιδοψυχίατρο κ.Μακαρώνα Νικόλαο, διευθυντή του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής του Ν.Ηρακλείου. Η συνεργασία του και η δεκτικότητα που επέδειξε λειτούργησε καταλυτικά στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Τέλος, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τα φροντιστήρια Θεμέλιο και Ομόσημο, για την εμπιστοσύνη που μας επέδειξαν κατά την διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της εργασίας αυτής.

Η εργασία αυτή, αφιερώνεται στους γονείς μας, οι οποίοι μας στήριξαν από την αρχή των σπουδών μας μέχρι το πέρας τους. Γεμάτες σκέψεις και συναισθήματα για τους γονείς μας που πιθανώς “υπέφεραν” από την εφηβεία μας, εκφράζουμε ένα θερμό “ευχαριστώ”.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία διεξήχθη από τις σπουδάστριες Αμπατζίδη Διονυσία και Σεμελίδου Ευαγγελία. Αφορμή για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος στάθηκε η παρακάτω παράγραφος: "Οι νέες ομάδες ηλικίας έχουν πάντοτε την τάση να διαφοροποιούνται με το ντύσιμο, την αισθητική του σώματος, τη συμπεριφορά και τη γλώσσα. (Φραγκουδάκη, 1987)⁶." Έτσι τέθηκε σ' έμας ο προβληματισμός για ποιο λόγο οι νέοι χρησιμοποιούν διαφορετικό διάλυο επικοινωνίας τόσο μεταξύ τους όσο και με τους ενήλικες. Καθώς και με ποιο τρόπο επιτυγχάνεται αυτός.

Βασικός στόχος της εργασίας αυτής είναι η ανάλυση και η καταγραφή του έφηβικού λόγου και πιο συγκεκριμένα ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνούν οι έφηβοι ηλικίας 14 έως 17 μεταξύ τους, με τους γονείς τους και με το άλλο φύλο. Επίσης για ποιους λόγους αναπτύσσουν μια δική τους αργκό και πως δημιουργείται αυτή.

Όσο αναφορά τη μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, για το θεωρητικό μέρος είναι κυρίως της βιβλιογραφικής και ηλεκτρονικής αναζήτησης. Στο δεύτερο μέρος πραγματοποιήθηκε διερευνητική-εμπειρική έρευνα, με έμφαση στην ποιοτική ανάλυση, χρησιμοποιώντας ημιδομημένες συνεντεύξεις. Το δείγμα της έρευνας ήταν έφηβοι ηλικίας 14 έως 17 που κατοικούν στο νομό Ηρακλείου και διεξήχθη σε φροντιστήρια της πόλης. Επίσης χρησιμοποιήθηκε φωτογραφικό υλικό από το 3^ο γυμνάσιο Ηρακλείου και γράμματα εφήβων.

Βασικές δυσκολίες που παρουσιάστηκαν κατά την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας ήταν η ελλιπής ελληνική βιβλιογραφία και αρθρογραφία. Βασική πηγή βιβλιογραφίας ήταν η κεντρική βιβλιοθήκη του Α.Τ.Ε.Ι Κρήτης η βιβλιοθήκη της σχολής Σ.Ε.Υ.Π καθώς και η κεντρική βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσ/κης, του Παιδαγωγικού και Φιλοσοφικού τμήματος του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και τέλος η Ζωσιμαία βιβλιοθήκη Ιωαννίνων και το Εθνικό Κέντρο Ερευνών. Παρ' όλα αυτά όμως η βιβλιογραφία και ο αριθμός εντύπων ήταν εντυπωσιακά περιορισμένος κάτι που δυσκόλεψε σημαντικά το έργο μας. Έτσι για να έχουμε όσο το δυνατόν πληρέστερη βιβλιογραφική κάλυψη για το θέμα που αναλύουμε απευθυνθήκαμε σε επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με το θέμα. Συναντήσαμε στο γραφείο του στην Αθήνα τον κ Σιδέρη Νίκο ο οποίος είναι διδάκτωρ του τμήματος Ψυχολογίας του Πάντειου Πανεπιστημίου έχει ασχοληθεί με τον εφηβικό λόγο και έχει εκδόσει δοκίμιο με τίτλο « Και Όμως Μιλάνε» από τις εκδόσεις Καστανιώτη. Επίσης επικοινωνήσαμε μέσω internet με την κ. Ιορδανίδου καθηγήτρια του Παιδαγωγικού τμήματος Πατρας η οποία μεσολάβησε ώστε να επικοινωνήσουμε με τον κ Ανδρουτσόπουλο Ιωάννη διδάκτωρ καθηγητή

⁶ Φραγκουδάκη Άννα, Γλώσσα και Ιδεολογία, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999

γλωσσολογίας στο πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργη της Γερμανίας του οποίου η βοήθεια ήταν πολύτιμη.

Τέλος ως προς τη δομή η παρούσα εργασία αποτελείται από τρία βασικά κεφάλαια.

:

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρουμε τις σωματικές και ψυχολογικές αλλαγές στην ανάπτυξη του εφήβου οι οποίες συντελούν στην επερχόμενη εφηβική θύελλα (Anna Freud 1958). Επίσης αναφέρουμε το ρόλο της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση του εφήβου και την ταυτότητα του εγώ που αναπτυξιακά κατακτάται στην εφηβεία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρουμε τους χαρακτηριστικούς τρόπους εκφρασης των εφήβων με τους γονείς τους, τους συνομηλίκους τους, το άλλο φύλο αλλά και την επικοινωνία τους στο χώρο του σχολείου με τους καθηγητές τους

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη σημασία της γλώσσας, τη γλωσσική ανάπτυξη των εφήβων, ποια είναι τα χαρακτηριστικά της γλώσσας τους και πως αυτή αναπτύσσεται.

Ακολουθεί το κεφάλαιο της μεθοδολογίας της έρευνας το οποίο περιλαμβάνει τις υποθέσεις και τη μεθοδολογία της ανάλυσης των στοιχείων.

Επόμενο κεφάλαιο είναι η ανάλυση των στοιχείων από τη λήψη των συνεντεύξεων.

Τέλος παρουσιάζονται τα τελικά συμπεράσματα της συγκεκριμένης εργασίας.

Κεφάλαιο 1^ο

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

1.1. ΗΒΗ - ΕΦΗΒΕΙΑ

Αναφέρεται σε μια σχετικά σύντομη περίοδο, διάρκειας 2 ως 4 ετών περίπου, βιολογικής ανάπτυξης, κατά την οποία πραγματοποιούνται οι βιοσωματικές αλλαγές που σχετίζονται με την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας.

Α. Πρωτεύοντα γνωρίσματα της ήβης: ωρίμανση των γεννητικών αδένων (όρχεων του άρρενος και ωοθηκών του θήλεος), η παραγωγή ώριμων σπερματικών κυττάρων, η διόγκωση και η λειτουργική προετοιμασία της μήτρας για τη φιλοξενία του κυήματος, η ανάπτυξη των οργάνων και των αδένων του άρρενος που χρησιμεύουν για την παραγωγή, τη διαφύλαξη και τη διοχέτευση προς τα έξω του σπέρματος.

Β. Δευτερεύοντα γνωρίσματα της ήβης: αναφέρονται σε εξωτερικά – φυσιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι επικουρικά της γενετήσιας λειτουργίας και συμβάλλουν στην ετερόφυλη έλξη και τη σεξουαλική καταλληλότητα, όπως είναι η ηβική κόμη, η διόγκωση των μαστών στα θήλεα, η τρίχωση του προσώπου στα άρρενα, η αλλαγή του τόνου της φωνής⁷.

Αντίστοιχα η εφηβεία αναφέρεται σε μια εκτενέστερη αναπτυξιακή περίοδο, διάρκειας 7 ως 8 ετών, και περιλαμβάνει τις αλλαγές που συμβαίνουν και στους 4 βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό, το γνωστικό, το συναισθηματικό και το κοινωνικό τομέα. Η εφηβεία δηλαδή είναι έννοια ευρύτερη της ήβης και εμπεριέχει την ήβη. Η ήβη ασφαλώς αποτελεί την κορυφαία, την πιο χαρακτηριστική πλευρά της εφηβείας, αλλά είναι μόνο το βιολογικό μέρος της εφηβείας.

Ορισμένοι μελετητές⁸ χωρίζουν την ήβη σε 2 φάσεις: *προεφηβεία* όπου ενώ αναπτύσσονται τα εξωτερικά σωματικά χαρακτηριστικά, ωστόσο δεν παράγονται ακόμα ώριμα σπερματικά κύτταρα (σπερματοζώαρια, ωάρια) και την *κύρια εφηβεία*, όπου πλέον παρατηρείται πλήρης ανάπτυξη των προηγούμενων χαρακτηριστικών. Ως διαχωριστικό σημείο μεταξύ των δύο αυτών φάσεων συνήθως λαμβάνεται στα κορίτσια η πρώτη έμμηνουρύση και στα αγόρια η πρώτη εκσπερμάτωση.

1.1.1. Χρονολογική οριοθέτηση της εφηβείας

Ως αφετηρία της περιόδου λαμβάνεται το χρονικό σημείο στο οποίο το άτομο γίνεται ικανό για αναπαραγωγή και ως πέρας το χρονικό σημείο στο οποίο το άτομο θεωρείται έτοιμο να αναλάβει το ρόλο του ενηλίκου.

Ακόμη μεγαλύτερες δυσχέρειες παρουσιάζει ο χρονικός προσδιορισμός του τέλους της εφηβικής ηλικίας, γιατί το περιεχόμενο της έννοιας της ωριμότητας καθορίζεται κατά ένα μεγάλο βαθμό από το είδος της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο, και είναι επομένως θέμα περισσότερο τύπου και χρόνου. Όσο πιο πολύπλοκη

⁷ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, τόμ.4, σελ.11-12.

⁸ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., όπ.π., σελ.11-12.

είναι μια κοινωνία (αστική, βιομηχανική, ταχέως αναπτυσσόμενη) τόσο πιο ποικίλοι, απαιτητικοί και ασαφείς είναι οι ρόλοι των ενηλίκων.

Η ηλικία της πρώτης εμμηνόρροιας έχει, ιστορικά, υποστεί αλλαγές. Στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες καθώς και σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, η ηλικία της πρώτης εμμηνόρροιας μειώνεται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Στη δεκαετία του 1840, ο μέσος όρος πρώτης εμμηνόρροιας ήταν 14 με 15 ετών για τις γυναίκες στην Ευρώπη, ενώ τώρα είναι 12 με 13 ετών. Μια παρόμοια τάση παρατηρήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου, σήμερα, σε σύγκριση με το 1890, η πρώτη εμμηνόρροια εμφανίζεται δύο χρόνια νωρίτερα⁹.

Ασφαλώς, τόσο η βιολογική ωρίμανση όσο και η νοητική ανάπτυξη έχουν, στις βασικές τους δομές, ολοκληρωθεί ήδη στο 16^ο ή το αργότερο στο 18^ο έτος. Θα μπορούσε λοιπόν να υποστηριχθεί ότι βιοσωματικά και ψυχοπνευματικά το άτομο είναι ώριμο ήδη από το 18^ο έτος της ηλικίας του. Η απόκτηση όμως της ψυχοκοινωνικής ωριμότητας δημιουργεί την ασάφεια και τη σύγχυση, γιατί συνάπτεται άμεσα προς τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα.

Σχετικό προς τη διαφοροποίηση που ενυπάρχει στη σωματική, συναισθηματική και νοητική ανάπτυξη και ωρίμανση του ατόμου είναι το παράδειγμα της διαφορετικότητας στην αντιμετώπισή του από το νομοθετικό πλαίσιο: έτσι, στο 25^ο έτος το δικαίωμα του εκλέγεσθαι για την εθνική αντιπροσωπεία, στο 23^ο το δικαίωμα του εκλέγεσθαι για την τοπική αυτοδιοίκηση, στο 18^ο το δικαίωμα του εκλέγειν, στα 17 το δικαίωμα για έγκληση, στα 16 το δικαίωμα για συνδικαλιστική δράση, στα 18 το δικαίωμα κατοχής διπλώματος αυτοκινήτου κ.α.

Η εφηβεία αρχίζει βαθμιαία κατά το τέλος της λανθάνουσας περιόδου (περίπου στα 10,1/2 – 11 χρόνια) και τελειώνει βαθμιαία με την έναρξη της ενήλικης ζωής (από τα 18 έως τα 21 χρόνια). Η εφηβική ηλικία μπορεί να διαιρεθεί σε τρία στάδια: στην πρώιμη εφηβική ηλικία, από 10,1/2 – 11 έως 14, στη μέση από 14 έως 16-17, και στην όψιμη από 16-17 έως 20-21.

1.1.2. Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας

Στο **βιοσωματικό** τομέα, οι μεταλλαγές της ήβης είναι τόσο απότομες και καθολικές, που είναι, όπως την αποκαλεί ο J.J.Rousseau «δεύτερη γέννηση». Αν και ο χαρακτηρισμός αυτός θεωρείται σήμερα υπερβολικός, εντούτοις είναι αναμφισβήτητο ότι η εφηβεία είναι το μεγαλύτερο βιολογικό γεγονός μετά τη γέννηση. Στη φάση αυτή επισυμβαίνουν ραγδαίες αλλαγές σε όλες τις παραμέτρους του σώματος: ύψος, βάρος, αναλογίες, περίγραμμα, θέλη και λειτουργία οργάνων

⁹ . Τη σημασία των περιβαλλοντικών παραγόντων στην έναρξη της εμμηνόρροιας επισημαίνουν ερευνητές. Όπως τονίζουν οι Cole M. – Cole Sh ‘υγεία, η διατροφή, το στρες και η κατάθλιψη επηρεάζουν επίσης την ηλικία έναρξης της εμμηνόρροιας. Ένας σημαντικός παράγοντας στρες είναι οι οικογενειακές συγκρούσεις. Μελέτες στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Νέα Ζηλανδία έδειξαν ότι οι έφηβες που βιώνουν υψηλά επίπεδα οικογενειακών συγκρούσεων αρχίζουν να εμμηνορροούν ενωρίτερα από εκείνες που ζουν σε αρμονικές οικογένειες. Σήμερα, οι ερευνητές δεν είναι βέβαιοι σχετικά με το πώς προκαλούνται αυτές οι επιδράσεις. Υπάρχει μια γενική συμφωνία ότι το στρες του περιβάλλοντος επηρεάζει το αναπτυσσόμενο ορμονικό σύστημα των παιδιών. Παρ’ όλα αυτά, οι ακριβείς μηχανισμοί αυτών των επιδράσεων και η σπουδαιότητα της χρονικής στιγμής στην οποία συμβαίνουν είναι αβέβαια”. Cole M. – Cole Sh., Η ανάπτυξη των παιδιών, Τόμος Γ’, μτφ. Σόλμαν Μ, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2002, σελ. 46.

και οργανικών συστημάτων, με βιοσωματική μεταβολή την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας”¹⁰.

Στο **νοητικό** τομέα, η εμφάνιση των αφαιρετικών (ή τυπικών) νοητικών πράξεων δίνει μια άλλη προοπτική στην αντίληψη και κατανόηση του κόσμου. Η σκέψη μπορεί να κινείται στο χώρο όχι μόνο του συγκεκριμένου και του υπαρκτού, όπως συμβαίνει κατά την παιδική ηλικία, αλλά και στο χώρο του πιθανού, των υποθέσεων και των θεωριών. Μπορεί να συλλαμβάνει και να επεξεργάζεται όχι μόνο ότι υπάρχει ή ότι έχει υπάρξει στην πραγματικότητα, αλλά και ότι θα μπορούσε να υπάρξει στο μέλλον ή που είναι ακόμη και αντίθετο προς την πραγματικότητα. Εξοπλισμένος λοιπόν ο έφηβος με την αφαιρετική σκέψη, μπορεί να συλλαμβάνει για κάθε θέμα εναλλακτικές λύσεις, πέρα από αυτές που εφαρμόζονται στην πραγματικότητα, να εκπονεί και να προτείνει θεωρητικά πρότυπα για την επίλυση των κοινωνικών και ατομικών μας προβλημάτων, να διαμορφώνει ένα προσωπικό σύστημα αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Με την ανακάλυψη των πολλαπλών εναλλακτικών λύσεων και των θεωρητικών προτύπων, η πραγματικότητα στη σκέψη του εφήβου αποτελεί μία επιμέρους περίπτωση σε μια ολόκληρη δέσμη ποικίλων εναλλακτικών λύσεων¹¹.

Τυπικές Λειτουργίες της εφηβικής σκέψης:

Κατά την περίοδο της **τυπικής λειτουργικής σκέψης**¹² οι έφηβοι αποκτούν 4 νέες βασικές γνωστικές ικανότητες: α) να χρησιμοποιούν τον υποθετικό – παραγωγικό συλλογισμό, β) να σκέπτονται επαγωγικά, γ) να στοχάζονται και δ) να χρησιμοποιούν την προτασιακή λογική.

Με τις δύο πρώτες γνωστικές ικανότητες οι έφηβοι είναι σε θέση να σχηματίζουν υποθέσεις, να σκέπτονται λογικά και αφηρημένα και να χρησιμοποιούν επιστημονικές μεθόδους για τον έλεγχο των υποθέσεων.

Με το στοχασμό οι έφηβοι επεξεργάζονται τους δικούς τους συλλογισμούς και τις γνωστικές τους διαδικασίες. Αποκτούν την ικανότητα να εξετάζουν τις προσωπικές τους απόψεις και την προοπτική των άλλων προσώπων, να αναλύουν αντικειμενικά τις σκέψεις τους και τις γνωστικές τους στρατηγικές και να τις αξιολογούν ως προς τον βαθμό που σχετίζονται με το θέμα που επεξεργάζονται.

Ας υποθέσουμε ότι δίνουμε σε ένα παιδί 8 ετών και σε ένα άλλο 13 ετών τις παρακάτω 2 προτάσεις και το συμπέρασμα, λέγοντάς τους να κρίνουν αν το συμπέρασμα είναι σωστό:

Πρόταση 1: Όλα τα πρόβατα είναι ζώα

Πρόταση 2: Όλα τα ζώα είναι πράσινα

Συμπέρασμα: Όλα τα πρόβατα είναι πράσινα

Το παιδί, που βρίσκεται στο στάδιο της συγκεκριμένης λειτουργικής σκέψης, θα κρίνει την ορθότητα καθεμιάς πρότασης μεμονωμένα, θα επισημάνει το εμπειρικό λάθος στη δεύτερη πρόταση και στο συμπέρασμα και έτσι θα κρίνει ότι και το συμπέρασμα

είναι λανθασμένο. Στη συγκεκριμένη λειτουργική περίοδο η σκέψη εντοπίζεται σ’ αυτό που το παιδί γνωρίζει ότι είναι ορθό και, μολονότι δεν περιορίζεται στην άμεση αντίληψη, είναι εντούτοις προσκολλημένη στο συγκεκριμένο και εμπειρικό.

¹⁰ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., όπ.π., σελ.16.

¹¹ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., όπ.π., σελ.16-17.

¹² . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., όπ.π., σελ.104-5 και 139.

Τα πρόβατα στην πραγματικότητα δεν είναι πράσινα και επομένως το συμπέρασμα είναι λανθασμένο.

Αντίθετα στην τυπική λειτουργική περίοδο ο έφηβος θα συσχετίσει λογικά τις προτάσεις. Με άλλα λόγια η λογική των προτάσεων μπορεί να ληφθεί υπόψη, χωρίς το περιεχόμενο τους. Η τυπική λειτουργική σκέψη επικεντρώνεται πιο πολύ στη δομή και στο λογικό συσχετισμό μιας σειράς προτάσεων, παρά στο αν το περιεχόμενό τους ανταποκρίνεται στα πράγματα. Η ώριμη σκέψη βασίζεται στην τυπική προτασιακή λογική, στην ικανότητα δηλαδή του ατόμου να συσχετίζει, να αξιολογεί, να αναιρεί και να αντιστρέφει αντικειμενικά τις προτάσεις και τις εφαρμογές τους.

1.2. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ – ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΙΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

- Επιθυμία να μένει μόνος του (αποσύρεται από τις ομαδικές δραστηριότητες των συνομηλίκων και αρχίζει να περνάει τις ώρες του στο δωμάτιό του με την πόρτα κλειδωμένη).
- Αποστροφή προς την εργασία (δείχνει κουρασμένος, απρόθυμος να εκτελέσει τις υποχρεώσεις του τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι, χωρίς όμως σκοπιμότητα)
- Έλλειψη συντονισμού στις κινήσεις (παρουσιάζει αδεξιότητα στις κινήσεις και μετακινήσεις του που οφείλεται στο αυξητικό τίναγμα της εφηβείας)
- Ανία (πλήξη, αδιαφορία για παιχνίδια που πριν απολάμβανε, για τη σχολική εργασία και τις ομαδικές δραστηριότητες)
- Νευρικότητα – ανησυχία (υπερένταση, υπερκινητικότητα, δεν μπορεί να συγκεντρώσει την προσοχή του σε ένα έργο. Η νευρικότητα αυτή αποτελεί, σε μεγάλο βαθμό, μια εξωτερική έκφραση εσωτερικής έντασης που βιώνει ο έφηβος, ένα επακόλουθο της αυξημένης συναισθηματικότητας και ευσυγκινησίας)
- Αυξημένη ευσυγκινησία (απογοητεύεται εύκολα, μεταφράζει οποιαδήποτε κουβέντα τον αφορά ως κριτική εις βάρος του και ξεσπά)
- Αντιδραστική – εχθρική στάση προς τους άλλους (προβάλλει αντιρρήσεις, συνεχώς διαφωνεί, δεν είναι συνεργάσιμος, γκρινιάζει με όλους)
- Αντιδραστική – εχθρική στάση προς το άλλο φύλο
- Εναντίωση προς κάθε μορφή εξουσίας (έντονη τάση να ανθίσταται και να εναντιώνεται σε κάθε μορφή εξουσίας)
- Υπεραπασχόληση με θέματα του σεξ
- Υπέρμετρη αιδημοσύνη (υπερβολική ντροπαλότητα να γδυθούν μπροστά σε άλλους στο σπίτι, σε μια ιατρική εξέταση εξαιτίας των ραγδαίων αλλαγών στο σώμα τους)
- Έλλειψη αυτοπεποίθησης (κυριαρχείται από έντονο συναίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας)
- Ονειροπόληση (κλεισμένος στον εαυτό του αφήνει τη σκέψη του να περιπλανηθεί στο χώρο της φαντασίας και του ονείρου)¹³

Ολοκληρώνοντας τις αναπτυξιακές αλλαγές που συμβαίνουν στους εφήβους, ο Ι.Ν.Παρασκευόπουλος τους συνοψίζει ως εξής: “α) να αποδεχθεί τη νέα μορφή που παίρνει τελικά το σώμα του και να χρησιμοποιεί τις νέες σωματικές και

¹³ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., όπ.π., σελ.157.

ψυχοκινητικές του δυνατότητες αποτελεσματικά, β) να διαμορφώσει μια ώριμη ετερόφυλη σχέση και να αποδεχθεί τον κοινωνικό ρόλο του φύλου του, γ) να εξασφαλίσει μια βέβαιη προοπτική και οικονομική ανεξαρτησία με την εκλογή επαγγέλματος και τη συστηματική προετοιμασία για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού, δ) να αποκτήσει συναισθηματική αυτονομία από τους γονείς και άλλους ενήλικους, ε) να διαμορφώσει νέες σχέσεις αμοιβαιότητας με τους συνομηλίκους του και των δύο φύλων, στ) να αποκτήσει τις γνωστικές δεξιότητες και τις έννοιες που είναι αναγκαίες για την ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνική και πολιτική ζωή, ζ) να διαμορφώσει ένα αξιολογικό σύστημα, μια φιλοσοφία της ζωής, η) να δώσει ικανοποιητική απάντηση στα ερωτήματα: «ποιος είμαι;», «από πού έρχομαι;», «πού πηγαίνω;» Να αποκτήσει δηλαδή αυτό που ο Erikson αποκαλεί **ταυτότητα του Εγώ**¹⁴». (αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 1.6.)

1.3. ΕΦΗΒΕΙΑ - ΓΟΝΕΙΣ

Στην εφηβική ηλικία παρατηρείται σημαντική αλλαγή στη στάση των εφήβων απέναντι στους γονείς τους. Η αλλαγή αυτή οφείλεται στην επιθυμία τους για μεγαλύτερη ανεξαρτησία και στην ένταξή τους σε ομάδες έξω από την οικογένεια, που συνήθως ελαττώνουν την επιρροή των γονέων, αν και η αγάπη που τρέφει ο έφηβος για τους γονείς του παραμένει η ίδια ή και μεγαλώνει¹⁵. Αποτέλεσμα αυτής της αλλαγμένης στάσης είναι η πιθανή και περιοδική έκφραση αντιρρήσεων, διαφωνιών και πεισμάτων. Θετικό είναι για τους γονείς να μην εμπλακούν σε διαμάχες αντιζηλίας και ανταγωνιστικότητας με τους εφήβους, γιατί τότε κάτι που αποτελεί μια φυσιολογική εκδήλωση μπορεί να εξελιχθεί σε μια πολύ σοβαρή σύγκρουση, η οποία πιθανόν να απομακρύνει ψυχικά τον έφηβο από την οικογένειά του, που τόσο την έχει ανάγκη.

Μια ακόμα πολύ βλαπτική σύγκρουση της εφηβικής ηλικίας σχετίζεται με την επιθυμία του εφήβου να του συμπεριφέρονται σαν να είναι ενήλικας, ενώ παράλληλα κυριαρχείται από την ανάγκη του να παραμείνει παιδί και να εξαρτάται από τους γονείς του.

Αυτό μας φέρνει στο στάδιο της ανεξαρτητοποίησης που είναι πολύ βασικό για τον έφηβο και, υπό τον όρο ότι γίνεται θετικά, αποτελεί μια πολύ σημαντική συνεισφορά για την ωριμότητά του.

Για τα χαρακτηριστικά των εφήβων έγινε εκτενής αναφορά παραπάνω.

Χαρακτηριστικά γονέων:

1. Επιθυμία – συνήθως ασυνείδητη – να ελέγχουν απόλυτα τον έφηβο
2. Δυσκολία να μοιραστούν με άλλους την αγάπη του και την εμπιστοσύνη του
3. Φόβο ότι κάτι κακό θα του συμβεί, όταν θα απομακρυνθεί από την οικογένεια
4. Τάση να υποτιμούν την ικανότητα και τη δύναμη του εφήβου να λειτουργεί ανεξάρτητα

Νεότερες έρευνες ωστόσο καταδεικνύουν ότι η κατάκτηση της αυτονομίας από τον έφηβο δεν συνεπάγεται οπωσδήποτε σύγκρουσή του με τους γονείς. Έρευνα της Al.Karlan για παράδειγμα, με έφηβες που φοιτούσαν σε κολέγιο έδειξε

¹⁴ . Παρασκευόπουλος I.N., όπ.π., σελ.19-20.

¹⁵ . Παρασκευόπουλος I.N , όπ.π, σελ.22

ότι οι νεαρές κοπέλες θεωρούσαν πολύ σημαντική τη σχέση με τους γονείς και ιδιαίτερα με τις μητέρες τους. Σε αντίθεση επίσης με την ψυχαναλυτική άποψη, σύμφωνα με την οποία οι έφηβοι πρέπει να μειώσουν το «δέσιμο» με τους γονείς για να δεσμευτούν με ομάδες εκτός της οικογένειας, παρατηρήθηκε ότι οι έφηβοι που είχαν καλές σχέσεις με τους φίλους τους είχαν και καλές σχέσεις με την οικογένειά τους. Ίσως η ασφάλεια που νιώθουν στη σχέση με τους γονείς τους να τους δίνει τη “δυνατότητα” να αποκτήσουν ασφαλείς σχέσεις και με άλλα άτομα έξω από την οικογένεια¹⁶.

1.3.1. Ο ρόλος της οικογένειας

Η οικογένεια αποτελείται από άτομα των οποίων η συμπεριφορά και η εμπειρία γνωρίζουμε ότι επηρεάζεται από ένα σύστημα αλληλοδιαπλεκόμενων σχέσεων, στις οποίες συμμετέχουν και αποτελούν μέρος. Παράλληλα τα άτομα – μέλη της οικογένειας έχουν συγκεκριμένα και βαθιά ριζωμένα χαρακτηριστικά ή εσωτερικές δυνάμεις.

Ο ρόλος της οικογένειας έγκειται στα εξής¹⁷:

- Στην παροχή στέγης, κατοικίας και υλικών αγαθών στα μέλη της
- Στην παροχή σωματικής και συναισθηματικής φροντίδας τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά και στους εφήβους
- Στην προώθηση και τη διατήρηση της συναισθηματικής υγείας και της ισορροπίας όλων των μελών της
- Στην εξασφάλιση της κοινωνικοποίησης των παιδιών
- Στη δημιουργία σεξουαλικών προτύπων και ρόλων, που προετοιμάζουν το δρόμο για τη σεξουαλική ωρίμανση και ικανοποίηση
- Στην παροχή δυνατοτήτων για την ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας συνδεδεμένης με την οικογενειακή ταυτότητα.

Το αίσθημα ταυτότητας είναι απαραίτητο για να μπορούν τα μέλη της να αντεπεξέρχονται στις καινούργιες εμπειρίες και στη δημιουργία νέων δεσμών. Είναι, βέβαια, γνωστό ότι οι δυσλειτουργίες της οικογένειας, οι διαταραγμένες σχέσεις των γονιών, η συζυγική δυσαρμονία, οι χαοτικές ή διαλυμένες οικογένειες συνδέονται με την εμφάνιση ψυχολογικών δυσκολιών στα παιδιά και στους εφήβους.¹⁸

1.4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Ο έφηβος εντάσσεται μέσα στο κοινωνικό σύνολο, δέχεται τις επιταγές και τα μηνύματά του και τα μεταπλάθει σε προσωπικό βίωμα και εμπειρία, στοιχεία που στη συνέχεια τα “ξαναγυρίζει” κι έτσι πλέκεται στα νήματα της κοινωνικής ζωής. Η ικανότητά του να δέχεται και να κατανοεί είναι μια δύσκολη υπόθεση που εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων και προϋποθέσεων τόσο ατομικές (ψυχοσύνθεση, ιδιαιτερότητα, χαρακτήρα) όσο και συνολικές (επιδράσεις οικογένειας, ομάδων, συνομηλίκων, κοινωνικού περίγυρου, θεσμών). Ο έφηβος ζει

¹⁶ . Παπαδιώτου – Αθανασίου Β., Οικογένεια και όρια, συστημική προσέγγιση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.302.

¹⁷ . Πυργιωτάκης Ι.Ε., Κοινωνικοποίηση και Κοινωνικές Ανισότητες, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1989, σελ.65.

¹⁸ . Πυργιωτάκης Ι.Ε οπ.π, σελ 102

και κινείται σε ένα ξεχωριστό και ιδιόμορφο περιβάλλον, μέσα στο οποίο μαθαίνει να δέχεται τους περιορισμούς του ή να προεκτείνει τις ελευθερίες του. Φτάνουμε έτσι στην κοινωνική του προσαρμοστικότητα, αλλά και στην απαίτηση και τη δυναμική του αντίστασης, στην προσωπική του “φωνή”.

1.4.1. Ο ρόλος της οικογένειας

Ο ρόλος της οικογένειας παίζει τον πρωταρχικό παράγοντα, όχι μόνο στην κοινωνικοποίηση του εφήβου, αλλά και σε όλη την ηθικοπνευματική του ανάπτυξη. Έτσι όπως τονίζει και ο Tj. Hadfield¹⁹ “η επιρροή που μπορεί να ασκήσει ένας γονιός πάνω στον έφηβο, εξαρτάται απόλυτα από την προηγούμενη σχέση τους”, από τη σχέση τους κατά την ηλικία της παιδικότητας.

Ο ρόλος της σωστής γονικής προστασίας, αυτής που καλλιεργείται από τα πρώτα βήματα της εμφάνισης του νέου ανθρώπου στην οικογένεια, είναι διευκολυντικός και θετικός για την κοινωνικοποίηση του εφήβου, και ο αντίθετος βλαπτικός και επικίνδυνος.

1.4.2. Ο ρόλος του σχολείου

Πολλές ψυχοκοινωνιολογικές μελέτες αποδεικνύουν ότι το θέμα του σχολείου έρχεται δεύτερο στο πλαίσιο των ανησυχιών των εφήβων, μετά τις σχέσεις με τους φίλους, αλλά πριν από τη διασκέδαση, τις συνθήκες ζωής, τις ερωτικές σχέσεις ή τις σχέσεις με τους γονείς. Επίσης, τα θέματα συζήτησης των εφήβων μεταξύ τους, όπως και με τους γονείς τους, συχνά έχουν να κάνουν με τα σχολικά επιτεύγματα. Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε, σχετικά με το θέμα αυτό, ότι οι συγκρούσεις ανάμεσα στους εφήβους και τους γονείς τους είναι ίσως λιγότερες από ότι νομίζουμε. Πράγματι, σε ποσοστό 66% οι έφηβοι συμφωνούν με τους γονείς τους ως προς τη σημασία των σχολικών αποτελεσμάτων, ενώ το 31% δε συμφωνεί και το 1% δε συζητά αυτό το θέμα. Παράλληλα το σχολείο είναι ίσως “περισσότερο” σημαντικό από όσο νομίζουμε, διότι ο έφηβος έχει την απαίτηση να τον προετοιμάσει για την επαγγελματική ζωή και την προσωπική του εκπαίδευση, εφόσον θεωρεί επίσης ότι είναι μια δυνατότητα ανάπτυξης για το σύνολο της ζωής του και της προσωπικότητάς του.

Αν το σχολείο σημαίνει μόνο την απλή εκπαίδευση και την απόκτηση γνώσεων, δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των ίδιων των νέων. Αυτό αποδεικνύεται από το ενδιαφέρον που εκδηλώνουν στις δραστηριότητες οι οποίες οργανώνονται στο πλαίσιο του σχολείου, όπως, π.χ. ο αθλητισμός, οι διάφορες άλλες δραστηριότητες ή τα εργαστήρια. Επίσης, ο χρόνος και ο χώρος μεταξύ του σπιτιού και του σχολείου, δηλαδή ο δρόμος για το λύκειο, είναι γεμάτοι δραστηριότητες, συναντήσεις και συναλλαγές. Οι τελευταίες είναι πολύ σημαντικές και αντιπροσωπεύουν ένα είδος μεταβατικής εποχής, απαραίτητης μεταξύ των δύο τρόπων ζωής: εκείνον της σχολικής ομάδας και εκείνον της οικογένειας²⁰.

Η ευθύνη και το βάρος για τη δημιουργία των πλαισίων, όπου θα διαμορφωθεί η κοινωνικοποίησή του, ανήκει κατά μεγάλο μέρος στο σχολείο της

¹⁹ . Τσιαντής Γ. (Επιμ.), Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ.89.

²⁰ . Μπρακόνιε Α. – Μαρτσέλι Ντ., Τα χίλια πρόσωπα της εφηβείας, μτφ. Λεωνίδα Σ., Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ.196.

μέσης εκπαίδευσης. Ο έφηβος στη σχολική τάξη, που λειτουργεί σαν κοινωνική ομάδα και στην ευρύτερη σχολική ζωή, που λειτουργεί σαν κοινωνικός οργανισμός, μαθαίνει να “εντάσσεται”, να κοινωνικοποιείται: να προσαρμόζεται, να παραβλέπει το ατομικό όφελος και συμφέρον και να συμβάλει στο γενικό καλό, που πηγάζει μέσα από τη συλλογική διάθεση και προσπάθεια. Μαθαίνει να υπακούει, να δέχεται τις παρατηρήσεις, να αναλαμβάνει τις ευθύνες των πράξεών του, να διαμαρτύρεται και να απαιτεί, να ζει ενταγμένος σε μια ζωή που την ξεχωρίζει από το σπίτι και τη γειτονιά, νιώθει δεμένος μαζί της και έτσι αισθάνεται πως αποτελεί ένα μέρος σ’ ένα σύνολο αδιάσπαστο και αυτόνομο.

Μια άλλη σημαντική παράμετρος που συχνά θέτει τέλος στην περίοδο της “αθωότητας” και της “ανεμελιάς” των εφήβων είναι το σχολείο ως μηχανισμός ελέγχου της κοινωνικής και επαγγελματικής καταξίωσης των νέων. Καθώς οι έφηβοι προσεγγίζουν τις ανώτερες τάξεις του Λυκείου, ορθώνεται το ζήτημα ή δίλημμα της επιλογής επαγγελματικής κατεύθυνσης που είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη σχολική επιτυχία ή αποτυχία των μαθητών. Το γεγονός αυτό συχνά ανακύπτει έντονα και πειστικά τόσο από το περιβάλλον της οικογένειας όσο και από το σχολικό. Καθώς δε η εκπαίδευση στην Ελλάδα προσανατολίζεται περισσότερο στην επίδωξη υψηλής βαθμολογίας – για την εισαγωγή στα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης – και λιγότερο στην πλήρη ανάπτυξη του προσώπου, η επιτυχία μετριέται με τα αποτελέσματα των εξετάσεων. Η ελληνική βέβαια βιβλιογραφία μέχρι σήμερα εντοπίζει το ενδιαφέρον της στη σχέση άγχους και σχολικής επίδοσης μόνο στο πλαίσιο της σχολικής ηλικίας, δίχως να συσχετίζει το σχολικό στρες με την υπόλοιπη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των εφήβων και τις σχέσεις τους με τους γονείς τους, γεγονός που οφείλουμε να καταθέσουμε.²¹

Η έρευνα της Ε.Τζελέπη – Γιαννάτου, καταδεικνύει ακριβώς πως “ο συσχετισμός της χαμηλής επίδοσης με το υψηλό συνολικό στρες αλλά και ειδικότερα με το υψηλό στρες για το σχολείο, το μέλλον και τις σχέσεις με τους γονείς οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τους εφήβους του δείγματός μας και ενδεχομένως του πληθυσμού μας. Ειδικότερα, η σχέση της χαμηλής βαθμολογίας με το στρες που βιώνουν οι έφηβοι φαίνεται ότι δεν περιορίζεται μόνο στο σχολείο και το μέλλον, τα οποία είναι αλληλένδετα, αλλά συμπεριλαμβάνει και τις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους. Είναι πιθανόν να εντείνουν το στρες των εφήβων οι συχνά μη – ρεαλιστικές προσδοκίες των γονέων, όπως επίσης και η έμφαση που δίνεται στη σχολική επιτυχία”²².

1.4.3. Ο ρόλος του κοινωνικού περιβάλλοντος

Ο έφηβος ένα μεγάλο μέρος του ελεύθερου χρόνου του, κι ίσως και το μεγαλύτερο, το περνά στη γειτονιά, στις εφηβικές ομάδες, στα κέντρα διασκέδασης, στο κοινωνικό του περιβάλλον, εκεί που συντελείται και πραγματώνεται η “καθημερινή επικοινωνία” ανάμεσα στα άτομα, και επιτελείται η κοινωνικοποίησή του. Πρόκειται για μια κοινωνικοποίηση που ξεπερνά τη θεωρία και το παράδειγμα που διδάσκονται στο σπίτι και στο σχολείο. Ζει σε ένα σύνολο ατόμων, όπου οι

²¹ . Τζελέπη - Γιαννάτου Ε, Εφηβικό στρες και σχολική επίδοση, στο περ. Επιστήμες Αγωγής τευχ.2/2003 σελ 92

²² . Τζελέπη – Γιαννάτου Ε., Εφηβικό στρες και σχολική επίδοση, στο περ. Επιστήμες Αγωγής, τεύχ.2/2003, σελ.89.

συνθήκες και το κλίμα είναι πιο ρεαλιστικό. Το “άνοιγμα” λοιπόν του εφήβου είναι απαραίτητο κι επιβάλλεται να γίνει όσο το δυνατό γρηγορότερα και να ξεφύγει από το ελεγκτικό, πολλές φορές, οικογενειακό περιβάλλον, αφού τελικά θα κληθεί να ζήσει και να δραστηριοποιηθεί εκτός αυτού. Έτσι μόνο θα περάσει με επιτυχία αυτή την “κοινωνική δοκιμασία”, θα σχηματίσει το δικό του ιδεολογικό και κοσμοθεωρικό πλαίσιο αρχών και θα ενταχθεί αβίαστα και γόνιμα στον κόσμο που τον περιβάλλει.

1.4.4. Ο ρόλος των συνομηλίκων

Στο κοινωνικό κλίμα που δημιουργείται από τους συνομηλίκους του, ο έφηβος δημιουργεί ένα αίσθημα ανεξαρτησίας και αποδέσμευσης, νιώθει πως αποτελεί έναν παράγοντα που καθορίζει και επηρεάζει το σκεπτικισμό και τον προβληματισμό της συντροφιάς και αισθάνεται μια οντότητα με δράση κι αυτοσχεδιασμό, ενώ ταυτόχρονα ισχυροποιείται ο δεσμός της ενότητας και γεννιέται η ομαδοποίηση. Μέσα από την ομαδοποίηση²³:

- 1) Αποβάλλεται το συναίσθημα της απόρριψής του από τον κύκλο των “μεγάλων”. Κάθε νέος άνθρωπος,, από τα πρώτα κιόλας εφηβικά του βήματα, νιώθει ένα φοβερό συναίσθημα αποβολής από τον άμεσο κοινωνικό του χώρο. Έτσι μεγαλώνει η διάσταση ανάμεσα σ’ αυτόν και τους γονείς του, δεν παραδέχεται τις αντιλήψεις και τις θεωρίες της γενιάς τους, αμφισβητεί τη συλλογιστική της ομάδας, που πλέον με τη βοήθειά της ξεπερνάει το πρόβλημα και “τακτοποιείται”.
- 2) Χειραφετείται και αποδεσμεύεται. Σαν φυσική απόρροια της πιο πάνω θέσης, ο έφηβος αποκτά δικές του εκτιμήσεις, αξιολογεί μόνος του τις αξίες που τις θεωρεί βασικές και αναγκαίες, δεν νιώθει περιορισμό και έλεγχο στις εξόδους και τις κινήσεις του, δημιουργεί φιλικούς δεσμούς και τροφοδοτεί τη φιλαρέσκειά του με την ιδιαιτερότητα της παρουσίας του (ντύσιμο, λεξιλόγιο) και γενικά ζει ξεκομμένος απ’ το οικογενειακό, το σχολικό, αλλά κι από τον κοινωνικό έλεγχο.
- 3) Ενισχύεται η ατομικότητά του. Μέσα σ’ αυτόν το χώρο και κάτω από την επίδραση και την ψυχολογία της ομαδικότητας, ο έφηβος κτίζει το δικό του ανεξάρτητο κόσμο, αποκτά μια αυτοπεποίθηση κι ένα συναίσθημα υπεροχής και κοινωνικής προβολής. Πολλές φορές όμως, αυτή η συνειδητοποίηση καταστρέφεται μέσα σε “εμφανίσεις” αντικοινωνικής συμπεριφοράς και τελματώνεται στην ανευθυνότητα και στην έλλειψη φροντίδας κι ελέγχου, αλλά και στην απουσία σωστού προτύπου. Δηλαδή η ατομικότητά του μπορεί, από τη μια μεριά να ενισχύει την προσωπική του παρουσία στην κοινωνία και να βοηθάει τη θετική του αποδεσμευτικότητα απ’ την εξάρτηση και την ατολμία για ανάληψη ρόλων και πρωτοβουλιών, απ’ την άλλη όμως υπερτρέφει το “εγώ” του και τελικά παραμορφώνει την εφηβική τάση για “απελευθερωτισμό”, με αποτέλεσμα η χειραφέτησή του να νοσεί κι η ατομικότητά του να τον οδηγεί στον κοινωνικό εγωισμό, την άρνηση και το μηδενισμό. Έτσι όχι μόνο δεν κοινωνικοποιείται, αλλά περιθωριοποιείται, απομονώνεται και αδρανοποιείται, απορρίπτεται από το

²³ . Τσιάντης Γ. (Επιμ.), όπ.π., σελ.124.

σύνολο και κλείνεται στον εαυτό του ή εντάσσεται στο χώρο της παρεκκλίνουσας ομάδας.

- 4) Δεσμεύεται και υποτάσσεται στην ομάδα. Ο έφηβος μέσα στο πλαίσιο της εφηβικής συντροφιάς και της ομαδοποίησής του γενικά ανακαλύπτει τον εαυτό του και καλλιεργεί την αποδεσμευτικότητα, αποκτά το συναίσθημα της κοινωνικής του ταυτότητας και εντάσσεται στο “εμείς”, ενώ άλλες φορές πέρα από τη θετική συμμετοχικότητά του, αφομοιώνεται μέσα στην ομάδα, δεσμεύεται και υποτάσσεται στις διαθέσεις της.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως η “δυναμικότητα” των συνομηλίκων μέσα στη νεανική ομάδα είναι μεγάλη και αποφασιστική, επιδρά αφάνταστα στην “προσωπική” διαμόρφωση του χαρακτήρα και του ήθους και με την έννοια αυτή επισκιάζει την οικογενειακή και περισσότερο τη σχολική θέση κι επίδραση που ασκείται πάνω στον έφηβο. Παρ’ όλες τις αρνητικές όμως επιδράσεις της ομάδας, τελικά ο έφηβος “περνάει” μέσα απ’ αυτή, ταλανίζεται, πιέζεται και άσχετα με τα σημάδια που του “μένουν”, το θετικό είναι πως μαθαίνει να συζεί, να συγκρούεται και να συναναστρέφεται, να επικοινωνεί και τελικά να κοινωνικοποιείται.

Γενικά, τα τρέχοντα ευρήματα υποδηλώνουν ότι ο ρόλος της πίεσης των συνομηλίκων στην κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου είναι πιο περιορισμένος και ο ρόλος της οικογένειας πολύ πιο σημαντικός από όσο πίστευαν. Μερικοί έφηβοι πράγματι αποστασιοποιούνται και δημιουργούν σχέσεις έξω από την οικογένεια, γεγονός που τους απομακρύνει από τους γονείς τους πρακτικά και συναισθηματικά. Αλλά το πιο κοινό σχήμα είναι οι έφηβοι και οι γονείς να διαπραγματεύονται μια νέα μορφή ανεξαρτησίας που αναθέτει στον έφηβο ένα ρόλο μεγαλύτερης ισότητας και σχεδόν ίσης ευθύνης. Ούτε στην ομάδα συνομηλίκων, ούτε στην οικογένεια μπορεί να αποδοθεί κυρίαρχος ρόλος στη διεργασία αυτή. Τα δύο κοινωνικά πλαίσια παίζουν συμπληρωματικό ρόλο στην αναδιοργάνωση της κοινωνικής ζωής του εφήβου²⁴.

1.5. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ “ΕΓΩ”

Σύμφωνα με τον E.Erikson υπάρχουν τέσσερα προβλήματα που σχετίζονται με τη σύγχυση ταυτότητας. 1) Το πρώτο είναι το πρόβλημα της **οικειότητας**. Ο έφηβος πρέπει να μπορεί να δημιουργεί στενές σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους χωρίς να χάνει την ταυτότητά του. Αν φοβάται την οικειότητα, μπορεί να απομονωθεί από τους άλλους και να καταφύγει στη δημιουργία στερεότυπων ή τυπικών σχέσεων. Ή μπορεί, αντίθετα, να αναζητά διαρκώς στενές σχέσεις οικειότητας με αυτούς που ο Erikson περιέγραψε ως “απίθανους συντρόφους”.

2) Το δεύτερο σχετίζεται με την προοπτική του **χρόνου**. Καθώς ένα μεγάλο μέρος της εμπειρίας του σχετίζεται με τη μάθηση και την προετοιμασία για την ενήλικη ζωή, ο έφηβος πρέπει να δει τον εαυτό του μέσα σε ένα ρεαλιστικό χρονικό πλαίσιο. Η υπέρμετρη ανησυχία και αγωνία για την αλλαγή και την ανάπτυξη μέσα στον κόσμο των ενηλίκων μπορεί να οδηγήσει τον έφηβο να καταπνίξει τους φόβους του αυτούς με το να μην κάνει σχέδια για το μέλλον και με το να αρνείται ότι οι καιροί αλλάζουν. Εάν συμβεί αυτό, ο έφηβος δεν θα προχωρήσει στις απαιτούμενες

²⁴ . Cole M. – Cole Sh., όπ.π. , σελ. 86.

μακροπρόθεσμες προσπάθειες για τη διαμόρφωση μιας ασφαλούς βάσης για την ενήλικη ζωή.

3) Το τρίτο πρόβλημα σχετίζεται με τη φιλοπονία, τη χρησιμοποίηση των ατομικών δυνάμεων με παραγωγικό και αποτελεσματικό τρόπο. Οι έφηβοι αυτή την περίοδο έχουν γενικά αρκετά καθήκοντα, υπό την έννοια ότι πρέπει τόσο να εργαστούν όσο και να μελετήσουν. Αυτά τα καθήκοντα αντιπροσωπεύουν ένα είδος προετοιμασίας του εφήβου για την ενήλικη ζωή. Ο Erikson θεωρεί ότι σε αυτό το στάδιο είναι σημαντικό ο έφηβος να μάθει να τιθασει ρεαλιστικά τις δυνάμεις του. Κάτι τέτοιο όμως σημαίνει ότι πρέπει να δεσμευθεί για την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας, πράγμα που σε μερικούς εφήβους προκαλεί αγωνία. Για να αποφύγει να αντιμετωπίσει αυτές τις αγωνίες, ο έφηβος μπορεί να ασχοληθεί επίμονα με μια δραστηριότητα αποκλείοντας όλες τις άλλες, ή ακόμα μπορεί να αρνηθεί να επικεντρωθεί σε κάποια από αυτές.

4) Το τέταρτο πρόβλημα είναι η **αρνητική ταυτότητα**. Μερικοί έφηβοι συνειδητά θα επιλέξουν μια ταυτότητα η οποία βασίζεται περισσότερο στην απόρριψη των αξιών των άλλων παρά σε μια θετική προσωπική τους επιλογή. Για παράδειγμα, ο έφηβος προχωρεί στην επιλογή μιας ταυτότητας εντελώς αντίθετης από την προτίμηση των γονέων του, απλώς και μόνον για να αποδείξει την ανεξαρτησία του. Στην πραγματικότητα, αυτό το είδος αντίδρασης σημαίνει ότι το άτομο θα είναι το ίδιο ψυχολογικά εξαρτημένο από τους γονείς όπως και πριν την επιλογή: χωρίς τους γονείς να αντιπροσωπεύουν την αντίθεση, το άτομο δεν έχει δική του ταυτότητα. Είναι σημαντικό, επομένως, να μάθει ο έφηβος να κάνει τις προσωπικές του επιλογές με βάση τα ατομικά του διαφέροντα, κλίσεις και ικανότητες, και όχι με βάση την αντίδραση σε αυτό που οι άλλοι θέλουν να κάνει.

Η περίοδος της εφηβείας αποτελεί κατά την έκφραση του Erikson ένα **ψυχοκοινωνικό μορατόριουμ**. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το άτομο επιδίδεται σε μια συνεχιζόμενη προσπάθεια αναζήτησης και εξέτασης εναλλακτικών λύσεων και δυνατοτήτων. Σημαντικές αποφάσεις για τη ζωή μένουν σε εκκρεμότητα και το άτομο πειραματίζεται με διαφορετικές πιθανότητες, χωρίς να χρειάζεται να αντιμετωπίσει όλες τις συνέπειες αυτών των επιλογών. Υπ' αυτή την έννοια ο Erikson θεώρησε τις αναζητήσεις της εφηβείας ως ένα ιδιαίτερο είδος παιχνιδιού. Αντί για το εξωτερικευμένο φυσικό παιχνίδι της παιδικής ηλικίας, ο έφηβος παίζει με τους περισσότερο πολύπλοκους ρόλους και ταυτίσεις της κοινωνίας²⁵.

Η προσέγγιση του Erikson είναι επίσης αξιοσημείωτη γιατί δεν θεωρούσε την εφηβεία ως το τέλος της ανάπτυξης. Όπως και οι θεωρητικοί του πολιτισμικού πλαισίου, έβλεπε την ανάπτυξη ως διεργασία που διαρκούσε ολόκληρη τη ζωή²⁶.

²⁵ . Hayes N., Εισαγωγή στην Ψυχολογία, Β' τόμ., Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

²⁶ . Cole M. – Cole Sh., όπ.π., σελ.38.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Η άνετη επικοινωνία δίνει στους γονείς σιγουριά, τους επιτρέπει να ελέγχουν τους κινδύνους του έξω κόσμου, τις κακές παρέες, την αποτυχία στο σχολείο, τα ναρκωτικά κ.τ.λ. Η συζήτηση και η εμπιστοσύνη συμβάλλουν στην αποτροπή τυχόν παρεκτροπής του παιδιού και προσφέρουν στον μεν γονιό ηρεμία, στο δε παιδί αυτοεκτίμηση²⁷. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η επικοινωνία με τον νέο αποτελεί σωστό άθλο. Μερικοί μάλιστα τη θεωρούν ακατόρθωτη.

Όταν ο νέος μπαίνει στην εφηβεία, παλεύει για την ανεξαρτησία του, για να έχει δική του άποψη, για να μπορεί να μη δέχεται εντολές από πουθενά. Η ζωή στο σπίτι κυλά, με καβγάδες και διαφωνίες, ακόμα και ο πιο υπάκουος νέος γίνεται επιθετικός. Ο καθημερινός ρυθμός αποτελεί αντικείμενο διαμάχης και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο νέος θέλει να αλλάξει-σύμφωνα με τα γούστα του-ολόκληρη τη ζωή του σπιτιού: τους κανόνες της οικογένειας, τις δουλειές, τις προσωπικές συνήθειες, τη χρήση του τηλεφώνου και της τηλεόρασης, τα χρήματα και τα αδέρφια του.

- Τι γίνεται Λουκά; Τι κάνεις;
- Βλέπω αυτό το τηλεπαιχνίδι, μπαμπά.
- Για να δω...Ααα...Τι βλακεία! Χάσιμο χρόνου είναι...
- Εμένα μ' αρέσει, μπαμπά. Το βρίσκω διασκεδαστικό.²⁸

²⁷ . Συναφής αλλά μη ταυτόσημη με την αυτοαντίληψη έννοια είναι αυτή της *αυτοεκτίμησης*. Ορίζεται ως η εκπεφρασμένη μέσα από τη στάση του ατόμου προς τον εαυτό του προσωπική κρίση της αξίας του και εξαρτάται από το βαθμό επίτευξης ή με των στόχων του ανάλογα με τις προσδοκίες του. Η θετική ή αρνητική αυτοεκτίμησή του, φαίνεται να σχετίζεται με την επιτυχία ή ανεπιτυχία προσαρμογή του στο κοινωνικό περιβάλλον και με την ανάπτυξη ποιοτικών ή μη κοινωνικών σχέσεων. Οι προέφηβοι και οι έφηβοι προσπαθούν να προσδιορίσουν ακριβέστερα την "ατομική τους ταυτότητα", να αντιπαρέλθουν την ασαφή αυτοεικόνα τους και τις διακυμάνσεις που διέρχεται η αυτοαντίληψή τους. Στο τέλος της εφηβείας, φαίνεται ότι οι αυτοαξιολογήσεις τους σταθεροποιούνται, αφού παγιώνονται αρκετά ατομικά ψυχολογικά τους χαρακτηριστικά, και διαμορφώνουν μια προσωπική κοσμοθεωρία και "σφαιρική" εκτίμηση του εαυτού τους. Αναλυτικότερα για την έννοια και τη φύση της αυτοαντίληψης και της αυτοεκτίμησης βλ. Παπαδόπουλος Ν. – Λεζέ Γ.Ε., Η αυτοαντίληψη παιδιών και εφήβων: σύγχρονες ερευνητικές προσεγγίσεις και επισημάνσεις, στο *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ.37/2004, σελ. 51-66, αλλά και Παπαδιώτου – Αθανασίου Β., Οικογένεια και όρια, συστημική προσέγγιση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 300. Συγκεκριμένα η Β.Παπαδιώτου – Αθανασίου προσδιορίζει την αυτοεκτίμηση ως τη "συναίσθηματική στάση την οποία το άτομο έχει για τον εαυτό του. Η στάση αυτή μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. [...] Στην εφηβική ηλικία, λόγω των πολλών και σημαντικών ανακατατάξεων, η εμπιστοσύνη του παιδιού προς τον εαυτό του – όπως και γενικότερα η αντίληψη για τον εαυτό του – φαίνεται ότι είναι κάπως ασταθής, ιδίως κατά την περίοδο της προεφηβείας. [...] Από τους εξωτερικούς παράγοντες που βρέθηκε ότι έχουν σχέση με το βαθμό αυτοεκτίμησης των εφήβων αναφέρονται η στάση για την εξωτερική τους εμφάνιση και η σχολική τους επίδοση", σσ. 300-301.

²⁸ .Alejandra Vallejo-Nagera., Εφηβεία η άγρια ηλικία, Εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 1997, σελ.41

- Δεν μου κάνει εντύπωση, παιδί μου. Στην ηλικία σου διασκεδάζα και εγώ χάνοντας τον χρόνο μου με βλακείες. Γρήγορα όμως κατάλαβα ότι στη ζωή αξίζει να είναι κανείς λίγο πιο επιλεκτικός και καλλιεργημένος.
- Θέλεις να το αλλάξω μπαμπά;
- Ναι παιδί μου. Πάρε αυτό το βιβλίο και θα δεις που θα διασκεδάσεις πολύ περισσότερο. Διάβασε λίγο, παιδί μου και θα δεις.
- Ευχαριστώ μπαμπά. Αν δεν ήσουν εσύ, όλο βλακείες θα έβλεπα²⁹.

Η συζήτηση αυτή ανάμεσα σε έναν πατέρα και ένα παιδί είναι απλώς και μόνο ένα όνειρο που δεν υπάρχει περίπτωση να γίνει ποτέ πραγματικότητα. Ποτέ, ούτε μια φορά σ' ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας.

Από την άλλα ο έφηβος μπορεί να απευθύνεται στους γονείς του, με ένα σωρό ασυναρτησίες, του στυλ:

- Μαμά, τι κομψή που είσαι σήμερα! Ξέρεις, πέρασα τις εξετάσεις των αγγλικών και έχω μια φανταστική ιδέα για το καλοκαίρι. Η Ρόσι και η Κλαούντια θα πάνε σ' ένα ροκ φεστιβάλ στη Δανία. Είναι τον Ιούνιο, μετά που θα κλείσουν τα σχολεία. Επειδή λοιπόν, πέρασα στα αγγλικά, τους είπα ότι θα πάω μαζί τους. Μαμά σου είπα ότι είσαι πολύ κομψή;

Ή μπορεί και να εκφράζεται πιο λιτά και περιεκτικά:

- Πέσε κανα ψιλό!³⁰

Τα κυριότερα τώρα παράπονα των γονιών σε γενικές γραμμές είναι τα παρακάτω:

1. «Καταλαβαίνει τη λέξη “όχι” μόνο όταν τη λέει ο ίδιος.»

- Μαμά βγαίνω
- Όχι Χουάν, αύριο έχεις σχολείο

Μετά από μια ώρα ο Χουάν εμφανίζεται στην εξώπορτα λες και δεν τρέχει τίποτα.

- Δεν μπορώ να το πιστέψω Χουάν. Γιατί το έκανες αυτό;
- Ποιο;
- Δεν υπάκουσες.
- Εγώώώω,³¹

1. «Ξεσηκώνεται με την παραμικρή υπόδειξη»

Μαμά μπορώ να βγω απόψε; Τη Χούλια και τη Ρόσι τις αφήνουν να μείνουν έξω μέχρι τις δώδεκα...μου φαίνεται πολύ αργά γλύκα μου.

Ποτέ δεν μ' αφήνεις να κάνω αυτό που θέλω. Μου δηλητηριάζεις τη ζωή!³²

2. «Λέει ψέματα σαν αλήτης»

²⁹. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ.42

³⁰. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 43

³¹. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 44

³². Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 47

- Ρόσι, στον πίνακα. Μίλησε μας για την αμμωνία.
- Για την αμμωνία; Ναι...μμμ...Η αμμωνία είναι... ένα διαφανές υγρό...είναι άχρωμο...μυρίζει ευχάριστα.
- Μυρίζει ευχάριστα;
- Ναι, γιατί;
- Μυρίζει ευχάριστα είπες;
- Ακούστε! Εμένα μ' αρέσει αυτή η μυρωδιά!

- Χθές βράδυ το έσκασες από το σπίτι. Σε τσάκωσα. Μου είπες ψέματα.
- Δεν το έσκασα. Έπρεπε να επιστρέψω το βιβλίο της χημείας στον Ροδριγές. Και όταν το θυμήθηκα ήταν ήδη αργά Κοιμόσουν και δεν ήθελα να σε ξυπνήσω. Ένα λεπτό έκανα...
- Ήταν δυο το πρωί. Και δεν γύρισες πριν από τις τέσσερις.
- Είχαμε εξετάσεις! Τον βοήθησα να μελετήσει.
- Και από τότε ο Ροδριγές δεν μπορεί να μελετήσει μόνος του;
- Και από τότε σε ενδιαφέρει εσένα τι κάνει ο Ροδριγές; Γιατί ασχολείσαι με το τι κάνουν οι άλλοι; Όλος ο κόσμος θα λέει ότι η μητέρα μου είναι κοτσομπόλα!³³

3. «Βρίσκεται μονίμως στον κόσμο του.»

- Χουάν με βοηθάς να πλύνω το αυτοκίνητο;
- Σιωπή
- Χουάν τι κάθεσαι και κάνεις εδώ πέρα; Δεν έχεις εξετάσεις αύριο;
- Σιωπή³⁴

4. «Μόνο στους άλλους δίνει σημασία.»

- Η Έλενα λέει ότι είναι ξενέρωτο να μην έχουμε στεγνωτήριο. Μαμά είμαστε ξενέρωτοι και φταις εσύ γι' αυτό!
- Μαμά μην ξαναπάρεις γαριδάκια. Η μαμά της Λορεν λέει ότι τα γαριδάκια είναι σκουπιδοτροφή.³⁵

5. «Χρησιμοποιεί μια αργκό ακατάληπτη.»

- Έλα μεγάλε. Απόψε θα γίνει χαϊλίκι, έχει ένα καινούριο μαγαζί και γαμώ. Πιασοκωλάδικο, βέβαια χθες πήγαινε ένα παρεάκι και τα χώσανε χοντρά. Μια δεκαπεντάρα! Αλλά πολύ σένιο, σου λέω! Να το δεις να πάθεις!³⁶

6. «Είναι υποκριτής.»

³³. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 50

³⁴. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 53

³⁵. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 54

³⁶. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 55-56

- Χρειάζομαι ένα PC με ηχεία των 120V, εγκυκλοπαίδεια 2002...Μπαμπά πρέπει, πρέπει να μου το αγοράσεις τώρα, γιατί θα σου κάνουν μια έκπτωση 3% αν πληρώσεις τους μετρητοίς.³⁷

7. «Νομίζει ότι πάντα τον κριτικάρουν.»

- Μαμά, γιατί έχεις αυτά τα μούτρα;
- Τι μούτρα Χουάν; Τι μούτρα έχω;
- Με κοιτάζεις πολύ αυστηρά. Νομίζεις ότι είμαι χαζός και ότι τίποτα δεν κάνω καλά;
- Είλικρινά Χουάν, δεν καταλαβαίνω τι μου λες. Εγώ σκέπτομαι τι θα φάμε απόψε.
- Ναι σιγά μη σε πιστέψω.
- Μαμά, δεν είναι σωστό. Δεν μ' αφήνεις να βγω επειδή στην παρέα είναι και η Άννα που έμεινε μετεξεταστέα. Αυτό είναι που σ' ενοχλεί, έτσι δεν είναι; Παραδέξου το...
- Κοίτα Χούλια, μη λες βλακείες. Δεν ξέρω τους βαθμούς της Άννας.
- Αααα και τώρα που ξέρεις, δεν θα μ' αφήσεις να βγω γι' αυτόν το λόγο³⁸.

8. «Είναι πολύ εγωϊστής.»

- Μαμά θέλω να με πάς στο εμπορικό κέντρο
- Για ποιο λόγο;
- Θέλω ένα τετράδιο. Είναι επείγον.
- Μπορείς να το πάρεις από το μαγαζάκι, εδώ δίπλα. Μόλις γύρισα από το σούπερ μάρκετ και θέλω να πάρω μια ανάσα.
- Δεν έχουν καλά τετράδια στο μαγαζάκι. Θέλω να με πας στο εμπορικό κέντρο.
- Καλά, δεν ακούς τι σου λέω; Θέλω να ξεκουράστώ λίγο.
- Μαμά, είσαι πολύ εγωϊστρία. Είσαι η πιο εγωϊστρία μαμά του κόσμου.³⁹

2.2. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ

Οι φίλοι είναι η σανίδα σωτηρίας που βοηθά τον νέο να ανεξαρτητοποιηθεί από τους γονείς,

Η ένταξη στις νεανικές ομάδες φιλίας έχει πολύ μεγάλη σημασία για τον έφηβο. Ο έφηβος αρχίζει πια να μένει λιγότερο χρόνο μέσα στο σπίτι και περισσότερο έξω, συμμετέχοντας ή προσπαθώντας να περάσει στις ομάδες φιλίας στις οποίες πάρα πολύ επιθυμεί να ανήκει. Μάλιστα είναι τόση η επιθυμία του να ανήκει σε κάποια ομάδα, ώστε πολλές φορές παρουσιάζεται διαφορετικός απ' ότι είναι για να ταιριάζει με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και να γίνει δεκτός σ' αυτή ή

³⁷. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 57

³⁸. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 58

³⁹. Vallejo- Nagera Alejandra, οπ.π σελ 62

δεν λογαριάζει τις τυχόν ποινές που θα του επιβληθούν απ' την οικογένεια ή το σχολείο προκειμένου να πετύχει το σκοπό του. Πολύ συχνά για να δείξει πως δεν είναι πια μικρός, ταυτίζεται με τους μεγάλους σε μια σειρά από δραστηριότητες όπως είναι: το κάπνισμα, το ποτό, η οδήγηση αυτοκινήτου, τα ναρκωτικά, η συμμετοχή σε σεξουαλικές δραστηριότητες κ.λ.π.⁴⁰ Επίσης η παρέα των αγοριών έχει τρεις βασικές πλευρές⁴¹. **Πρώτον** είναι ο τόπος συνάντησης. Κάθε ομάδα διαθέτει τον δικό της τόπο συνάντησης.

- Που θα συναντηθούμε;
- Στις δέκα στο «παγκάκι μας»
- Εντάξει, ρε μαλάκα τα λέμε.

Μερικά παιδιά φθάνουν στο σημείο να καταλάβουν ακατοίκητους χώρους ή οικόπεδα, όπου φτιάχνουν το δικό τους καταφύγιο. Εκεί συναντιούνται τα Σαββατοκύριακα με τους συντρόφους τους για να πιουν, να καπνίσουν, να ακούσουν μουσική, να βρεθούν με κορίτσια και κυρίως να μοιραστούν τις φαντασιώσεις τους τα σχέδια ή τα οικογενειακά και σχολικά τους προβλήματα.

Δεύτερον είναι το συναίσθημα ότι ανήκουν κάπου. Τα αγόρια είναι πιο ελαστικά από τα κορίτσια όταν αποδέχονται κάποιον στην παρέα τους, Αν δεν πρόκειται για κανένα παράξενο τύπο, ο οποίος θα βάλει σε κίνδυνο τους συναισθηματικούς δεσμούς που στηρίζουν την παρέα, γενικά δέχονται να κάνουν μια δοκιμή με οποιονδήποτε φαίνεται διατεθειμένος να ακολουθήσει τον ρυθμό της ομάδας. Παρ' όλα αυτά, η συνοχή της ομάδας εξαρτάται από μια βασική προϋπόθεση: ο καινούριος πρέπει να έχει όλα τα προσόντα, δηλαδή να είναι σε θέση να διασκεδάσει τους υπόλοιπους και να μην συμπεριφέρεται σαν «αδερφή» όταν πρέπει να υπερασπιστεί την ομάδα. Αυτή η τελευταία προϋπόθεση είναι πολύ σημαντική στην αρχή, όσο υποτίθεται ότι βρίσκεται υπό δοκιμή, γι' αυτό και τα νεοφερμένα μέλη της παρέας δεν διστάζουν να κάνουν επίδειξη θάρρους με την πρώτη ευκαιρία.

- Ο Κώστας είπε ότι απόψε θα έρθει να μας την πέσει...
- Ας τολμήσει, ο ψευτόμαγκας... Με το που θα τον κοιτάξω, θα τα κάνει πάνω του. Ας τολμήσει να έρθει και θα δει τι τον περιμένει.

Όσο τα παιδιά πλησιάζουν στην όψιμη εφηβική φάση, δεν θεωρείται πλέον προσόν το να μπλέκονται σε φασαρίες. Εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου οι νέοι παρουσιάζουν καθαρά επιθετικές τάσεις, σε γενικές γραμμές τα δεκαεφτάχρονα παιδιά θεωρούν ότι το να μπλεχτούν σε φασαρίες είναι ανούσιο.

Τρίτον να είναι μέσα στα πράγματα. Αποκλειστικά και μόνο το γεγονός ότι ανήκουν σε μια ανδρική παρέα, επιβάλλει στα μέλη της να διαθέτουν κάποια σωματικά χαρακτηριστικά (τατουάζ, ζωγραφιές, κ.τ.λ.) έναν συγκεκριμένο τρόπο ντυσίματος, καλή φήμη όσον αφορά στα σπορ, στην κοινωνικότητα ή στα μαθήματα και γενικά οτιδήποτε διαφοροποιεί την παρέα από τις άλλες ομάδες. Το να είναι κάποιος μέσα στα πράγματα σημαίνει πρακτικά «να ακολουθεί τον ρυθμό της ομάδας», αλλά κυρίως να έχει επιτυχία με τα κορίτσια...

Οι ομάδες των κοριτσιών τώρα είναι ολιγάριθμες και δεν ξεφεύγουν σε σκοπούς αντικοινωνικούς. Εκείνο που είναι κοινό χαρακτηριστικό και ενώνει μια παρέα κοριτσιών είναι το να είναι δημοφιλείς. Αυτό που θέλουν και επιδιώκουν

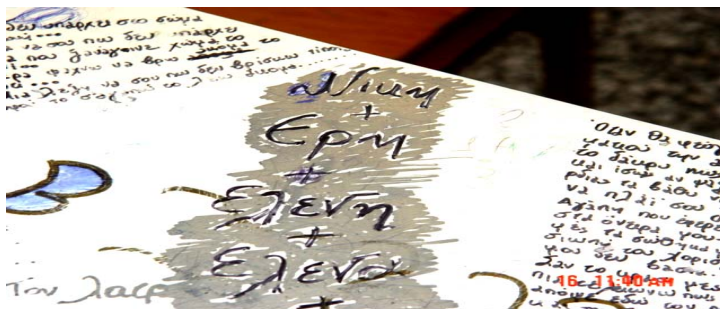
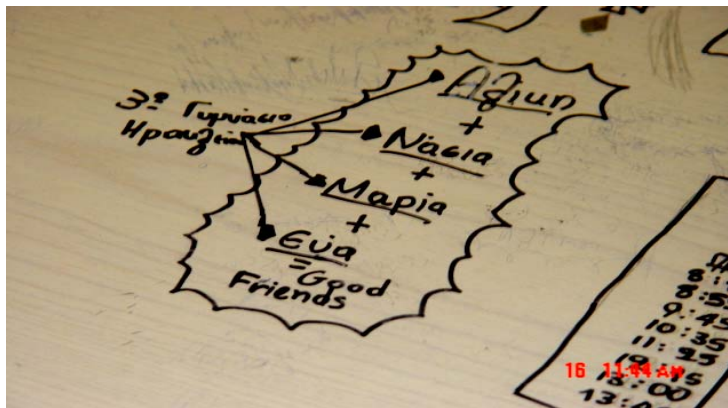
⁴⁰ . Ρέιμον – Ριβιέ Μπέρτ., Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου, Εκδ. Καστανιώτη, σελ.45.

⁴¹ . Vallejo – Nagera Alejandra., Εφηβεία, η άγρια ηλικία, Εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 1997, σελ.187.

είναι να αρέσουν, πράγμα που σημαίνει όχι μόνο ότι τις καλούν σε όλα τα πάρτι και τις παίρνουν τηλέφωνο ασταμάτητα, αλλά και ότι πληρούν απόλυτα κάποιες προϋποθέσεις όπως είναι το είδος των ρούχων που φορούν, το χτένισμα, τα γούστα, τα ινδάλματα τους από το χώρο της μουσικής (τα φαν κλαμπ είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο κομμένο και ραμμένο στα μέτρα των κοριτσιών) κ.τ.λ. Κατά τη διάρκεια της πρώτης και της μέσης εφηβικής φάσης, τα κορίτσια δίνουν μεγάλη σημασία στη φήμη που έχουν ανάμεσα στις συμμαθήτριες τους. Θεωρούν ότι αυτό είναι το εφαλτήριο για την επιτυχία τους με τα αγόρια γιατί αν είναι δημοφιλείς, εκτός των άλλων, έχουν αυτό το κάτι που τις κρίνει αντικείμενα θαυμασμού και ζήλιας, αλλά και απρόσιτες ταυτόχρονα.

Επίσης τα κορίτσια προκειμένου να μειώσουν την ανασφάλεια τους, χρειάζονται να δημιουργήσουν δεσμούς φιλίας σταθερούς, σχεδόν ερωτικούς, με μια φίλη την οποία θαυμάζουν και η οποία με τη σειρά της είναι δημοφιλής ανάμεσα στα άλλα μέλη της παρέας. Αυτό δημιουργεί σκηνές ζηλοτυπίας ανάμεσα στους αντιπάλους. Οποιοδήποτε σχόλιο της κολλητής, ακόμα και το πιο απλό, δημιουργεί υποψίες ότι κάτι δεν πηγαίνει καλά.

Η κοριτσιίστικη παρέα διαλύεται αμέσως μόλις τα μέλη της αρχίσουν να βγαίνουν με αγόρια, γιατί από εκείνη την στιγμή προσαρμόζονται στον ρυθμό που αυτά τους επιβάλλουν και όλη τους η προσοχή επικεντρώνεται στο να έχουν επιτυχίες με το άλλο φύλλο, ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι θα χρειαστεί να προδώσουν την καλύτερη τους φίλη, κάνοντας ότι μπορούν για να φλερτάρουν μ' αυτόν που αρέσει στην άλλη.

2.3. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΕ ΑΥΤΕΣ.

Η συγκρότηση των ομάδων φιλίας γίνεται με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά αποδοχής των εφήβων σ' αυτές. Υπάρχει διαφορά ως προς την αποδοχή ή μη των εφήβων στην κοινωνία των συνομήλικων. Άλλοι γίνονται αποδεκτοί από το σύνολο της ομάδας των συνομήλικων ενώ άλλοι απορρίπτονται από άλλους.

Έγιναν έρευνες για να βρεθούν τα χαρακτηριστικά των εφήβων που γίνονται γενικά αποδεκτοί. Ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά αυτών που γίνονται γενικά αποδεκτοί στην ομάδα των συνομηλίκων είναι ότι και οι ίδιοι αποδέχονται τους άλλους. Άλλα χαρακτηριστικά είναι ο αυθορμητισμός, η επιθυμία συμμετοχής σε εκδηλώσεις της ομάδας, η αντικειμενικότητα τους, η αγάπη προς τα σπορ, η καλή εμφάνιση κ.τ.λ. Μάλιστα έφηβοι με δημιουργική σκέψη και αθλητική εμφάνιση προτιμούνται ιδιαίτερα. Αντίθετα, έφηβοι κλειστοί στον εαυτό τους ή που αισθάνονται ανασφάλεια δεν γίνονται γενικά αποδεκτοί.⁴²

Από μια έρευνα του Τρυον αποδείχθηκε ότι κατά το χρονικό διάστημα από τα 12 ως τα 15 υπάρχουν διαφορές προτιμήσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Έτσι κατά το 12^ο έτος τα κορίτσια αποδέχονται πιο άνετα τα άτομα που είναι ήσυχια, υπάκουα και μη επιθετικά. Κατά το 15^ο έτος όμως προτιμούν άτομα που έχουν ζωντάνια, είναι δραστήρια και περιπονητικά και αγαπούν τα σπορ και τον αθλητισμό. Τα αγόρια αντίθετα είναι πιο σταθερά στις προτιμήσεις και στις εκτιμήσεις τους. Κατά το 12^ο έτος προτιμούν τα επιδέξια και τολμηρά άτομα που αναλαμβάνουν την αρχή για τα παιχνίδια. Κατά το 15^ο έτος εξακολουθούν να προτιμούνται άτομα με σωματικές ικανότητες, επιθετικά και άφοβα. Μια εξήγηση που δίνει ο Τρυον για αυτήν τη διαφορά ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια κατ' αυτό το χρονικό διάστημα είναι πως τα κορίτσια κατά το 15^ο έτος έχουν όλα σχεδόν περάσει από το στάδιο της ήβης, ενώ από τα αγόρια μόνο τα μισά έχουν περάσει το στάδιο αυτό κατά το 15^ο έτος⁴³.

Στην ελληνική πραγματικότητα ιδιαίτερα διαφωτιστική είναι η έρευνα του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών σε συνεργασία με το βρετανικό Πανεπιστήμιο του Birmingham και εντοπίζει το ενδιαφέρον της στα "χαρακτηριστικά που κάνουν τους εφήβους το κέντρο της παρέας". Η έρευνα δημοσιεύεται αρχικά σε ημερήσια εφημερίδα τον Ιούνιο του 2004. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, "το ντύσιμο, τα μαλλιά, η ομορφιά είναι αυτά που κάνουν κάποιον να βρίσκεται στο κέντρο της προσοχής. Αν πάλι είναι κάποιος καλός στο μπάσκετ όλοι τον κάνουν παρέα μόνο και μόνο επειδή είναι γνωστός και επειδή μπορεί να οδηγήσει το σχολείο στη νίκη", ενώ σχετικά προς τη δημοτικότητα του αντίθετου φύλου, "το πιο υψηλά

⁴² . Μάνος Κώστας οπ.π σελ 244

⁴³ . Μάνος Κ., Ψυχολογία του εφήβου, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1999, σελ.216.

ταξινομούμενο κριτήριο είναι η εξωτερική εμφάνιση. Όσο για τις αθλητικές επιδόσεις δεν προκύπτει πως τονίζουν ιδιαίτερα το προφίλ των εφήβων: μόλις το 7% των συμμετεχόντων δήλωσε πως το να είναι κανείς «αστέρι» στον αθλητισμό σημαίνει πως είναι και δημοφιλής – παρά το γεγονός πως τα 2/3 των εφήβων του δείγματος δηλώνει πως αθλείται⁴⁴.

Τελειώνοντας τη μικρή αυτή ενότητα θα ήταν χρήσιμο να σημειωθεί ότι οι έφηβοι είναι δυνατόν να συμμετέχουν σε περισσότερες από μια ομάδες φιλίας απ' αυτές που περιγράφηκαν πιο πάνω, αλλά η προτίμηση τους στρέφεται βασικά στην συντροφιά, στους λίγους στενούς φίλους. Η συντροφιά μπορεί να μετέχει σε μεγάλη ομάδα ή και σε οργανωμένη ομάδα. Πολλές φορές οι ομάδες αυτές φιλίας εξυπηρετούν κοινωνικούς σκοπούς, αλλά πάντοτε εξυπηρετούν την κοινωνική κυριότητα του ατόμου.

⁴⁴ . Τα Νέα., 18/6/2004, άρθρο ‘‘Οι ωραίοι έχουν...ρέντα’’, σελ. 16. Σύμφωνα με αναλυτικότερα δεδομένα της έρευνας στην ερώτηση ‘‘ποια είναι τα χαρακτηριστικά που πιστεύουν οι έφηβοι πως τους κάνουν δημοφιλείς – κατά σειρά προτεραιότητας’’, προκύπτουν οι απαντήσεις: 1. Να είσαι καλός φίλος, 2. Να είσαι κοινωνικός, 3. Να είσαι καλός μαθητής,, 4. Να έχεις καλή αίσθηση του χιούμορ / Να έχεις καλές επιδόσεις σε κάποιο άθλημα, 5. Εξωτερική ομορφιά / Να έχεις τον ‘‘σωστό κύκλο φίλων’’. Στο σχετικό πεδίο που αποκαλείται: ‘‘το τοπ 3 των χαρακτηριστικών των κοριτσιών που «εκτιμούν τα αγόρια», όσον αφορά τις ηλικίες 12–13 ετών των αγοριών δίνονται αξιολογικά οι απαντήσεις: 1. Εξωτερική εμφάνιση, 2. Να είναι καλή φίλη, 3. Να έχει καλή αίσθηση του χιούμορ. Οι αντίστοιχες απαντήσεις των αγοριών ηλικίας 14-15 ετών είναι: 1. Εξωτερική εμφάνιση, 2. Να είναι κοινωνική, 3 Να είναι καλή φίλη. Στην αντίστοιχη ερώτηση ‘‘το τοπ των χαρακτηριστικών των αγοριών που «εκτιμούν τα κορίτσια», τα νεαρά κορίτσια ηλικίας 12-13 ετών δίνουν αξιολογικά τις εξής απαντήσεις: 1. Εξωτερική εμφάνιση, 2. να έχει καλές επιδόσεις σε κάποιο άθλημα, 3 Να είναι καλός φίλος. Οι απαντήσεις στα μεγαλύτερα κορίτσια ηλικίας 14-15 ετών δίνονται οι απαντήσεις: 1. Να είναι κοινωνικός, 2 Να είναι καλός φίλος και 3. Εξωτερική εμφάνιση.

2.3.1. Η ομαδοποίηση των εφήβων

Η τάση της ομαδοποίησης του ν' ανήκει κανείς σε ομάδα παρουσιάζεται έντονα κατά την εφηβική ηλικία. Η αισθητοποίηση και συνειδητοποίηση αυτού του γεγονότος συμβάλλει στην ορθή αυτοεκτίμηση, στην ανάπτυξη του συναισθήματος της αυτασφάλειας και δίνει ευκαιρίες στους εφήβους γι' αυτοπραγμάτωση στην ομάδα.

Η νευρομυϊκή ωριμότητα παρέχει στους εφήβους την αίσθηση της ενηλικίωσης και την απαίτηση γι' ανάλογη αντιμετώπιση. Για την ενηλικίωσή τους, όμως, χρειάζονται και άλλες ιδιότητες και άλλα χαρακτηριστικά, όπως συναισθηματική ωριμότητα, προσωπική υπευθυνότητα και κοινωνικοποιημένη προσωπικότητα, τα οποία δεν έχουν ακόμα αποκτήσει. Στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στην ομάδα, στην κοινωνία των ενηλίκων απορρίπτονται λόγω της ανωριμότητάς τους κι εξαιτίας της απόρριψης συναισθάνονται ανασφάλεια και κοινωνική μειονεκτικότητα, σε σχέση με τους ενήλικους⁴⁵.

2.3.2. Απόρριψη των εφήβων και σχηματισμός εφηβικών ομάδων

Μπαίνοντας οι έφηβοι στη σημερινή πολιτισμένη κοινωνία, κατά την προσπάθειά τους προσαρμογής κι ένταξής τους σ' αυτήν, συναντούν, από μέρους των ενηλίκων, ένα μεγάλο πλήθος απαιτήσεων, όπως συναισθηματική ωριμότητα, εκμάθηση κοινωνικών ρόλων, εφαρμογή κοινωνικών κανόνων, οικονομική χειραφέτηση. Η έλλειψη των παραπάνω, μοιραία, οδηγεί σε συναισθηματικές συγκρούσεις, οι οποίες θα κάνουν απ' τη μια την υπεροχή της δύναμης των ενηλίκων, και απ' την άλλη, την αδυναμία των εφήβων, που, κατά τον Adler, μπορεί να προκαλέσει το αίσθημα της κοινωνικής μειονεξίας των εφήβων, οι οποίοι κινούμενοι απ' τον απαραίτητο ψυχικό μηχανισμό της αναπλήρωσης είναι δυνατό να επαναστατήσουν ενάντια στην κοινωνία, ή να δραστηριοποιηθούν για ν' αντικαταστήσουν την προσωπική τους αδυναμία με δύναμη ή να απομονωθούν.

Εξάλλου, η μετάβαση των εφήβων απ' την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση, γίνεται, στην κοινωνία μας, χωρίς τη μεσολάβηση κανενός "χώρου", κανενός πλαισίου, κανενός περιβάλλοντος ειδικού και κατάλληλου, μέσα στο οποίο οι έφηβοι, ως έφηβοι, θ' αναπτύξουν και θα ωριμάσουν όλα τα εφηβικά τους χαρακτηριστικά, για να μπουν ομαλά στην ηλικία του ενήλικου. Έτσι, οι έφηβοι δε γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, τα πλαίσια της ελευθερίας τους, και τελικά το ρόλο, που θα παίξουν, ώστε άθελα και μοιραία, να έρχονται σε σύγκρουση με τους ενήλικους.

Για ν' αποκτήσουν, όμως, το απαραίτητο συναίσθημα της αυτασφάλειας και να ικανοποιήσουν την ανάγκη του ν' ανήκουν σε ομάδα, καταφεύγουν στις ομάδες των συνομηλίκων τους. Οι αποτυχίες των εφήβων προσαρμογής στην κοινωνία των ενηλίκων και η αναγκαία αίσθηση ομαδοποίησης τους, τους παρακινούν στη δημιουργία ομάδων από συνομηλικούς τους, όπου θα προσπαθήσουν να παίξουν

⁴⁵ . Συλλογικός Τόμος, Διδακτική Μεθοδολογία και Παιδαγωγική Ψυχολογία, Εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2002, σελ. 258.

τους ρόλους τους ενήλικων, οι οποίοι (ρόλοι) θα συμβάλουν στην ομαδοποίηση και ταυτόχρονα και στην κοινωνικοποίησή τους.

Οι εσωτερικές συγκρούσεις και η απόρριψη των εφήβων απ' τους ενήλικους τους αναγκάζουν, για να ικανοποιήσουν την έντονη ορμή για επικοινωνία, να σχηματίσουν ομάδες με ιδιαίτερη κουλτούρα και χαρακτηριστικά. Στην ομάδα, αποκτούν το συναίσθημα της κοινωνικής ταυτότητας, το “εμείς”, που μας δίνει δύναμη, θάρρος, αγωνιστικότητα και τους απαλλάσσει απ' το άγχος και την αγωνία της απόρριψης.

2.3.3. Τα χαρακτηριστικά των εφηβικών ομάδων

Το κοινό χαρακτηριστικό των εφηβικών ομάδων είναι η συνειδητή ή υποσυνείδητη τάση διαμαρτυρίας της νέας γενιάς προς την παλιά, η οποία εκδηλώνεται ή με πράξεις βίας κι εγκληματικότητας ή μ' επανάσταση στ' ανελεύθερα καθεστάτα, στα οποία, όμως, εμπνέονται οι έφηβοι από υψηλά ιδανικά.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των εφηβικών ομάδων είναι η ομοιόμορφη εμφάνιση. Οι έφηβοι, συνήθως, ντύνονται ομοιόμορφα με μπλου – τζιν και ξεκούμπωτα σακάκια, αφήνουν μακριά μαλλιά και φαβορίτες⁴⁶.

Το λεξιλόγιο και ο τρόπος συμπεριφοράς τους είναι ομοιόμορφα και διαφορετικά απ' των ενήλικων. Η μοτοσυκλέτα, σ' ορισμένες περιπτώσεις, αποτελεί αναγκαίο μέσο για την ένταξη στην ομάδα και για την επίδειξη των ικανοτήτων τους. Το ειδικό λεξιλόγιό τους γρήγορα μεταβάλλεται και λειτουργικά επενεργεί, προπάντων, όταν έρχονται σ' επαφή μεταξύ τους, πράγμα που βοηθάει στην καλύτερη επικοινωνία και στη συνειδητοποίηση της συνταύτισης. Τα κύρια αίτια όλων αυτών είναι η μίμηση και η ανάγκη απόλυτης προσαρμογής στην ομάδα, γιατί διαφορετικά θα συμβεί η απόρριψη, την οποία αποφεύγουν και είναι πολύ δυσάρεστη και συνταρακτική για τους εφήβους. Έτσι, δημιουργείται μια υποκουλτούρα με κύρια χαρακτηριστικά την πρωτοτυπία και τη διαφοροποίηση με την κοινωνία των ενηλίκων. Μέσα στα πλαίσια της ομάδας μιμούνται τους ενήλικους και παρουσιάζονται, όπως κι αυτοί, σαν ενήλικοι, ανεξάρτητοι κι ελεύθεροι. Με την ομοιομορφία της εμφάνισης και των τρόπων ικανοποιείται η ανάγκη της “συνταύτισης”.

Ο Rice αναπτύσσει τις παρακάτω απόψεις σχετικά με την ομοιομορφία⁴⁷:

1. Το ομοιόμορφο ένδυμα και η εξωτερική ομοιόμορφη εμφάνιση είναι μέσα με τα οποία ο έφηβος μπορεί να ανακαλύψει και να συνειδητοποιήσει την ταυτότητά του. Ο έφηβος επιδιώκει να παρουσιάσει, ξεκάθαρα, την “ατομικότητά του” στον εαυτό του και στους άλλους, όπως την καθορίζει αυτός ο ίδιος και όχι οι ενήλικοι.
2. Με την ομοιόμορφη εμφάνιση εξωτερικεύει ο έφηβος την αντίθεσή του προς την πίεση και την προσαρμογή στον πολιτισμό των ενηλίκων. Με το διαφορετικό ένδυμα και τα μακριά μαλλιά ικανοποιεί ο έφηβος την ανάγκη της αυτοπραγμάτωσης χωρίς, στην πραγματικότητα, ν' αμφισβητεί τους θεμελιώδεις κανόνες της κοινωνίας.

⁴⁶ . Συλλογικός Τόμος, Διδακτική Μεθοδολογία και Παιδαγωγική Ψυχολογία, όπ.π., σελ. 259.

⁴⁷ . Συλλογικός Τόμος, Διδακτική Μεθοδολογία και Παιδαγωγική Ψυχολογία, όπ.π., σελ. 260.

3. Η ενδυμασία και η εξωτερική εμφάνιση ενισχύουν το συναίσθημα της συνταύτισης μεταξύ των εφήβων. Όποιος θέλει να συνταυτιστεί, παρουσιάζει τον εαυτό του, όπως είναι και οι άλλοι. Το γεγονός, πως ο έφηβος ανήκει στην ομάδα, του προκαλεί μεγαλύτερη ασφάλεια και του ενισχύει τη συνείδηση της ταυτότητα του Εγώ.

Αυτή η διαφοροποίηση με την κοινωνία των ενήλικων είναι ένας τρόπος αντίθεσης κι επαναστατικής διαμαρτυρίας προς τους ενήλικους. Αυτή ακριβώς η αντίθεση είναι ο ασυνείδητος ενωτικός δεσμός και ο κύριος στόχος τους. Μ' αυτή επέρχεται η αυτοεπιβεβαίωση, η αυτοπραγμάτωση και η συνταύτιση με τα άλλα μέλη της ομάδας. Ο τρόπος ζωής, συμπεριφοράς και ντυσίματος είναι ένας ασυνείδητος τρόπος απαλλαγής απ' την καταπίεση της παιδικής ηλικίας.

Η παραμέληση της καθαριότητας του σώματος λ.χ. είναι σπάσιμο των δεσμών της καθαρότητας, που ήταν συνυφασμένη με τη σχετική κοινωνική επιταγή, κατά την παιδική ηλικία. Αυτή ακριβώς η επαναστατική αντίθεση είναι ένας εφηβικός τρόπος μίμησης των ενήλικων. Ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, πάρα πολύ αναπτυγμένη είναι η αλληλεγγύη. Το συναίσθημα της συνταύτισης, του ότι δηλαδή, τα μέλη ανήκουν στην ίδια ομάδα, είναι αρκετά αναπτυγμένο. Τα μέλη πρόθυμα υποτάσσονται στους κανόνες του παιχνιδιού της ομάδας. Στην ομάδα έχει αναγνωριστεί κάποιος αρχηγός, εξαιτίας των προτερημάτων του, της σωματικής του δύναμης ή της ευφυΐας του ή εξαιτίας κάποιας άλλης ικανότητάς του. Το κάθε μέλος της ομάδας δίνει ιδιαίτερη σημασία για τη θέση του στην ιεραρχία της ομάδας, προσπαθεί, εντατικά, να τη βελτιώσει και πάντα λαβαίνει υπόψη του, στις σχέσεις με τους συντρόφους του, το "status", την επικρατούσα κατάσταση στην ομάδα. Έτσι, η ομάδα, με την υποκουλτούρα της, εφόσον συμβάλλει στη χειραφέτηση των εφήβων απ' την οικογενειακή κηδεμονία και αποτελεί ένα κέντρο, όπου προσφέρονται ορισμένες ανάλογες αξίες και αναπτύσσεται η αντίδραση προς την αυταρχικότητα και την αυθεντία των ενήλικων.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των εφηβικών ομάδων είναι η έντονη συνείδηση της ομαδοποίησης των εφήβων, του ότι δηλαδή ανήκουν και είναι ενεργά μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας. Τούτο αποδεικνύεται απ' τους παρακάτω παράγοντες:

1. Η εφηβική ομάδα, λειτουργικά και δομικά, αποτελεί μια συγκροτημένη κοινωνική ενότητα. Παρουσιάζεται σαν ένα, καλά, οργανωμένο και κατά κάποιο τρόπο σταθερό ίδρυμα. Έχει αναπτύξει σημαντικές λειτουργίες σχετικά με τη δομική της κατάσταση, τη χειραφέτηση και την αντίστασή της.

2. Η ομαδική αλληλεγγύη έχει μεγάλη σημασία για τους εφήβους, που πασχίζουν για την ενότητα, την ακεραιότητα και τα προνόμιά τους. Τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα και η προσωπική τους ωφέλεια βλέπουν να ικανοποιούνται και να εξυπηρετούνται μέσω της ομάδας.

3. Ιδιαίτερα ενδιαφέρονται για την οργάνωση, την κατάσταση και τη δύναμη της ομάδας παρουσιάζουν οι έφηβοι της ομάδας.⁴⁸

Η κατάσταση των εφηβικών ομάδων δεν είναι στατική αλλά εξελίξιμη. Μέσα στις ομάδες παρατηρείται μια διαφοροποίηση, εφόσον τα μέλη γνωρίζονται μεταξύ τους κι επιλέγουν τους στενότερους φίλους ή φίλες, σχηματίζονται υποομάδες που δημιουργούν σταθερές φιλίες και αναπτύσσουν αξιολογικές κοινωνικές δραστηριότητες. Προς το τέλος της εφηβείας, οι κανόνες και οι αξιολογικές ιδέες της ομάδας ασκούν ελάχιστη επίδραση στη συμπεριφορά και τη

⁴⁸ . Συλλογικός Τόμος, οπ.π σελ 268

δράση των ‘‘ενήλικων’’ εφήβων. Ο δεσμός με την ομάδα αρχίζει να χαλαρώνει και παρουσιάζονται τάσεις χειραφέτησης και απ’ την κηδεμονική επίδραση της ομάδας. Ο ‘‘ενήλικος’’ έφηβος αρχίζει πια να προσανατολίζεται προς το αξιολογικό σύστημα των ενήλικων και να ταυτίζεται μ’ αυτό. Η συμπεριφορά του αρχίζει να ρυθμίζεται απ’ τους νόμους της κοινωνίας των ενήλικων. Ο γάμος και η συγκρότηση οικογένειας αρχίζουν να τον απασχολούν σοβαρά, και οι ετεροσεξουαλικές σχέσεις να σχετίζονται με την εκλογή συζύγου. Η εκλογή επαγγέλματος⁴⁹ και η επαγγελματική προετοιμασία τον απασχολούν ιδιαίτερα.

2.4. ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΦΙΛΙΑΣ

Σε αντίθεση με ένα παιδί που πολύ εύκολα δημιουργεί δεσμούς με άλλα παιδιά, ο έφηβος επιζητεί μεγαλύτερη ασφάλεια στους δεσμούς του. Ο έφηβος επιλέγει άτομα που διαθέτουν συμπαθή προσωπικότητα όπως αναφέραμε και παραπάνω. Επιπρόσθετα όμως ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του, θα επιδιώξει να έχει ο φίλος του ή οι φίλοι του ομοιότητα με το δικό του χαρακτήρα, να υπερέχουν απ’ αυτόν σε σωματικά ή πνευματικά χαρακτηριστικά ή να υστερούν, όπως επίσης να υπερέχουν ή να υστερούν σε συναισθηματική ή κοινωνική ωριμότητα. Άτομο για παράδειγμα που αποφεύγει τις πολλές δραστηριότητες θα προτιμήσει να συνδεθεί με άτομο ή άτομα που διαθέτουν ηγετικές ικανότητες ή και το αντίθετο. Επίσης άτομο που υπερέχει σε πνευματικές ικανότητες, να συνδεθεί με άτομο που υπερέχει σε σωματικές ικανότητες κ.τ.λ. Δημιουργούνται έτσι διάφορα σχήματα ομάδων φιλίας που εξυπηρετούν διάφορες τάσεις των εφήβων⁵⁰.

Επίσης κάτι που θα έπρεπε να αναφερθεί είναι πως, το αγόρι ή το κορίτσι χρειάζεται γύρω στα 14 με 15 χρόνια του ένα άτομο του ίδιου φύλου στο οποίο θα εμπιστευθεί τα μυστικά του, με το οποίο θα ανταλλάξει γνώμες πάνω σε φλέγοντα θέματα της ηλικίας τους. Δημιουργείται έτσι μια στενή ρομαντική φιλία, άδολη και ανυστερόβουλη. Στην καμπή αυτή ο έφηβος δεν αγαπάει τίποτα περισσότερο από το φίλο του.

Στη δεύτερη φάση της εφηβείας παρατηρείται περιορισμός των στενών φιλιών και διεύρυνση των γνωριμιών. Παρατηρείται επίσης αναζήτηση φίλου στην πλευρά του άλλου φύλου. Δειλά-δειλά στην αρχή και ευκολότερα αργότερα

⁴⁹ . Πολλοί είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για μια επαγγελματική κατεύθυνση ή για ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Από άποψη ψυχολογική τονίζεται συνήθως ιδιαίτερα η σημασία του παράγοντα της κλίσης, του ενδιαφέροντος, της τάσης δηλαδή του ατόμου να ασχολείται με κάποια δραστηριότητα. Δεν έχει όμως μικρότερη σημασία ο παράγοντας των ικανοτήτων του ατόμου, που είναι προϋπόθεση για την επιτυχή εκπλήρωση ορισμένων μορφών δραστηριότητας. Και είναι γεγονός ότι οι δύο αυτές πτυχές του ατόμου αλληλοτροφοδοτούνται. Οι ικανότητες ενισχύουν τα ενδιαφέροντα και αυτά τις ικανότητες. Πέρα όμως από την ψυχολογική άποψη υπάρχει και η κοινωνικο-οικονομική πλευρά. Η σύγχρονη ψυχολογία εξετάζει τον άνθρωπο μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον του. Έτσι στους παράγοντες του ενδιαφέροντος και των ικανοτήτων προστίθεται και η προοπτική για επαγγελματική αποκατάσταση που είναι συνάρτηση του βαθμού κορεσμού ενός επαγγέλματος. Για το ρόλο και τη σημασία της εκλογής επαγγέλματος κατά την εφηβική ηλικία, βλ. Παπαδόπουλος Ν., Ψυχολογία, Εκδ. ιδίου, Αθήνα 1990, σσ.102-3, αλλά και Cole M. – Cole Sh., όπ.π., σσ.86-90.

⁵⁰ . Συλλογικός Τόμος., Ίδρυμα ερευνών για το παιδί, Εφηβεία, προσδοκίες και αναζητήσεις, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992.

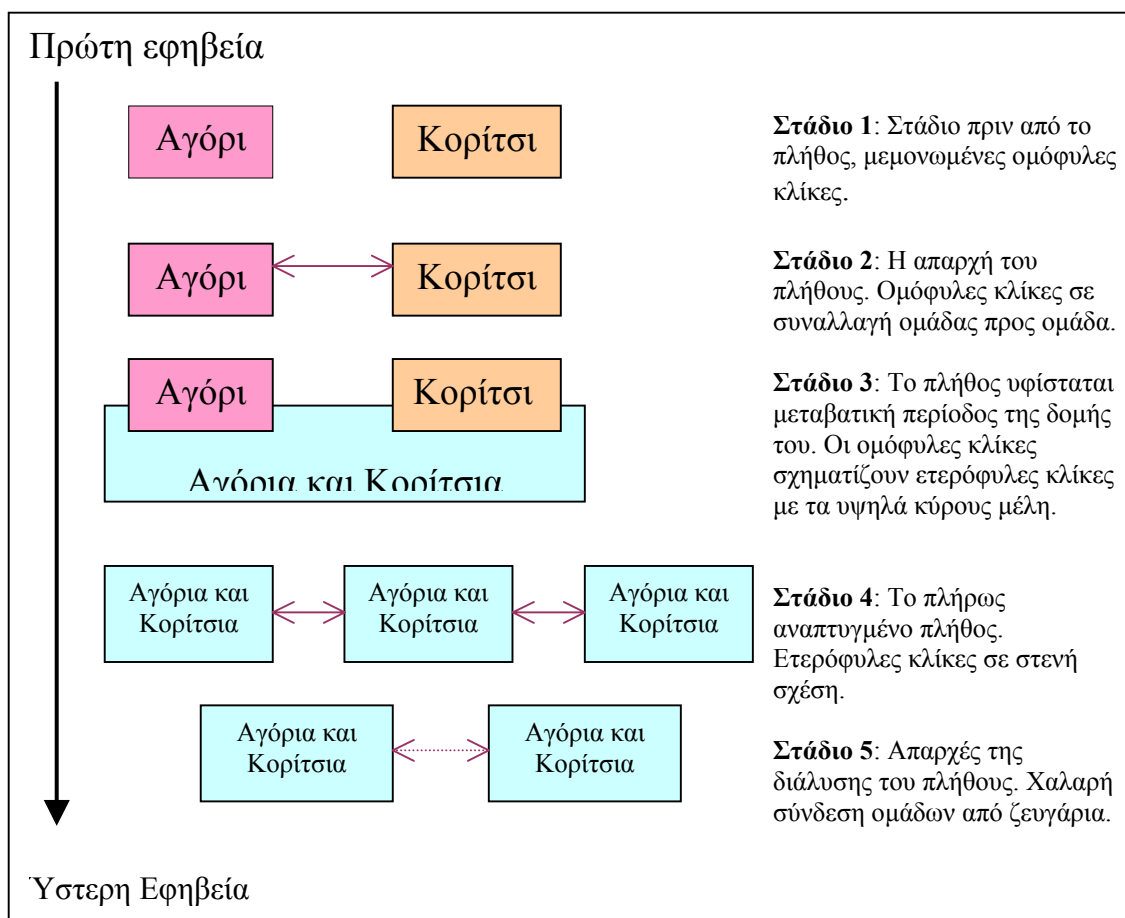
αρχίζουν να δημιουργούνται μεικτές ομάδες αγοριών και κοριτσιών και η ανάμειξη τους σε δραστηριότητες κοινού ενδιαφέροντος, όπως είναι η συμπλήρωση διάφορων λευκωμάτων, που γράφουν τις σκέψεις τους γύρω από θέματα όπως ο έρωτας, η φιλία, ο γάμος κ.τ.λ. Στη συνέχεια δημιουργούνται διάφορα πάρτι, εκδρομές, συγκεντρώσεις, όπου παρατηρείται ένας συναγωνισμός για την προσέλκυση των κοριτσιών από τα αγόρια και πρόκληση από τα κορίτσια προς τα αγόρια. Δημιουργούνται έτσι στενές φιλίες ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου. Τελικά καταλήγουν στη δημιουργία ζευγαριών του αντίθετου φύλου, που αποχωρούν από τη μικρή παρέα και οι ομάδες αυτές με τον χρόνο διαλύονται, γιατί οι νέοι έχουν γίνει πια ενήλικες.

Επίσης η τάση για αναγνώριση οδηγεί συχνά τον έφηβο της δεύτερης φάσης και στην ξενομανία, μίμηση δηλαδή ξένων τρόπων, ηθών και εθίμων και παρακολούθηση της ξενόφερτης μόδας. Ισχυρή είναι όμως και η τάση του για κοινωνική άνοδο. Ο έφηβος προβαίνει σε κοινωνικές διακρίσεις και συνήθως υποτιμά άτομα που ανήκουν σε άλλη φυλή, σε άλλη θρησκεία ή που είναι κοινωνικοοικονομικά κατώτερα. Η τάση αυτή μεταβάλλεται προς το τέλος της εφηβείας, όταν γνωρίζει καλύτερα τους ανθρώπους με προσωπική επικοινωνία.

Τέλος στις σχέσεις μεταξύ των εφήβων μπορεί να συγκαταλεχθεί και ο συναγωνισμός. Η ευγενής άμιλλα των εφήβων διευκολύνει πολύ την πνευματική τους ανάπτυξη. Ο ανταγωνισμός όμως που υπερβαίνει τα όρια είναι επικίνδυνος. Η συμμόρφωση και ο ανταγωνισμός έχουν ως κοινό σημείο το ότι τα άτομα και στις δυο περιπτώσεις καθορίζουν τη διαγωγή τους σύμφωνα με πρότυπα που έχουν τεθεί από άλλους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση συμμόρφωσης των εφήβων με την ομάδα και με τις συνήθειες της ομάδας των ενηλίκων γιατί διαφορετικά δεν γίνονται αποδεκτοί.

Παρακάτω παραθέτουμε έναν πίνακα του D.Dunphy⁵¹ που καταδεικνύει σχηματικά τα στάδια της ανάπτυξης της ομάδας στη διάρκεια της εφηβείας. Στην αρχή αυτής της περιόδου, οι συναλλαγές της ομάδας των συνομηλίκων είναι κυρίως συγκεντρωμένες κατά φύλο. Στο τέλος, υπάρχουν πολύ περισσότερες ετερόφυλες συναλλαγές.

⁵¹ . Dunphy D.C., The social structure of urban adolescent peer groups, στο Sociometry, 26, 230-246, όπως παρατίθεται στο, Cole M. – Cole Sh., όπ.π., σελ.189.

2.5. Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Θεωρήσαμε σκόπιμο στο κεφάλαιο αυτό να συμπεριλάβουμε και τη συγκεκριμένη ενότητα διότι σε κάθε ομάδα υπάρχει πάντα και κάποιος αρχηγός. Είναι το άτομο που συγκεντρώνει αρκετά από τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν και στις παραπάνω ενότητες για τα άτομα που γίνονται αποδεκτά στην ομάδα φιλίας: δημοτικότητα, αθλητικό παράστημα, καλή εμφάνιση, εξυπνάδα, τόλμη, εξωστρέφεια, μεγαλύτερη πείρα, ειλικρίνεια, αυτοπεποίθηση, ταχύτητα λήψης αποφάσεων, αίσθηση χιούμορ, επιμονή, συνεργατικότητα κ.τ.λ. δηλαδή ισχυρή προσωπικότητα⁵².

Η εναλλαγή της αρχηγίας αποτελεί πιο δημοκρατική διαδικασία. Αναλαμβάνεται “εκ περιτροπής” από εκείνο που συγκεντρώνει τα περισσότερα προσόντα (διοργάνωση εκδρομής, προετοιμασία θεατρικής παράστασης κ.τ.λ.). Αυτό συνήθως παρατηρείται στις ομάδες φιλίας προχωρημένης εφηβικής ηλικίας, όπου τα μέλη της αναγνωρίζονται ως ισότιμα και ο καθένας αναλαμβάνει κάποια πρωτοβουλία.

⁵² . Χασάπη Ι., Ψυχολογία της προσωπικότητας, Εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1985, σελ.280.

2.6. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΦΗΒΩΝ

Αρκετές είναι οι φορές που οι νέοι συγκεντρώνονται σε ομάδες, η ταυτότητα των οποίων συνδυάζεται με τη μουσική και το χορό. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε αρκετές περιοχές, όπου η κάθε ομάδα διαθέτει το δικό της κώδικα ντυσίματος και συμπεριφοράς, τις δικές της μουσικές προτιμήσεις και γενικότερα τη δική της στάση απέναντι στη ζωή. Οι πιο σημαντικές ομάδες στις ευρωπαϊκές χώρες και που παρατηρούνται και στην Ελλάδα είναι⁵³:

A. ΡΕΪΒΕΡ

Ο τρόπος ζωής των νεαρών ρείβερ είναι συνδεδεμένος με τα συγκεκριμένα μαγαζιά όπου ακούνε την μουσική ρεϊβ. Συνήθως κυκλοφορούν κατά ομάδες και όταν μετακινούνται με αυτοκίνητα, βάζουν τη μουσική στη “διαπασών”. Ο τρόπος ντυσίματος τους τώρα είναι πολύ ιδιαίτερος. Τα αγόρια φορούν μαύρα, στενά παντελόνια, πουκάμισα στενά, χρώματος μαύρου ή άσπρου και μαύρες μπότες. Τα κορίτσια φορούν κοντά παντελόνια ή μαύρες μίνι φούστες, παπούτσια πλατφόρμες και έχουν μαλλιά μεσαίου μήκους, πολύ ίσια και πολύ μακριά.

B. ΠΑΝΚ

Φορούν παράξενες μαύρες δερμάτινες ζακέτες, μεταλλικά καρφιά, πολύ στενά παντελόνια από γυαλιστερό ύφασμα, κατά κανόνα μαύρο. Στόχος τους είναι να προκαλούν αισθητικά. Βάφουν τα μαλλιά τους σ’ ένα ή περισσότερα έντονα χρώματα, τους βάζουν ζελέ και τα χτενίζουν όρθια ή πολλές φορές τα ξυρίζουν εντελώς. Είναι οι εφευρέτες του body piercing, αν και αρχικά αντί να περνούν σκουλαρίκια στις τρύπες, έβαζαν παραμάνες.

Γ. ΡΑΠΕΡ

Η ονομασία ράπερ προέρχεται από τη μουσική που ακούνε και είναι η ραπ. Οι ανάγκες του χορού αυτού επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο στυλ ντυσίματος όπως είναι τα σπορ ρούχα, φόρμες γυμναστικής, καπέλα τζόκεϊ φορεμένα ανάποδα για να προστατεύεται το κεφάλι στις φιγούρες όπου χρησιμοποιείται ως άξονας. Φορούν πολύ φαρδιά ρούχα. Για παράδειγμα τα παντελόνια φοριούνται χαλαρά στη μέση σαν να είναι έτοιμα να πέσουν και είναι τουλάχιστον ένα νούμερο μεγαλύτερο από το κανονικό. Αν και υιοθετούν ένα στυλ πρακτικό και καθαρά «casual», ψάχνουν ακριβές μάρκες. Οι ράπερ τέλος έχουν μανία με τα παπούτσια καθώς και με το να ξυρίζουν το κεφάλι τους και πολλές φορές να σχηματίζουν στο κρανίο πολύπλοκα σχέδια.

Δ. ΣΚΕΪΤΕΡ

Οι σκέϊτερ είναι οι έφηβοι που κυκλοφορούν στις πόλεις με σκεϊτμπορντ, τα οποία είναι αρκετά ακριβά. Η ηλικία των σκέϊτερ κυμαίνονται από τα 16 μέχρι και τα 20. Τους αρέσουν τα ελαφρά ρούχα, πολύ φαρδιά και άνετα, συνήθως βαμβακερά και τα φορούν το ένα πάνω από το άλλο. Φορούν πολύ φαρδιές βερμούδες που φθάνουν μέχρι κάτω από το γόνατο, το μακό έξω από το παντελόνι και συνήθως βάζουν τέσσερα ή πέντε αντί για ένα μακό και ένα φούτερ. Φορούν επίσης σπορ καπελάκια τζόκεϊ και τα μαλλιά τους είναι μακριά ή καρφάκια.

⁵³ . Vallejo – Nagera Alejandra., όπ.π., σελ.197-203.

Ασχολούνται πολύ με την υγεία και την διατροφή τους. Τέλος κάνουν πάντα σκεϊτμπορντ με τα γουόκμαν στα αυτιά και η αγαπημένη τους μουσική είναι χιπ-χοπ και η ραπ.

Ολοκληρώνοντας τη συγκεκριμένη ενότητα αλλά και το κεφάλαιο που αναφέρεται στην επικοινωνία μεταξύ των εφήβων, αποφασίσαμε να αναφερθούμε και στους λεγόμενους «καμικάζι» από την στιγμή που η συμπεριφορά που αναπτύσσουν εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια της εφηβείας⁵⁴.

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική προσέγγιση οι «καμικάζι» είναι συνήθως έφηβοι αλλά και νέοι άνδρες που διαλέγουν τη μοτοσικλέτα σε μια σχετική κατάσταση, ένα αντικείμενο στο οποίο προβάλλουν τις εσωτερικές τους συγκρούσεις και με τη βοήθεια του οποίου ελπίζουν να λύσουν το πρόβλημα τους και έτσι να ελαφρώσουν το άγχος και την κατάθλιψη που προκαλείται όταν αυτό παραμένει άλυτο. Τα προβλήματα όμως δεν είναι πάντα τα ίδια και οι ίδιοι διαφέρουν σαν προσωπικότητες. Βασικά όμως όλοι έχουν διαλέξει τη μοτοσικλέτα σαν ένα αντικείμενο προβολής, ένα όχημα για να κυκλοφορήσουν κομμάτια του εσωτερικού τους κόσμου.

Ο καμικάζι διαλέγει σαν πεδίο της δραστηριότητας του, σαν το θέατρο στο οποίο θα παίζει το δρόμο του. Αφού επιλέξει το θέατρο, που είναι ο δρόμος, ψάχνει για τους ηθοποιούς που θα ενσαρκώσουν τους ρόλους που έχει μέσα του. Ο πατέρας εκπροσωπείται από δυο ηθοποιούς. Ο κακός, δυνατός, πλούσιος πατέρας, ο εχθρός είναι ο γιωταχί με το μεγάλο αυτοκίνητο σε σχέση με την μικρότερη μοτοσικλέτα του καμικάζι. Ο καλός πατέρας, με τον οποίο ο έφηβος κάνει συντροφιά, παίζει και συχνά συναγωνίζεται. Είναι ο σύντροφος του καμικάζι, το μέλος της ομάδας. Η μητέρα, αμφιθυμικά αγαπημένη, εκπροσωπείται από το κορίτσι, τη γκόμενα, που είτε την έχει μαζί του στην μοτοσικλέτα όταν τρέχουν ή την εποφθαλμιά σαν μακρινό αντικείμενο που το έχει δίπλα του ο γιωτάχης ή ο σύντροφος καμικάζι που αναφέραμε παραπάνω.

Ο καμικάζι έχει λύσει το οιδιποδειακό του πρόβλημα με ανεπαρκή τρόπο. Έχει διατηρήσει μια σχέση εχθρικότητας και φθόνου προς τον πατέρα και τις πατρικές μορφές εξουσίας και έχει πολύ μικρή ικανότητα να κρατήσει αυτά τα προβλήματα μέσα του. Θα τα προβάλει στο πεδίο που διάλεξε, το δρόμο και εκεί θα γίνει η εκδραμάτισή τους. Κατέχει μια δυνατή μηχανή, την μοτοσικλέτα του, που μεγιστοποιεί την ανασφαλή και εύθραστη εικόνα του σεξουαλικού του εαυτού, όπως εκπροσωπείται από το πέος του. Θεωρεί τους “γιωταχήδες” σαν εχθρούς, σαν πετυχημένους και σεξουαλικά ικανούς άντρες, που δεν μπορεί να ανταγωνιστεί ουσιαστικά και έτσι συχνά τους φθονεί και τους ανταγωνίζεται. Ο ανταγωνισμός γίνεται είτε με συναγωνισμό ταχύτητας, όπου ο καμικάζι θριαμβεύει ξεπερνώντας το μεγαλύτερο πετυχημένο “γιωταχί”, είτε με ανοικτή επιθετικότητα, φράζοντάς του τον δρόμο και σπρώχνοντάς τον σε ατύχημα.

Η μοτοσικλέτα του είναι το παν για έναν καμικάζι, τη στολίζει, τη γυαλίζει, τη φορτώνει σύμβολα ομορφιάς και ανδρισμού καθώς καθρέπτες και μεγάλες και θορυβώδεις εξαρτήσεις. Αυτό όμως που προσπαθεί όσο μπορεί είναι να αυξήσει την ικανότητα της μηχανής να τρέχει γρήγορα. Μια δυνατή μηχανή μέσα στα σκέλια του με έντονο θόρυβο και ικανότητα ανάπτυξης μεγάλης ταχύτητας εκπροσωπεί το

⁵⁴ . Δοξιάδη Α. – Ζαχαροπούλου Ε., Ο έφηβος και η οικογένεια, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1985, σελ.240-241.

ιδανικό του μεγάλου, ισχυρού πέους που μπορεί πάντα να έχει μια έντονη, πετυχημένη στύση.

Αρκετοί μετά την ανάπτυξη έντονης επιτάχυνσης και ταχύτητας σηκώνουν τη μηχανή στην πίσω ρόδα, τη λεγόμενη “σούζα”, μια πολύ καθαρή, συμβολική αναπαράσταση της στύσης και πιθανόν του οργασμού. Το γκάζι εκπροσωπεί έτσι το βαθμό σεξουαλικής διέγερσης που μπορεί να αυξάνεται κατά βούληση με το χέρι, όπως στον αυνανισμό που βαθμιαία οδηγεί στην κορύφωση, την πλήρη στύση και τελικά στη μέθη της μεγάλης ταχύτητας που είναι η μέθη της συνουσίας κι εκσπερμάτωσης.

Συχνά λύνουν τη μηχανή, την καθαρίζουν, της κάνουν service, συχνά χωρίς να χρειάζεται και φαίνεται ότι παίρνουν ουσιαστικά μια συμβολική ερωτική ικανοποίηση από την έντονη αυτή ενασχόληση. Γι’ αυτό και βλάβη ή και γρατσουνιά στη μηχανή τους εκλαμβάνεται σαν βαθύ ναρκισσιστικό και ευνουχιστικό τραύμα και τους προκαλεί έντονη οργή.

Ο δρόμος γίνεται ένα πεδίο προβολής φόβων για τις γυναίκες. Η οδήγηση σ’ ένα δρόμο γλιστερό, γεμάτο τρύπες είναι δύσκολη και απαιτεί ικανότητες, όπως και η σεξουαλική επαφή με μια γυναίκα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι λέξεις: καβάλημα, πήδημα, έχουν σχέση τόσο με την οδήγηση όσο και με την σεξουαλική πράξη. Αν ο καμικάζι μάθει να οδηγεί καλά σ’ έναν δύσκολο δρόμο, ασυνείδητα ελπίζει ότι θα καταφέρνει να “καβαλήσει” και το γυναικείο σώμα.

Επίσης η εξάτμιση αποτελεί για τον έφηβο ένα συμβολικό υποκατάστατο του πρωκτού – όπως το πρόσθιο μέρος της μοτοσυκλέτας, εκπροσωπεί το πέος – και με τον θόρυβο και τα αέρια που εκπέμπει εκδηλώνει την επιθετικότητά του. Είναι γνωστό πως οι καμικάζι αφαιρούν συχνά το σιγαστήρα από την εξάτμιση, ώστε αυτή να κάνει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο θόρυβο, τον οποίο επαυξάνουν με επιθετικά μαρσαρίσματα.

Τέλος τα οιδιποδειακά προβλήματα δεν είναι αποκλειστικότητα των καμικάζι, αλλά ενυπάρχουν ίσως με μικρότερη ένταση και σε πάρα πολλούς γιωταχήδες. Έτσι συχνά η μάχη της παλιάς γενιάς με τη νέα, του κατεστημένου δηλαδή ώριμου “γιωταχί” με το νέο αυθάδη, τολμηρό, συχνά εύθραυστο έφηβο μοτοσυκλετιστή παίζεται πολλές φορές στους δρόμους με συχνά καταστροφικά αποτελέσματα.

2.7. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟ

Κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας αρχίζει ζωνρό το ενδιαφέρον των εφήβων με το άλλο φύλο. Ιδιαίτερα έντονο είναι το ενδιαφέρον αυτό στους μεγάλους εφήβους. Σε αρκετές περιπτώσεις αθώες στην αρχή, σχέσεις ανάμεσα στους νέους παίρνουν σοβαρή τροπή και οι νέοι προχωρούν σε αμοιβαίες υποσχέσεις πίστης. Αιτία που ωθεί τους νέους σε σχέσεις, που παίρνουν διαφορετικό νόημα από εκείνο της απλής παρέας, είναι το ερωτικό αίσθημα, ο έρωτας. Πρόκειται βασικά για τη βιολογική ορμή που στοχεύει στη διαίωνιση του είδους, αλλά που στον άνθρωπο περιορίζεται ο ενστικτώδης χαρακτήρας της, για να εξυψωθεί η ορμή αυτή σε λειτουργικότητα σύμφωνη με τον κοινωνικό κώδικα. Η ορμή λοιπόν αυτή δεν εκδηλώνεται στον άνθρωπο κατά ζωώδη τρόπο, αλλά με τρόπους κοινωνικά αποδεκτούς⁵⁵.

⁵⁵ . Ρέιμον – Ριβιέ Μπ., όπ.π., σελ.49.

(i) Χαρακτηριστικές περιπτώσεις στην εξέλιξη των σχέσεων των δύο φύλων

Κατά την πρώτη εφηβική φάση, τα αγόρια αρχίζουν να κοιτάζουν τα κορίτσια και το αντίθετο, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις δεν τολμούν να πλησιάσουν ή να μιλήσουν ο ένας στον άλλο. Είναι η περίοδος του ρομαντισμού και της εξιδανίκευσης. Βλέπονται, χαϊδεύονται, φιλιούνται, αγαπιούνται στα όνειρά τους. Στην περίπτωση αυτή, η φαντασία αποτελεί ένα καταφύγιο όπου ο έφηβος αισθάνεται προστατευμένος από τον φόβο και από τη στεναχώρια που του προκαλεί η σκέψη ότι μπορεί να έχει κανονικές σεξουαλικές σχέσεις. Επιπλέον, αποτελεί γι' αυτόν και ένα είδος εξάσκησης. Βλέπει τον εαυτό του σε καταστάσεις που ίσως αργότερα μπορεί να ζήσει.

Το αγόρι φαντάζεται τον εαυτό του σαν ήρωα που όλοι θαυμάζουν και ζητούν τη βοήθειά του, ενώ το κορίτσι φαντάζεται ότι είναι πιο ελκυστική απ' όλες, εκείνη που έχει τις περισσότερες εφήμερες σχέσεις ή είναι η πιο καλή φίλη των αγοριών, εκείνη που θέλουν περισσότερο. Το είδωλο αυτό συνήθως δεν έχει ελαττώματα.

Πολύ συχνά κατά την πρώτη εφηβική φάση, ο νέος εστιάζει την προσοχή του σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Ονειρεύεται πλατωνικά έναν ηθοποιό, έναν καθηγητή ή τον φίλο/η του μεγαλύτερου αδελφού και κολλάει τη φωτογραφία του, αν τη βρει, πάνω από το κρεβάτι, στον τοίχο ή στην ντουλάπα. Δεν έχει πρόβλημα να συζητήσει με τους φίλους για το αντικείμενο του πάθους του, μέχρι σημείου να μη μιλάει για τίποτε άλλο. Και επειδή δεν μπορεί να έχει πραγματική σωματική επαφή με το είδωλο του, καταφεύγει στον αυνανισμό.

Κατά κανόνα οι νέοι αρχίζουν να δημιουργούν δεσμούς με άτομα του αντίθετου φύλου όταν έχουν μπει για τα καλά στην εφηβεία, δηλαδή γύρω στα 14 με 15 τους χρόνια. Ωστόσο, ορισμένα κορίτσια με πρόωγη ανάπτυξη δημιουργούν για πρώτη φορά δεσμό στα 11 ή 12 χρόνια. Στην περίπτωση αυτή το κορίτσι επιλέγεται από κάποιον αρκετά μεγαλύτερο του από τη στιγμή που τα αγόρια της ίδιας ηλικίας είναι ακόμα ανώριμα. Το μεγαλύτερο αγόρι όμως έχει μεγαλύτερη εμπειρία στο σεξ και μπορεί να την πείσει να ολοκληρώσουν τις σχέσεις τους, πράγμα για το οποίο δεν είναι ακόμα προετοιμασμένη συναισθηματικά. Το κορίτσι έχει ακόμα συγκεχυμένη εικόνα για τις σεξουαλικές σχέσεις, μια εικόνα ρομαντική και αιθέρια, ενώ εκείνος αντίθετα έχει ήδη δοκιμάσει το σεξ στην πράξη.

Οι πρόωρες σεξουαλικές σχέσεις έχουν επίπτωση και στις φιλίες της με άτομα της ίδιας ηλικίας. Δημιουργώντας δεσμό με ένα μεγαλύτερο παιδί, μπαίνει σε παρέες μεγαλύτερης ηλικίας. Αυτοί οι νέοι φίλοι δεν την αντιμετωπίζουν ως ίση με αυτούς και δείχνουν μια ωριμότητα που την ενοχλεί. Για να μπορέσει να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, για να μην τη θεωρούν περιθωριακό μέλος της παρέας, χτενίζεται, ντύνεται, μιλάει, βάφεται και συμπεριφέρεται σαν μεγαλύτερο κορίτσι. Καπνίζει, πίνει, δείχνει ότι είναι σεξουαλικά ενεργή κτλ. Κι έτσι καταφέρνει να γίνει αποδεκτή από μια παρέα μεγαλύτερων, αλλά το τίμημα είναι ότι απομακρύνεται πολύ από τις συμμαθήτριες και τις συνομήλικες φίλες της.

Κατά τη διάρκεια της μέσης εφηβικής φάσης γίνονται οι πρώτες προσπάθειες προσέγγισης προσώπων του αντίθετου φύλου. Αγόρια και κορίτσια οργανώνουν ομαδικές εκδηλώσεις όπως είναι οι εκδρομές και τα πάρτι. Οι σχέσεις μεταξύ τους είναι επιφανειακές, τα “φτιάχνουν” και μετά αλλάζουν αγόρι ή κορίτσι, για παράδειγμα, τη μια μέρα βγαίνουν μαζί και την άλλη τα “χαλάνε”.

Τα πρώτα ραντεβού είναι πολύ σημαντικά. Πρέπει να εντυπωσιάσουν με κάθε τρόπο για να μπορέσουν να επιβεβαιωθούν και να σιγουρευτούν ότι πραγματικά “μετράνε”. Επίσης, η κοκεταρία πρωταγωνιστεί στη ζωή τους, ιδιαίτερα, στην περίπτωση των κοριτσιών. Πριν “βγουν ραντεβού”, αλλάζουν εκατό φορές ρούχα, μακιγιάρονται, χτενίζονται, κοιτάζονται στον καθρέπτη, παρατηρούν τον εαυτό τους, ενώ χορεύουν ή κάνουν μορφασμούς για να δουν πως φαίνονται σε διάφορες καταστάσεις που μπορεί να τους προκύψουν κατά τη διάρκεια της βραδιάς και δεν σταματούν αν δεν θεωρήσουν ότι είναι αρκετά ελκυστικές, πράγμα που τις ταλαιπωρεί ώρες ολόκληρες.

Ένα άλλο θέμα υψίστης σημασίας για τα κορίτσια είναι να καταφέρουν να τις περιμένει ένα αγόρι έξω από το σχολείο, ώστε να κάνουν τις φίλες τους να σκάσουν από το κακό τους. Επίσης, σ’ αυτή τη φάση, οι έφηβοι ανακαλύπτουν το “κλαμπ”. Μια από τις προτεραιότητές τους στη συγκεκριμένη φάση της ζωής τους είναι να πηγαίνουν στα καφέ και στα κλαμπ. Καθώς χορεύουν, μπορούν να πλησιάσουν ακόμα και να αγγίξουν τα παιδιά του άλλου φύλου. Χορεύοντας ξέφρενα καταφέρουν να εκτονώσουν τη σεξουαλικότητα τους, που δεν μπορεί να βρει ακόμα διέξοδο στη σεξουαλική πράξη. Η σωματική επαφή σ’ αυτή τη φάση περιορίζεται συνήθως στα φιλά, στις αγκαλιές, στα χάρδια. Η σχέση έχει περισσότερο χαρακτήρα διερευνητικό και δεν αποσκοπεί τόσο στην ευχαρίστηση.

Κατά τη διάρκεια της όψιμης εφηβικής περιόδου που διαρκεί από τα 15 ως και τα 18 χρόνια επικρατεί η φάση των εφήμερων δεσμών. Σιγά – σιγά η σχέση με ένα άτομο του αντιθέτου φύλου γίνεται όλο και πιο απαιτητική και επιλεκτική. Οι έφηβοι μαγεύονται από τον έρωτα. Μερικοί ερωτεύονται διαρκώς, ενώ άλλοι δεν ερωτεύονται αν και το θέλουν. Ερωτεύεται συνήθως συνέχεια ο ευάλωτος και ανασφαλής έφηβος, που θέλει να επιβεβαιωθεί μέσα από τα ερεθίσματα που του προσφέρουν οι άλλοι. Μάλιστα το περιεργο είναι ότι επιλέγει τελείως διαφορετικά μεταξύ τους άτομα. Αυτοί πάλι που έχουν ανοσία στον έρωτα, δεν καταφέρνουν να βρουν κάποιον με τον οποίο να μπορούν να μοιραστούν τις ανησυχίες και τις ιδέες τους. Μερικοί θεωρούν τον εαυτό τους ανώτερο. Άλλοι είναι παθολογικά ντροπαλοί. Υπάρχουν και μερικοί που βαριούνται ή που δεν συντονίζονται με όσα λένε και κάνουν οι νέοι του αντίθετου φύλου.

Ο έρωτας αλλάζει τη ζωτική κατάσταση του νέου, τη συμπεριφορά και το μυαλό του. Για πρώτη φορά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία όσα λέει, κάνει και σκέφτεται το πρόσωπο που έχει επιλέξει. Γίνεται αυτό που ο άλλος θέλει από αυτόν να είναι και το αντίθετο. Τα μαθήματα, η οικογένεια και οι φίλοι περνούν σε δεύτερο πλάνο γιατί όλη του η ζωή εστιάζεται στον “άλλο”, τον οποίο θεωρεί ακαταμάχητο, χωρίς κανένα ελάττωμα. Επίσης ο έρωτας προκαλεί κάποιες αλλαγές στη συμπεριφορά: ο νέος δεν κοιμάται ή αντίθετα κοιμάται καλύτερα από ποτέ. Του κόβεται η όρεξη ή τρώει υπερβολικές ποσότητες. Επιπλέον, όλα αυτά συνοδεύονται από ασυνήθιστο κοκκίνισμα στα μάγουλα ή χλομάδα, ταχυπαλμία, άγχος ή υπερβολική ψυχική ευφορία. Όσο ο νέος είναι ερωτευμένος και βρίσκει ανταπόκριση, έχει μια αίσθηση πληρότητας και είναι ευτυχισμένος. Το πάθος του ξεχειλίζει κάθε φορά που ακούει να μιλούν για το αγαπημένο του πρόσωπο ή που απλώς το σκέφτεται. Θέλει να είναι αντικείμενο θαυμασμού από τη μεριά του άλλου, έχει όρεξη να κάνει ένα σωρό πράγματα, αλλά δεν μπορεί να το κάνει γιατί το βρίσκει εξαιρετικά δύσκολο να συγκεντρωθεί σε κάτι άλλο εκτός από το αντικείμενο του πόθου του. Επίσης δεν βαριέται, γελάει εύκολα και είναι διασκεδαστικό να τον παρακολουθείς. Ωστόσο αυτή η φάση της ονειρώδους

φρενίτιδας δεν κρατάει για πολύ. Όταν η κατάσταση ημι-ύπνωσης εξατμίζεται μπορεί να συμβούν δύο πράγματα: α) έρχεται το τέλος το ίδιο ξαφνικά και παράλογα όπως και η αρχή, β) σταθεροποιείται ένας έρωτας πιο ήρεμος και λογικός, μια κανονική σχέση. Στην πρώτη περίπτωση, οι ερωτευμένοι σχεδόν ποτέ δεν αισθάνονται το ίδιο την ώρα του τέλους. Υποφέρει λιγότερο εκείνος που πρώτος παύει να είναι ερωτευμένος, ενώ ο άλλος αισθάνεται κενό και απογοήτευση. Η ζωή του παύει να έχει νόημα και για να τραβήξει την προσοχή εκείνου που φεύγει, μπορεί να φθάσει να σκέφτεται την αυτοκτονία: “θα μετανιώσει όταν θα αυτοκτονήσω εξαιτίας του”. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους της θλίψης που προκαλεί ο έρωτας είναι ο εντελώς διαφορετικός τρόπος με τον οποίο τον βιώνουν τα αγόρια από τα κορίτσια.

Τα κορίτσια ωριμάζουν σεξουαλικά νωρίτερα απ’ ότι τα αγόρια και συνεπώς ερωτεύονται νωρίτερα. Το κορίτσι δεν θεωρεί το αγόρι μέσον ικανοποίησης της σεξουαλικότητάς του, αλλά έναν τρόπο επιβεβαίωσης της θηλυκότητάς του. Ο έρωτας είναι γι’ αυτήν κυρίως ψυχικός, συναισθηματικός και ζητάει ίση μεταχείριση. Ερμηνεύει το ανδρικό σεξουαλικό ένστικτο ως κάτι υποτιμητικό, που την υποβιβάζει σε απλό αντικείμενο μιας χρήσης. Τα αγόρια τώρα έχουν μεγαλύτερη εμπειρία στη σωματική – σεξουαλική επαφή. Στο αγόρι, παρεμβαίνει και ένας παράγοντας βιολογικός: ερωτεύεται για να ικανοποιήσει το σεξουαλικό του ένστικτο και να εκτονώσει την ένταση που του προκαλεί. Δεν καταλαβαίνει ότι το κορίτσι απαιτεί πίστη, βαθιά και πιο μόνιμη σχέση.

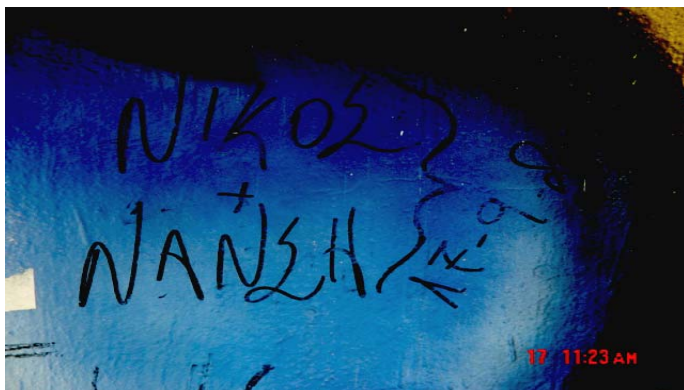
Όσον αφορά τέλος τη σωματική επαφή στην όψιμη εφηβική φάση μπορεί να είναι δύο ειδών⁵⁶:

1) *το πέτιγκ*. Σημαίνει χάδια, αγκαλιές και φιλιά που δημιουργούν σεξουαλικό ερέθισμα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, το ζευγάρι, μαθαίνει τις αντιδράσεις του κορμιού του όταν ερεθίζεται, αλλά και την ανταπόκριση του συντρόφου. Το πέτιγκ αποτελεί υποκατάστατο της συνουσίας, στην οποία δεν επιθυμούν να φτάσουν, επειδή για κάποιο λόγο φοβούνται.

2) *η ολοκληρωμένη σεξουαλική πράξη*. Το πιο συνηθισμένο είναι να γίνει γύρω στα 17-18. Την πρώτη φορά, πολύ συχνά το κορίτσι φοβάται ή δεν αισθάνεται καμιά απολύτως επιθυμία να το κάνει. Στην περίπτωση αυτή το αγόρι συνήθως πιέζει, “δεν μ’ αγαπάς”, και το κορίτσι υποκύπτει, επειδή θέλει να του αποδείξει το αντίθετο, κάνοντας αυτή τη θυσία για χάρη του. Πολλά κορίτσια κάνουν έρωτα επειδή δεν ξέρουν πώς να πουν “όχι” ή επειδή φοβούνται μήπως πληγώσουν τον σύντροφό τους. Άλλα πάλι απλώς και μόνο έχουν κόμπλεξ επειδή είναι παρθένες.

“Η Σάρα είναι παρθένα. Φαίνεται από μακριά, είναι εντελώς ξενέρωτη”. Όταν η κοπέλα κάνει έρωτα υπό πίεση, η συμπεριφορά και των δύο είναι συνήθως τραχεία, αδέξια, παρορμητική και ψυχρή. Η κοπέλα δεν αισθάνεται παρά μια τεράστια απογοήτευση.

⁵⁶ . Vallejo – Nagera Alejandra., όπ.π., σελ.140.

2.8. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ο όρος “επικοινωνία” είναι από τους πιο εύχρηστους τόσο στο σχολείο, όσο και στην καθημερινή ζωή. Η ικανότητα του ατόμου να επικοινωνεί με τους συναθρώπους του είναι πολύ σημαντική. Τον καταξιώνει ως άτομο αλλά και ως μέλος ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Μέσω της επικοινωνίας μπορούμε να γνωρίσουμε άλλους ανθρώπους και να αναπτύξουμε διαπροσωπικές σχέσεις σε ποικίλους τομείς. Παράλληλα όμως επιτρέπουμε και στους άλλους να μας γνωρίσουν και ανάλογα να προσαρμόσουν κι αυτοί τη συμπεριφορά τους απέναντί μας.

Η επικοινωνία είναι σημαντική κοινωνική εμπειρία. Οι σκοποί για τους οποίους διεξάγεται είναι πολλοί και αξιόλογοι. Μέσω αυτής⁵⁷:

- (α) ενημερώνονται οι επικοινωνούντες για θέματα της καθημερινής επικαιρότητας σε τοπικό, εθνικό ή και διεθνές επίπεδο.
- (β) παρέχονται συστηματικές γνώσεις σε συγκεκριμένους, κάθε φορά, τομείς.
- (γ) επιτρέπεται η έκφραση συναισθημάτων.
- (δ) διευκολύνεται η αντιμετώπιση προβλημάτων ή ανεπιθύμητων καταστάσεων, ιδιαίτερα όταν γίνεται με επιχειρήματα, τα οποία πείθουν το συνομιλητή(ές).
- (ε) εκτονώνεται μια κατάσταση, κυρίως όταν αυτή, για διάφορους λόγους, είναι φορτισμένη συναισθηματικά και έτοιμη να εκραγεί, με απρόσμενες συνέπειες.

⁵⁷ . Αθανασίου Λ., Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Ιωάννινα 1996, σελ. 87.

(στ) βοηθούνται τα άτομα να ξεφύγουν από τα πολλαπλά προβλήματα της καθημερινής ζωής.

Για να υπάρχει ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στον πομπό και στο δέκτη, είναι ανάγκη να υπάρχει συστηματική ανατροφοδότηση ανάμεσά τους. Ο δέκτης δηλαδή να ενημερώνει τον πομπό ότι έλαβε το μήνυμα και το κατανόησε ή ότι έχει δυσκολίες και χρειάζεται συμπληρωματικές πληροφορίες. Ο πομπός επίσης να ενημερώνει το δέκτη, ότι έλαβε την απάντησή του και την έκρινε ικανοποιητική ή ότι έχει προβλήματα και χρειάζεται περισσότερη προσπάθεια ή εργασία. Αν δεν υπάρχει αυτή, η ανατροφοδότηση, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι υπάρχει επικοινωνία.

2.8.1. Κίνητρα που προωθούν την επικοινωνία στο σχολείο

Η επικοινωνία στο σχολείο για τη μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών είναι εσωτερική ανάγκη. Μέσω αυτής δημιουργούν σχέσεις φιλικές με τους άλλους, οι οποίες είναι αξιόλογες για την ψυχοσωματική τους ανάπτυξη και εξέλιξη, σε όλες τις φάσεις της σχολικής φοίτησης τόσο στην πρωτοβάθμια, όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Μέσω της επικοινωνίας στην τάξη οι μαθητές αποκτούν πολλές πληροφορίες και βοηθούνται στην κατανόησή τους. Σημαντικό επίσης κίνητρο για την ανάπτυξη της επικοινωνίας στην τάξη είναι και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των μαθητών και η αλληλοκατανόησή τους σε διάφορους τομείς της σχολικής ζωής. Τέλος η επικοινωνία στο σχολείο υπαγορεύεται στους μαθητές και από λόγους καθαρά ψυχολογικούς (π.χ. όταν είναι δηλαδή αγχωμένοι από κάποια αιτία, νιώθουν την ανάγκη να επικοινωνήσουν με συμμαθητές τους).

Συνοψίζοντας τα κίνητρα που ωθούν τους μαθητές για επικοινωνία θα τα εστιάζαμε στους ακόλουθους τομείς⁵⁸:

(α) στη δημιουργία και ανάπτυξη σχέσεων με άλλα άτομα της σχολικής κοινότητας και εδραίωση της θέσης τους στη σχολική τάξη.

(β) στην απόκτηση γνώσεων και εμπειριών που διευκολύνουν τη δημιουργία των φιλικών σχέσεων μέσα και έξω από το σχολείο.

(γ) στην αντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων που απασχολούν τους μαθητές.

(δ) στην ψυχολογική τους ενίσχυση και ενθάρρυνση και στην απόκτηση αυτοπεποίθησης και αυτοεμπιστοσύνης.

Δεν είναι πάντα εύκολη αυτή η επικοινωνία και οι μαθητές, συνήθως, αντιμετωπίζουν προβλήματα γιατί: α) οι προθέσεις τους παρερμηνεύονται ή ερμηνεύονται με καχυποψία και υποκειμενικότητα. Δε βρίσκουν πάντα την ανταπόκριση που αναμένουν από τους άλλους και έτσι διαψεύδονται οι προσδοκίες τους, β) τα κίνητρα δεν είναι πάντα ευδιάκριτα ή δεν εκδηλώνονται με σωστό τρόπο και στον κατάλληλο χρόνο, γ) υπάρχει μια γενικότερη αδυναμία στην κατανόηση των άλλων και στην προσαρμογή των ατομικών προθέσεων και φιλοδοξιών στις γενικότερες της ομάδας.

⁵⁸ . Αθανασίου Λ., Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Ιωάννινα 1996, σελ. 109.

2.8.2. Προφορική και γραπτή επικοινωνία

Η μορφή λεκτικής επικοινωνίας εντός της σχολικής τάξης διαφοροποιείται ανάλογα με τις συνθήκες και τις ανάγκες που ανακύπτουν σε καθημερινή βάση. Έτσι, τόσο η προφορική όσο και η γραπτή επικοινωνία είναι εξίσου σημαντικοί τρόποι για τη διαδικασία της επικοινωνίας.

Η προφορική επικοινωνία είναι σημαντική, γιατί καλύπτει σε πολύ μεγάλο ποσοστό την ανθρώπινη επικοινωνία σε όλους σχεδόν τους χώρους. Έχει επισημανθεί χαρακτηριστικά ότι ο μέσος άνθρωπος, κατά μέσο όρο, “ακούει τόσες πληροφορίες, όσες αντιστοιχούν με το περιεχόμενο ενός βιβλίου την ημέρα. Μιλάει ο ίδιος τόσο, όσο αντιστοιχεί με το περιεχόμενο ενός βιβλίου την εβδομάδα. Διαβάζει τόσο, όσο αντιστοιχεί με το περιεχόμενο ενός βιβλίου το μήνα και γράφει τόσο, όσο αντιστοιχεί με το περιεχόμενο ενός βιβλίου το χρόνο”⁵⁹.

Η γραπτή επικοινωνία είναι εξίσου σημαντική, καθώς διαμέσου αυτής τα μηνύματα που ανταλλάσσονται είναι “επίσημα” και “σημαντικά”. Θεωρείται ορθά δυσκολότερη από την προφορική, γιατί δεν είναι διαπροσωπική, αλλά και εξαιτίας του επεξεργασμένου γραπτού κώδικα που προαπαιτεί (γραμματικούς, συντακτικούς, σημασιολογικούς, πραγματολογικούς κανόνες). Απαιτεί επομένως μεγάλη σαφήνεια, ακρίβεια και πληρότητα τόσο στη διατύπωση του μηνύματος από την πλευρά του πομπού, όσο και στη διατύπωση της απάντησης από την πλευρά του δέκτη.

Παρά τη σπουδαιότητα της λεκτικής επικοινωνίας, ωστόσο δεν επιθυμούν ή δεν προβαίνουν όλοι οι μαθητές σε επικοινωνία εντός του σχολείου, αλλά ούτε έχουν και τα ίδια κίνητρα. Ορισμένοι από τους λόγους της διαφοροποίησης αυτής ή αλλιώς της αποστασιοποίησης μπορεί να είναι⁶⁰:

- *η επιθυμία να είναι κανείς “μόνος”*. Προκύπτει από την ανθρώπινη ανάγκη να μένει κάποιος μόνος του. Παρόμοια διάθεση αισθάνονται συχνά και οι μαθητές στο σχολείο. Δεν επιθυμούν να έχουν ενεργό συμμετοχή στο μάθημα, να λάβουν μέρος στις συζητήσεις. Η διάθεση αυτή, ή καλύτερα η απουσία διάθεσης επικοινωνίας εκφράζεται προς το δάσκαλο και τα άλλα μέλη της ομάδας με ποικίλα εξωλεκτικά μηνύματα: αφηρημάδα, ακεφιά, σκύψιμο του κεφαλιού, αποφυγή βλεμματικής επαφής κ.α.

- *αποφυγή εξηγήσεων από το μαθητή*. Συχνά οι μαθητές αποφεύγουν να επικοινωνούν στην τάξη, γιατί δε θέλουν να δώσουν, δημόσια τουλάχιστον, εξηγήσεις ή θέλουν να αποφύγουν παρατηρήσεις για κάποια συμπεριφορά τους. Τη διάθεση αυτή τη γνωστοποιούν με ποικίλα μηνύματα στους εκπαιδευτικούς.

- *απομόνωση του μαθητή*. Σε μερικές περιπτώσεις η έλλειψη διάθεσης για επικοινωνία μπορεί να οφείλεται σε αισθήματα απομόνωσης που νιώθει ο μαθητής από τους άλλους συμμαθητές στο σχολείο. Μια απομόνωση, η οποία μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της στάσης του απέναντί τους, απέναντι στο μάθημα, στο σχολείο και στον προσδιορισμό της γενικότερης συμπεριφοράς του. Οι μαθητές αυτής της περίπτωσης χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα εκ μέρους των εκπαιδευτικών.

⁵⁹ . Norton D. (1989), όπως παρατίθεται στο Αθανασίου Λ., όπ.π., σελ. 110.

⁶⁰ . Αθανασίου Λ., Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Ιωάννινα 1996, σσ. 111 – 116.

- *το κλίμα της τάξης.* Η ατμόσφαιρα που επικρατεί σε μια τάξη μπορεί να λειτουργεί συχνά ως ανασταλτικός παράγοντας για την επικοινωνία. Αρνητικά επηρεάζεται η επικοινωνία, όταν στην τάξη υπάρχει μια κυρίαρχη πολιτιστικά ομάδα που “καταπιέζει” όλους όσους δεν ανήκουν σ’ αυτή. Η καταπίεση αυτή μπορεί να έχει πολλές μορφές, ωστόσο είναι αναγκαίο να τονιστεί πως λειτουργεί και ενυπάρχει σε σχολεία με μαθητές από διαφορετικές εθνικότητες. Μπορεί όμως να λειτουργεί και σε σχολεία της ίδιας εθνικότητας με ανάληψη του ρόλου των “καταπιεστών” από ομάδες κοινωνικά και πολιτιστικά προνομιούχες.

- *ο φόβος της σχολικής αποτυχίας – γλωσσικά ιδιώματα.* Η επικοινωνία στο σχολείο κατά κανόνα είναι λεκτική. Οι μαθητές απαντούν στα ερεθίσματα των εκπαιδευτικών με το λόγο. Στο σχολείο όμως οι μαθητές έρχονται με διαφορετικά γλωσσικά ιδιώματα. Μιλούν δηλαδή μια γλώσσα που, συχνά, διαφέρει από τη θεωρούμενη ως “επίσημη” σχολική γλώσσα. Οι μαθητές αυτής της περίπτωσης αποφεύγουν να επικοινωνούν στην τάξη, κυρίως με τους εκπαιδευτικούς, ακόμα και όταν γνωρίζουν καλά το θέμα ή τις απαντήσεις σε ερωτήματα, γιατί θέλουν να αποφύγουν ειρωνικά σχόλια, αδυναμίες στην έκφραση και γενικότερα παρατηρήσεις σχετικά με τη γλώσσα που χρησιμοποιούν.

2.8.3. Μη Λεκτική Επικοινωνία

Από τα τέλη περίπου της δεκαετίας του ’60 άρχισε να ερευνάται η μορφή και η ποικιλία μιας άλλης επικοινωνίας της “μη λεκτικής”. Στη δεκαετία του ’80 πλέον οι έρευνες συνεχίστηκαν για τη μελέτη της μη λεκτικής επικοινωνίας, με ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη των κινήσεων του σώματος, των ματιών, των εκφράσεων του προσώπου και του τόνου της φωνής.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι μέσω των οποίων μεταφέρει ή λαμβάνει κανείς τα μη λεκτικά μηνύματα. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τους σημαντικότερους και συχνότερα εμφανείς στο σχολικό περιβάλλον:

A) σωματικές κινήσεις: χειρονομίες, χειραψίες, εκφράσεις προσώπου, κινήσεις των ματιών

B) παραγλώσσα: τόνος της φωνής, ποιότητα αυτής, ήχοι χωρίς συγκεκριμένο νόημα, γέλιο, κλάμα, χασμουρητό

Γ) Άγγιγμα.

Δ) Ντύσιμο – στολίδια – χρώματα

E) Η θέση στην οποία κάθεται κανείς

Στ) Η χρήση του χρόνου

Z) Οι συνθήκες επικοινωνίας

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η ανθρώπινη ικανότητα για γλωσσική επικοινωνία είναι ένα φαινόμενο πολύπλοκο το οποίο έχει προσεγγιστεί από διάφορες επιστήμες. Κανείς όμως μέχρι τώρα δεν έχει δώσει οριστική απάντηση στην προέλευση του ανθρώπινου λόγου. Οι εικασίες για την καταβολή του ανθρώπινου λόγου είναι τόσο παλιές όσο και η ιστορία.

Οι ανθρωπίδες ανεπτυγμένοι “όρθιοι” πίθηκοι που έμοιαζαν με τον άνθρωπο είχαν εμφανίσει τα πρώτα σημάδια εκδήλωσης της γλώσσας, προσπάθεια για επικοινωνία με σύντομους ήχους. Οι ανθρωπίδες έδωσαν τη θέση τους σε οργανισμούς που έμοιαζαν όλο και περισσότερο με τον σημερινό άνθρωπο και παράλληλα εμφανίστηκε μεγάλη αύξηση στη διαθέσιμη επιφάνεια του φλοιού του εγκεφάλου. Είναι γνωστό πως οι αυλακώσεις στο φλοιό του εγκεφάλου είναι αυτές που έδωσαν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να αναπτύξει τη λογική, τη σκέψη και τη γλώσσα.

Έτσι γίνεται κατανοητό πως ο εγκέφαλος κατέχει κεντρική θέση και χαρακτηρίζεται από λειτουργική ασυμμετρία αφού τα δύο ημισφαίρια εξειδικεύονται ως προς τις λειτουργίες που επιτελούν. Έρευνες σε αφασικούς ασθενείς έχουν δείξει πως “μιλάμε” με το αριστερό ημισφαίριο αφού οι γλωσσικές λειτουργίες εμφανίζονται σε αυτό. Ο λόγος ελέγχεται κυρίως από τις περιοχές Broca και Wernicke και τυχόν βλάβες σε αυτές τις περιοχές μπορεί να παρεμποδίσουν σημαντικά την ικανότητα για παραγωγή και κατανόηση του λόγου.⁶¹

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της γλώσσας σύμφωνα με τον Hockett είναι:

- Απαραίτητη προϋπόθεση για την γλωσσική επικοινωνία είναι η ύπαρξη και η χρησιμοποίηση του φωνητικού – ακουστικού καναλιού και μέσα από αυτή τη μορφή επικοινωνίας ο άνθρωπος απελευθέρωσε και άλλα μέλη του σώματός του.
- Η ικανότητα μετάδοσης και εντοπισμού των μηνυμάτων βασίζεται σε νόμους της φυσικής του ήχου. Η φωνή δηλαδή που παράγεται από ένα άτομο κατά την ομιλία μπορεί να μεταδίδεται προς τον συνομιλητή του, ο οποίος έχει επίσης τη δυνατότητα να εντοπίσει την προέλευσή της.
- Η φωνητική παραγωγή κατά την ομιλία έχει στιγμιαία διάρκεια, σε αντιδιαστολή με την παραγωγή του γραπτού λόγου που είναι διαρκέστερη.
- Ο ανταλλακτικός χαρακτήρας της γλώσσας φαίνεται από την ικανότητα του ομιλητή να αναπαράγει φωνολογικά κάθε γλωσσικό μήνυμα που έχει κατανοήσει.
- Η πλήρης ανατροφοδότηση αναφέρεται στη δυνατότητα του ομιλητή μιας γλώσσας να “ακούει” εσωτερικά την ομιλία που παράγει.
- Η εκπλήρωση αυτού του σκοπού πετυχαίνεται χάρη στο σημασιολογικό περιεχόμενο της γλώσσας
- Η ειδίκευση αναφέρεται στον ειδικό σκοπό που εξυπηρετεί η γλώσσα δηλαδή τη διεξαγωγή της γλωσσικής επικοινωνίας.

⁶¹ . Σύγχρονη Ψυχολογία, Εκδ. Αλέξανδρος, Αθήνα 1999, σελ.32

- Ωστόσο η σχέση ανάμεσα στη γλωσσική μονάδα και στην έννοια που αντιπροσωπεύει τις πιο πολλές φορές είναι αυθαίρετη.
- Η ιδιαιτερότητα αναφέρεται στο ρόλο που έχει το κάθε γλωσσικό στοιχείο στη γλωσσική επικοινωνία.
- Η χορο-χρονική ανατοποθέτηση αναφέρεται στην ικανότητα γλωσσικής επικοινωνίας να μεταφέρει πληροφορίες όχι μόνο συγχρονικές αλλά και ετεροχρονισμένες. Μάλιστα η εξέλιξη της γλώσσας χαρακτηρίζεται από προοδευτική απελευθέρωση της ομιλίας από τις καταστάσεις κατά τις οποίες γίνεται αντιληπτή. Αυτός ο ετεροχρονικός χαρακτήρας της γλώσσας καθιστά δυνατή την εκπαίδευση και τη μετάδοση της γνώσης από τη μια γενιά στην άλλη.
- Ο δημιουργικός χαρακτήρας της γλώσσας επιτρέπει στον άνθρωπο να χρησιμοποιεί γλωσσικές δομές, τις οποίες δεν έχει ξανακούσει και οι οποίες γίνονται κατανοητές από τους άλλους. Ο δημιουργικός αυτός χαρακτήρας της γλώσσας καθορίζεται από ένα σύστημα κανόνων που καθιστούν δυνατή την παραγωγή άπειρου αριθμού λέξεων.⁶²

Αυτός ο δημιουργικός χαρακτήρας εξηγείται ως εξής: τα φωνήματα είναι βασικά δομικά στοιχεία της γλώσσας, ο αριθμός των οποίων σε κάθε γλώσσα είναι 45-85. Τα φωνήματα είναι οι βασικές ηχητικές μονάδες μιας γλώσσας από τον συνδυασμό των οποίων παράγονται οι λέξεις. Η λέξη π.χ. ΠΩΣ έχει τρία φωνήματα (Π), (Ω), (Σ). Αν αλλάξουμε οποιοδήποτε από τα φωνήματα της λέξης είναι δυνατό να δημιουργήσουμε άλλη λέξη π.χ. ΠΩΣ – ΦΩΣ. Όταν τα φωνήματα αυτά είναι μεμονωμένα δεν έχει σημασιολογικό περιεχόμενο. Τα σύνολα αυτά των φωνημάτων με έννοια ονομάζονται μορφήματα. Ο συνδυασμός των τριών φωνημάτων (Φ) (Ω) (Σ) σχηματίζει το μόρφημα ΦΩΣ. Τα μορφήματα είναι οι ελάχιστες σημασιολογικές μονάδες. Πολλές φορές τα μορφήματα συμπίπτουν με τις λέξεις ενώ άλλα είναι προθέματα ή καταλήξεις λέξεων. Όταν οι λέξεις δομούνται σχηματίζουν προτάσεις με εννοιολογικό περιεχόμενο, ο τρόπος δόμησης καθορίζεται από ένα σύστημα γραμματικών και συντακτικών κανόνων. Κάθε ομιλούμενη γλώσσα απαρτίζεται από τέσσερα δομικά συστατικά: το φωνολογικό, το συντακτικό, το σημασιολογικό και το πραγματολογικό⁶³. Το φωνολογικό στοιχείο αναφέρεται στα φωνήματα, τις βασικές μονάδες της ομιλίας, καθώς και στους κανόνες που τα διέπουν, με βάση τους οποίους συνδυάζονται ώστε να συγκροτήσουν τις λέξεις. Το συντακτικό αναφέρεται στους κανόνες που καθορίζουν τη σειρά, τον συνδυασμό και τη λειτουργία των λέξεων στις προτάσεις. Το σημασιολογικό αναφέρεται σε ότι έχει σχέση με το εννοιολογικό περιεχόμενο των λέξεων και των προτάσεων. Τέλος, το πραγματολογικό αναφέρεται στους κανόνες χρήσης της γλώσσας στο πλαίσιο της επικοινωνίας⁶⁴. Επίσης έχει διαπιστωθεί πως το λεξιλόγιο όλων των γλωσσών δεν είναι ένα τυχαίο άθροισμα φωνολογικών εκφράσεων αλλά ένα οργανωμένο σύνολο που περιλαμβάνει όλες τις λέξεις που είναι απαραίτητες για τη λογική σκέψη.

Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε πως ο λόγος είναι η ικανότητα που πηγάζει από την κοινωνική ζωή και καθορίζεται από αυτήν. Κοινή πηγή της σκέψης

⁶² . Προποδά Κ.Δ, Γνωστική Ψυχολογία, Τόμος 2^{ος}, Αθήνα 1999, σελ 28-30

⁶³ . Τζουριάδου Μ., Ο λόγος του παιδιού της προσχολικής ηλικίας, Εκδ. Αριστοτέλειο Παν/μιο, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 13.

⁶⁴ . Βοσνιάδου Σ., Η ανάπτυξη της γλώσσας και της ικανότητας για γλωσσική επικοινωνία: εισαγωγικό σημείωμα, στο Βοσνιάδου Σ. (επιμ.) Γλώσσα, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1995, σελ. 18.

του λόγου και της κοινωνίας η γλώσσα, είναι ιδιαίτερο συμβολικό σύστημα, οργανωμένο σε δύο επίπεδα. Αφενός είναι φυσικό γεγονός που παράγεται με τα φωνητικά όργανα και προσλαμβάνεται με τα ακουστικά όργανα. Αφετέρου είναι αυλή δομή επικοινωνίας σημαινόμενων που αντικαθιστά τα γεγονότα ή τις εμπειρίες ενός υποκειμένου προσιτή σε ένα άλλο υποκείμενο με την αρθρωμένη και αναπαραστατική έκφραση.⁶⁵ Η γλώσσα αποτέλεσε για τον άνθρωπο το σπουδαιότερο μέσο επικοινωνίας και εμφανίζεται τόσο με την προφορική του μορφή όσο και με την γραπτή. Όμως η φυσική διάσταση του λόγου είναι αναμφίβολα η προφορική γιατί φυλογεννητικά ο άνθρωπος επικοινωνήσε πρώτα προφορικά και στη συνέχεια αναπαράστησε γραπτά αυτό που ήθελε να μεταβιβάσει.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως η ομιλία – ακρόαση και το γράψιμο – ανάγνωση αποτελούν τους δύο θεμελιώδεις τρόπους παραγωγής και πρόσληψης του λόγου. Η ομιλία και το γράψιμο συνδέονται με διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας και κατ' επέκταση υπηρετούν διαφορετικούς στόχους. Ο προφορικός λόγος ικανοποιεί ανάγκες της καθημερινής ζωής, είναι αυθόρμητος και συνήθως ευδοκιμεί σε περιβάλλον οικειότητας μεταξύ των συνομιλητών. Αντίθετα ο γραπτός λόγος τις περισσότερες φορές είναι διάυλος επίσημης επικοινωνίας. Συνεπώς ο προφορικός λόγος με το γραπτό διαφέρουν και ως προς τις επικοινωνιακές τους δραστηριότητες. Στον προφορικό λόγο υπάρχει πλούσιο φορτίο της ομιλίας, οι συνομιλητές έχουν οπτική επαφή και βρίσκονται συνήθως σε μικρή απόσταση χρησιμοποιώντας όχι μόνο τις λέξεις αλλά και εκφράσεις του προσώπου και του σώματος, βοηθώντας τον συνομιλητή τους να κατανοήσει και να ερμηνεύσει κατάλληλα το περιεχόμενο του ομιλητή.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο χρόνος παραγωγής του λόγου να είναι αντίπαλος του ομιλητή εξαιτίας της ταχείας εκφοράς του λόγου και των περιορισμένων δυνατοτήτων της βραχυπρόθεσμης μνήμης του ανθρώπου. Ο ομιλητής ελέγχει προς τα πίσω τα λεγόμενά του έτσι ώστε να δει αν οι προθέσεις του εκπληρώθηκαν και ταυτόχρονα οργανώνει τον λόγο του προς τα εμπρός με σκοπό να βάλει σε σειρά όσα έχουν προηγηθεί και όσα σχεδιάζει να πει. Παράλληλα αγωνιά όχι μόνο για τη συγκρότηση του μηνύματος, αλλά και για το εάν αυτό φθάνει με κατάλληλο τρόπο στον αποδέκτη.

Αντίθετα στο γραπτό λόγο όλα πρέπει να λέγονται “ανοιχτά” και είναι μια διαδικασία χρονοβόρα. Ο συγγραφέας παράγει τον λόγο του μέσα σε αφθονία χρόνου γιατί είναι απαλλαγμένος από τον φόβο διακοπής ή άλλων παρασίτων που χαρακτηρίζουν την προφορική συνομιλία. Έχει το χρόνο να συλλέξει πληροφορίες και να τις καταγράψει στο κείμενό του, να προσφύγει σε λεξικά για να χρησιμοποιήσει την κατάλληλη λέξη, κάτι το οποίο δεν μπορεί να κάνει ο ομιλητής στον προφορικό λόγο.

Άλλος ένας παράγοντας ο οποίος διαφοροποιεί τις δύο επικοινωνιακές δραστηριότητες είναι η παρουσία του ομιλητή στον προφορικό λόγο και η απουσία του στο γραπτό. Ο ομιλητής θα πρέπει να ελέγχει τις αντιδράσεις του συνομιλητή του, να τροποποιεί όταν χρειάζεται το λόγο του έτσι ώστε να γίνεται πιο κατανοητός. Βέβαια υπάρχουν φορές που οι συνομιλητές θα διακόψουν τον ομιλητή και τη ροή της ομιλίας του, θα εκφράσουν τις απόψεις τους. Έτσι είναι σίγουρο πως μέσα από τον προφορικό λόγο θα υπάρχει η κατανόηση στα λεγόμενα του ομιλητή, αντίθετα αυτό δεν συμβαίνει μέσα από το γραπτό λόγο γιατί κανείς συγγραφέας όσο

⁶⁵ . Φραγκουδάκη Άννα, Γλώσσα και Ιδεολογία, εκδ. Οδυσσέας, σελ 14-15

καλά και αν γνωρίζει το κοινό στο οποίο απευθύνεται δεν είναι σίγουρο πως αυτό θα τον κατανοήσει. Επίσης, ο συγγραφέας πρέπει να μαντεύει τις αντιδράσεις του αναγνωστικού κοινού αφού στερείται την άμεση ανατροφοδότηση που εμφανίζεται στον προφορικό λόγο.

Από το γεγονός ότι ο γραπτός λόγος είναι λόγος μονής κατεύθυνσης ενώ ο προφορικός λόγος είναι αμφίδρομης προκύπτει και η διαφορετική κοινωνική λειτουργία τους. Ο προφορικός λόγος είναι λόγος μέσω του οποίου οι ομιλητές συγκροτούν την κοινωνική τους ταυτότητα και παίζουν τους κοινωνικούς τους ρόλους στο πλαίσιο κάθε συνομιλιακής διεπίδρασης, με αποτέλεσμα να θεμελιώνονται και να διατηρούνται οι διανθρώπινες σχέσεις, ο προφορικός λόγος δεν είναι μόνο ο λόγος των διακοπών, των επικαλύψεων, των διορθώσεων, των δισταγμών και των παύσεων, των επαναλήψεων και των υστεροχρονικών προσθηκών, των στερεότυπων και χωρίς συγκεκριμένη σημασία φράσεων που “καλύπτουν τα κενά της αμηχανίας του ομιλητή”. Δεν είναι μόνο ο λόγος της συντακτικής ακαταστασίας και έλλειψης, του πλήθους των υπονοημάτων της χαλαρής συμπαράθεσης νοημάτων και της απλοϊκής δήξης των προσώπων και των πραγμάτων που ανήκουν στο πλαίσιο των συμφραζομένων. Είναι και ο λόγος της φατικής επικοινωνίας, δηλαδή της επικοινωνίας όπου υποχωρεί το κυριολεκτικό νόημά του, για να διευκολυνθεί η γνωριμία των συνομιλητών και να διερευνηθεί η μεταξύ τους οικειότητα. Πάνω απ’ όλα, όμως, ο προφορικός λόγος είναι κατεξοχήν λόγος της διατύπωσης γνώμων, της έκφρασης και ανταλλαγής συναισθημάτων, που αποτελούν το θεμέλιο κάθε επικοινωνιακής πράξης.

Ο γραπτός λόγος, αντίθετα, έχει κατεξοχήν “αποθηκευτική” λειτουργία, στηρίζεται δηλαδή στην προγραμματισμένη καταχώριση πληροφοριών μέσα στο κείμενο, πράγμα που διαστέλλει την ανθρώπινη επικοινωνία έξω από τους περιορισμούς του χώρου και του χρόνου. Αυτό έχει ως συνέπεια να μπορεί ο γραπτός λόγος να αποσπάται από τα χωροχρονικά συμφραζόμενα της παραγωγής του και να αποκτά ένα χαρακτήρα αυτονομίας μέσα στη διαδρομή του ιστορικού χρόνου. Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο γραπτός λόγος είναι ο λόγος της διανομής πληροφοριών που καταξιώνεται κοινωνικά επειδή ξεπερνά το “εδώ και τώρα”, λόγος φευγαλέος, λόγος της “μικρής διάρκειας”. Εξάλλου, αν ο προφορικός λόγος είναι ο λόγος της διαπροσωπικής επικοινωνίας, ο γραπτός λόγος είναι ο λόγος της κοινωνικής χρησιμότητας.⁶⁶

Οι διαφορές στη χρήση της γλώσσας είναι:

(α) Προφορικός λόγος:

- περιλαμβάνει πολλές συντακτικές ατελείς προτάσεις ή ακολουθίες ανολοκλήρωτων φράσεων: κυρία Μ, θα θελα / εεσείς τη γνώμη σας
- χρησιμοποιεί ευρύτατα την παράταξη και την ασύνδετη συμπαράθεση προτάσεων
- βρίθει από επαναλήψεις συντακτικών δομών: ντάξει, όχι καταλαβαίνω ε καταλαβαίνω και τη συγκίνηση σας, γιατί είν’ ένα βιβλίο συ-συγκινητικό
- προτιμά την ενεργητική σύνταξη και αποφεύγει την παθητική
- προτιμά πολλές φορές την προτασιακή δομή θέμα – σχόλιο (θέμα μιας πρότασης είναι το αντικείμενο του ενδιαφέροντός της και το σημείο εκκίνησής της σε αντιδιαστολή προς το σχόλιο, που είναι το συστατικό της

⁶⁶ . Πολίτης Περικλής, Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, www.komvos.gr

πρότασης που “λέει κάτι” για το “θέμα”) και όχι τη δομή υποκείμενο – κατηγορήμα: η καρεκλά / να τη βάλεις στη θέση της (αντί την καρέκλα να την βάλεις στη θέση της ή να βάλεις την καρέκλα στη θέση της)

- περιλαμβάνει πολλές επανεκκινήσεις, που βελτιώνουν προηγούμενες διατυπώσεις: την/δε/τα τέλη του 50 και τα – τα 60 είναι μια εποχή που δεν τη γνωρίζεται καθόλου
- χαρακτηρίζεται από αφθονία λέξεων ασαφούς σημασίας (γενικευτικών όρων): πράγμα, μέρος, κάποια, κάτι, διάφορα, πολύ κ.α.
- είναι διάσπαρτος από “πραγματολογικά μόρια”: λίγο, λιγάκι έτσι ας πούμε, που λένε, ξέρω γω, νομίζω, εε, αα κ.τ.λ.

(β) Γραπτός λόγος:

- περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία υποτακτικών συνδέσμων και συνδετών (πάντως, βέβαια, φυσικά, επίσης, λοιπόν, συνεπώς κ.λ.π.)
- προτιμά ονοματικές φράσεις, όπου αφθονούν οι προσδιοριστικοί όροι: της προϊστάμενης αρχής, που δεν είναι πάντα πολύ ανοιχτόμυαλη)
- περιλαμβάνει μετακιμενικούς δείκτες, δηλαδή λέξεις που δείχνουν τα μέρη της οργάνωσης του κειμένου, όπως οι όροι μιας απαρίθμησης (πρώτο, δεύτερο, τρίτο,)
- αρέσκεται στην παθητική σύνταξη
- αρέσκεται στην παράταξη και την εστίαση σε συστατικά του κατηγορήματος
- επιλέγει κανονικά την προτασιακή δομή υποκείμενο – κατηγορήμα

3.2. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

Στην εφηβική ηλικία το άτομο κατακτά νέες νοητικές λειτουργίες και αντιμετωπίζει νέες ανάγκες για έκφραση και επικοινωνία. Έτσι παρουσιάζονται σημαντικές αλλαγές στη γλώσσα των εφήβων τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές. Ο αριθμός των λέξεων που χρησιμοποιούσε ως παιδί τώρα αυξάνεται, ενώ σε ηλικία 7-14 χρονών η ετήσια αύξηση του λεξιλογίου 700 λέξεις, σε ηλικία 14-20 χρονών το μέσο μέγεθος του λεξιλογίου είναι 800-10.000, ενώ στα 20 είναι 18.000-20.000. Οι αριθμοί αυτοί αναφέρονται στο ενεργητικό λεξιλόγιο των εφήβων, εκείνο που χρησιμοποιεί στο καθημερινό του λόγο, ενώ κατανοεί μεγαλύτερο αριθμό λέξεων από αυτό που χρησιμοποιεί.⁶⁷

Οι ποιοτικές και ποσοτικές αλλαγές του λεξιλογίου επηρεάζονται από τις:

1. Νέες νοητικές δομές:

Σύμφωνα με τον Jean Piaget οι περίοδοι ανάπτυξης της νόησης είναι:

- Αισθησιοκινητική περίοδος (από τη γέννηση έως 2 χρονών)
- Προσυλλογιστική περίοδος (από 3 έως 6 χρονών)
- Συγκεκριμένη σκέψη (από 7 έως 11 χρονών)
- Αφαιρετική σκέψη (από 12 και ύστερα)⁶⁸.

Σε αυτή την περίοδο το δομικό στοιχείο της σκέψης είναι οι προτάσεις που η αλήθεια τους κρίνεται όχι με βάση το πραγματικό, το συγκεκριμένο άλλα με βάση

⁶⁷ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 4^{ος} σελ 132

⁶⁸ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, τόμος 4^{ος} σελ.90.

την καθαρά λογική τους δομή. Αυτή είναι και η βασική διαφορά στον τρόπο που σκέφτεται ένα παιδί της σχολικής ηλικίας από τον τρόπο σκέψης ενός εφήβου. Για να γίνει σαφέστερη η διαφορά ακολουθεί το εξής παράδειγμα: ο ερευνητής παίρνει, από μια σακούλα καραμέλες διαφόρων χρωμάτων και κρύβει στην παλάμη του μια καραμέλα και εξηγεί στον εξεταζόμενο ότι κάθε φορά θα του λέει μια από τις δύο παρακάτω προτάσεις (1) *“Η καραμέλα που κρατώ στο χέρι μου είναι πράσινη ή δεν είναι πράσινη”* ή (2) *“Η καραμέλα που κρατάω στο χέρι μου είναι πράσινη και δεν είναι πράσινη”*. Στη συνέχεια, ο εξεταζόμενος θα πρέπει κάθε φορά να αποφαινεται αν η πρόταση είναι ορθή ή λανθασμένη. Ορισμένες φορές ο ερευνητής κρατάει άλλοτε μια πράσινη και άλλοτε μια κόκκινη καραμέλα έτσι ώστε να βλέπει ο εξεταζόμενος το χρώμα της, ενώ άλλες φορές την κρύβει επιμελώς έτσι ώστε ο εξεταζόμενος να μην μπορεί να δει το χρώμα της. Όπως είναι γνωστό από τη Λογική Επιστήμη, η πρώτη πρόταση (*“Η καραμέλα που κρατάω στο χέρι μου είναι πράσινη ή δεν είναι πράσινη”*) είναι πάντα ορθή, ενώ η δεύτερη πρόταση (*“Η καραμέλα που κρατάω στο χέρι μου είναι πράσινη και δεν είναι πράσινη”*) είναι πάντοτε λανθασμένη, ανεξάρτητα από τα εκάστοτε εμπειρικά δεδομένα. Η πρώτη περίπτωση λέγεται στη Λογική ταυτολογία ενώ η δεύτερη λέγεται εναντίωση και η πρώτη είναι σωστή και η δεύτερη λανθασμένη, αποκλειστικά και μόνο εξαιτίας της λογικής τους δομής. Τα παιδιά της σχολικής ηλικίας προβαίνουν σε κρίσεις για την ορθότητα ή μη των προτάσεων αποκλειστικά και μόνο με βάση το κατ’ αίσθηση, τα πραγματικά, τα δεδομένα. Έτσι εστιάζουν την προσοχή τους στο συγκεκριμένο, στο εμπειρικό δεδομένο για το χρώμα της καραμέλας και όχι στη λογική ιδιότητα των προτάσεων. Η απάντησή τους λοιπόν είναι «Δεν ξέρω», όταν η καραμέλα είναι επιμελώς κρυμμένη στη παλάμη του ερευνητή και δεν έχουν άμεση αντίληψη του χρώματός της. Στις περιπτώσεις που μπορούν να δουν την καραμέλα, η απόφασή τους για την ορθότητα ή μη της πρότασης βασίζεται στο εκάστοτε χρώμα της καραμέλας. Αν το χρώμα που δηλώνει η πρόταση αντιστοιχεί στο χρώμα της συγκεκριμένης καραμέλας, αποφαινόμενοι ότι η πρόταση είναι λανθασμένη. Δεν μπορεί ακόμη το παιδί της σχολικής ηλικίας να καταλάβει ότι οι προτάσεις διαζευκτικού τύπου (η...ή, είτε...είτε) είναι πάντοτε ορθές (ταυτολογία) ενώ οι προτάσεις συμπλεκτικού τύπου (... και ...) είναι πάντοτε λανθασμένες (εναντίωση), ανεξάρτητα από τα εκάστοτε εμπειρικά δεδομένα. Ο έφηβος όμως μπορεί να συλλογίζεται χωρίς τα δεδομένα της άμεσης εμπειρίας και αξιολογεί την αλήθεια μιας πρότασης με βάση όχι την αντιστοιχία της, προς τα δεδομένα της πραγματικότητας, αλλά με βάση την ορθότητα ή μη της λογικής δομής.

Έτσι, στο παραπάνω πείραμα ο έφηβος απαντά από την αρχή, πριν ακόμη ο πειραματιστής αρχίσει να παίρνει και να κρύβει στο χέρι του καραμέλες, ότι η πρώτη πρόταση είναι πάντοτε ορθή και η δεύτερη ότι είναι πάντοτε λανθασμένη⁶⁹. Γι’ αυτό το λόγο οι νοητικές πράξεις της εφηβικής ηλικίας λέγονται τυπικές ή αφαιρετικές λογικές πράξεις.

Αυτός ο τρόπος σκέψης των εφήβων έχει ως αποτέλεσμα οι λέξεις που χρησιμοποιούν να αποκτούν πληρέστερο και πιο αφηρημένο περιεχόμενο. Με τις τυπικές νοητικές πράξεις μπορεί να κατανοήσει τον ορισμό μιας λέξης, όλες τις διαφορετικές σημασίες τις, να κατανοεί τα συνώνυμα και τα παράγωγά της καθώς και να βρίσκει τα αντώνυμα.

⁶⁹ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, τόμ. 4^{ος}, σελ. 91-92

Επίσης κατά την εφηβεία κατανοούνται και χρησιμοποιούνται ορθά τα αφηρημένα ουσιαστικά όπως δικαιοσύνη, ελευθερία, ισότητα κ.τ.λ. Ο έφηβος για πρώτη φορά χρησιμοποιεί τη γλώσσα σε συμβολικό επίπεδο και κατανοεί τη μεταφορική έννοια λέξεων και φράσεων π.χ. η κατανόηση παροιμιών όπως “σκύλος που γαβγίζει δεν δαγκώνει”.

3.3. ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΘΕΤΙΚΟΥ – ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ

Ένα βασικό γνωστικό επίτευγμα του εφήβου είναι η ικανότητα να προβαίνει σε **υποθετικό – παραγωγικούς συλλογισμούς**. Ο συλλογισμός είναι μια διαδικασία της σκέψης με την οποία καταστρώνεται μια σειρά αλληλένδετων προτάσεων – κρίσεων για να αποδειχθεί η αλήθεια μιας απόφασης. Υπάρχουν τρία κύρια είδη συλλογισμών: α) ο **παραγωγικός**, που έχει ως αφετηρία το γενικό και αφηρημένο (έναν κανόνα, μια υπόθεση που θεωρείται γενικών αληθής) και ως κατάληξη το ειδικό και το συγκεκριμένο (μια ειδική περίπτωση, ένα συγκεκριμένο περιστατικό). Τυπικό παράδειγμα παραγωγικού συλλογισμού είναι το αριστοτελικό πρότυπο του είδους: “Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί” (γενική παραδοχή). Ο Γιώργος είναι άνθρωπος (δεδομένο που μεσολαβεί). Άρα ο Γιώργος είναι θνητός (ειδική περίπτωση). Ο έφηβος πρώτα σκέπτεται και καθορίζει όλες τις πιθανές πλευρές του προβλήματος και έπειτα προσπαθεί, από τη γενική αυτή θεώρηση του προβλήματος, να ανακαλύψει ποια από τις επιμέρους ειδικές περιπτώσεις ισχύει στην πραγματικότητα, ποια από τις ειδικές περιπτώσεις είναι σύστοιχη προς το ευρύτερο σύστημα δυνατοτήτων που καθόρισε προηγουμένως. Κατά την εφηβεία λοιπόν παρατηρείται μια διαμετρικά διαφορετική προσέγγιση των γνωστικών προβλημάτων. Αντί δηλαδή, με βάση τα συγκεκριμένα δεδομένα, να καταλήγει επαγωγικά σε γενικεύσεις, ο έφηβος μελετά το πρόβλημα, διατυπώνει υποθέσεις που πιθανόν οδηγούν στη λύση του προβλήματος, και με τη μέθοδο της **λογικής παραγωγής**, συμπεραίνει ότι ορισμένα γεγονότα – δεδομένα θα πρέπει λογικά να υπάρχουν στην πραγματικότητα. β) ο **επαγωγικός**, που έχει ως αφετηρία το ειδικό και το συγκεκριμένο και ως κατάληξη το γενικό και το αφηρημένο (ακολουθεί ακριβώς την αντίθετη πορεία από ότι ο παραγωγικός). Τυπικό παράδειγμα επαγωγικού συλλογισμού είναι: “Τα σύρματα του τηλεφώνου θερμαινόμενα διαστέλλονται, και οι γραμμές του τραίνου θερμαινόμενες διαστέλλονται. Και το σιδερένιο σφαιρίδιο θερμαινόμενο διαστέλλεται. Τα σώματα αυτά (τα σύρματα του τηλεφώνου, οι γραμμές του τραίνου, το σιδερένιο σφαιρίδιο) είναι όλα μέταλλα. Άρα τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται”. γ) ο **αναλογικός**, που έχει ως αφετηρία το μερικό και ως κατάληξη πάλι το μερικό. Ο αναλογικός στηρίζεται στην ομοιότητα των αντικειμένων. Έτσι, αν δύο αντικείμενα, ένα γνωστό Α και ένα άγνωστο Β, έχουν μερικά (ένα ή περισσότερα) κοινά γνωρίσματα, υποθέτουμε ότι τα δύο αυτά αντικείμενα είναι όμοια και ως προς τα άλλα, τα υπόλοιπα γνωρίσματά τους. Τυπικό παράδειγμα αναλογικού συλλογισμού είναι: “Ο σκύλος του γείτονά μας έχει το χρώμα και το μέγεθος του δικούς μας σκύλου. Άρα και ο σκύλος του γείτονά μας δεν δαγκώνει”.

3.4. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ – ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

Οι μεταβολές που πραγματοποιούνται κατά την εφηβεία στο συναισθηματικό τομέα είναι πολλές και συχνά “δραματικές”. Καλείται αυτή η περίοδος ως περίοδος εσωτερικού αναβρασμού και θυμικής αναστάτωσης, “συναισθηματικών καταιγίδων” και έντονων εσωτερικών συγκρούσεων. Η συναισθηματική του ζωή διαπνέεται από μεταπτώσεις και ταλαντεύσεις ανάμεσα σε αντιφατικές και συγκρουόμενες διαθέσεις, όπως μεταξύ υπερδιέγερσης και λήθαργου, πάθους και αδιαφορίας, χαράς και κατήφειας, φιλίας και εχθρότητας, ευφορίας και μελαγχολίας. Οι μεταβολές αυτές στο συναισθηματικό πεδίο αναμφισβήτητα αντανακλώνται και στο λόγο των εφήβων. Ο λόγος χρησιμοποιείται ως ισχυρό όργανο για να εκφράσει τα συναισθήματά του, έτσι γίνεται “γλυκός” όταν ο έφηβος απευθύνεται σε άτομα που νιώθει τρυφερότητα δημιουργώντας ένα κλίμα ηρεμίας, άλλοτε είναι “πικρός” με στόχο να πληγώσει και να προσβάλει τον συνομιλητή του ή “πύρινος” όταν έχει σκοπό να ενθουσιάσει και να διεγείρει τον συνομιλητή του.⁷⁰

Ενώ στην παιδική ηλικία ο λόγος έχει στόχο επικοινωνιακό, στην εφηβεία παρατηρείται ότι ο λόγος έχει “προσωπικό χαρακτήρα” με σκοπό ο έφηβος να κάνει ένα εσωτερικό διάλογο με τον εαυτό του έτσι ώστε να τον κατανοήσει.

Έρευνες έχουν αποδείξει πως δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς τη νοημοσύνη, όμως εμφανίσθηκαν διαφορές ως προς τις ειδικές ικανότητες. Το γυναικείο φύλο υπερέχει στις γλωσσικές δεξιότητες από πολύ νωρίς και η ομιλία εμφανίζεται πιο γρήγορα στα κορίτσια. Επίσης η αναγνωστική ικανότητα είναι σημαντικά ανώτερη στα κορίτσια, υπερτερούν στη λεκτική ευφράδεια, στην καλλιγραφία, στην εύρεση αντίθετων λέξεων και ιστοριών, στο σχηματισμό προτάσεων από ανακατωμένες λέξεις, στην ορθογραφία και στη χρήση της γραμματικής.

Η έρευνα έδειξε πως δεν υπάρχουν διαφορές στα τεστ γλωσσικής κατανόησης και χρήσης, καθώς και στην έκταση του λεξιλογίου που μεταχειρίζονται.⁷¹

Μια ακόμη διαφορά που παρατηρείται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι ως προς τα θέματα που αναφέρονται οι αργκό λέξεις, στην οποία θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

3.5 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Ο όρος γλώσσα των νέων δηλώνει το σύνολο των γλωσσικών φαινομένων που χαρακτηρίζουν την επικοινωνία των νέων μεταξύ τους. Παρά τον χαρακτηρισμό “γλώσσα”, η γλώσσα των νέων δεν είναι αυτοτελές γλωσσικό σύστημα, αλλά μια κοινωνιόλεκτος, δηλαδή ένας τρόπος ομιλίας με λεξιλογικά πραγματολογικά και

⁷⁰ . Παρασκευόπουλος Ι.Ν οπ.π σελ 134

⁷¹ . Μάνος Κ οπ.π σελ 58

δομικά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιείται υπό ορισμένες συνθήκες επικοινωνίας και είναι μέρος της γλωσσικής συνείδησης μιας κοινότητας⁷².

Η κοινωνική βάση της γλώσσας των νέων είναι η “παρέα”, το δίκτυο των συνομηλίκων. Κατά συνέπεια δεν υπάρχει μια ενιαία γλώσσα των νέων, αλλά ένα σύνολο από επιμέρους τρόπους ομιλίας με κοινές τάσεις διαμόρφωσης και κοινά γλωσσικά στοιχεία.

Ιστορικά, μορφές της νεανικής γλώσσας υπήρχαν είδη σε προηγούμενους αιώνες. Πριν από τον 20^ο αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν υπήρχε νεανική κουλτούρα ξέχωρη από το σχολείο. Συνεπώς ότι δείγμα νεανικής αργκό έχει καταγραφεί είναι σχεδόν αποκλειστικά μαθητική και κολεγιακή αργκό. Παρ’ όλο λοιπόν που η μαθητική αργκό της περιόδου αυτής, μας παρέχει τα καλύτερα διαθέσιμα παραδείγματα για τις γλωσσικές πρακτικές των νέων του περασμένου αιώνα, συλλογές μαθητικές αργκό του 19^{ου} αιώνα δείχνουν πως η γλωσσική δημιουργικότητα τίθεται στην υπηρεσία της καθημερινής αγορίστικης ζωής. Συλλογές από διάφορα σχολεία περιλαμβάνουν συνώνυμα για την παραμέληση των σχολικών υποχρεώσεων, για κοινωνικά αποτυχημένους μαθητές, για το ποτό και τα σπορ, για τα κορίτσια και έλλειψη χρημάτων. Πρόκειται για σημασιολογικές κατηγορίες που είναι ακόμη παραγωγικές στη γλώσσα των αμερικανών μαθητών. Από άλλες σκοπιές όμως οι αργκό του 1890 και 1990 δεν είναι συγκρίσιμες. Οι λέξεις και εκφράσεις του 1890 δείχνουν μια εσωστρεφή ομάδα χωρίς ενδιαφέρον για μια ευρύτερη κοινωνική σκηνή ή νεανική κουλτούρα. Πριν το 1990 η μαθητική αργκό δεν αναφερόταν ούτε στη μουσική, ούτε στη μόδα. Τέτοιες αναφορές στη λαϊκή κουλτούρα έρχονται κατά τον 20^ο αιώνα.

Όλες οι ζωντανές γλώσσες αλλάζουν συνεχώς. Η γλώσσα της κάθε γενιάς δεν είναι πάντα ολόγεια με τη γλώσσα της προηγούμενης ή της επόμενης, αν και μεταξύ διαδοχικών γενεών οι διαφορές είναι μικρές και δεν διαταράσσουν την επικοινωνία ύστερα από αιώνες ή χιλιετίες. Έτσι κάθε γενιά νέων έχει το δικό της λεξιλόγιο, το δικό της γλωσσικό ιδίωμα, το οποίο διαφέρει ανάλογα με το περιβάλλον ή το φύλο.

Οι έφηβοι χρησιμοποιούν ένα ειδικό λεξιλόγιο, ένα είδος αργκό με το οποίο επικοινωνούν μεταξύ τους. Αυτό ο κώδικας επικοινωνίας εμφανίζεται στις παρέες των εφήβων και αναφέρεται σε θέματα που γι’ αυτούς έχουν σημαντική αξία όπως κάπνισμα, χρήματα, μοτοποδήλατα – αυτοκίνητα, οιοπνευματώδη ποτά, ενδύματα – εμφάνιση, σεξ, ψυχαγωγία, οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις κ.α. Όσο μεγαλύτερη είναι η σημασία που έχει ένα θέμα για την εφηβική παρέα τόσο περισσότερες λέξεις εμπειρίες αργκό αναφέρονται σε αυτό.

Οι νέοι χρησιμοποιούν την αργκό για να εκφράσουν βιωματικές και κοινωνικές εμπειρίες (π.χ. ξεσαλώνω = διασκεδάζω), ψυχολογικές καταστάσεις (π.χ. τα πήρα στο κρανίο = εκνευρίστηκα), κοινωνικές κατηγορίες (φλώρος, τύπισσα).

Επίσης χρησιμοποιούν εκφράσεις αξιολογικές όπως αστέρι, τζάμι, χάσιμο, σούπερ = πολύ καλό και επιτακτικές (ψιλό - , χοντρό - , καρά - , με τρέλα). Ειδικά για την έκφραση αξιολόγησης και επίταξης έχουν διαπιστωθεί ιδιαίτερα συντακτικά σχήματα π.χ. “και γαμώ + ονοματική φράση” (και γαμώ τις φάσεις = πολύ καλό).

⁷² . Iordanidou Anna & Androutsopoulos I. (1997), Teenage slang in modern Greek, 1^ο τόμος, σελ. 265.

Οι έφηβοι χρησιμοποιούν πολυάριθμες στερεότυπες εκφράσεις για την οργάνωση του διαλόγου, όπως χαιρετισμούς (έλα ρε, τσα γεια), προσφωνήσεις (ρε μεγάλε), φιλικές υβριστικές προσφωνήσεις (ρε μαλάκα), εκφράσεις συμφωνίας (μέσα είσαι), άρνησης (ούτε με σφαίρες), επιδοκιμασίας (φοβερό! έγραψε!) και τέλος χρησιμοποιούν εκφράσεις για να ξεκινήσουν μια αφήγηση (άκου φάση!).

Η δημιουργία και ανανέωση των λέξεων που χρησιμοποιούν οι έφηβοι γίνεται με τέσσερις τρόπους σύμφωνα με τον κ. Ανδρουτσόπουλο:

- με την αλλαγή σημασίας των λέξεων π.χ. δε μαςάμε (δεν πιανόμαστε κορόιδα), ξιδάκιας (αλκοολικός), στόκος (χαμένος), κόκαλο (μεθυσμένος)
- δανείζονται κατά κύριο λόγο από τα αγγλικά π.χ. χάι (κεφάλτος)
- τροποποιούν τις λέξεις χωρίς να αλλάζουν τη βασική τους σημασία, είτε με επιθέματα (τσιγάρο – τσιγαριά) είτε με σύντμηση (ματσωμένος – ματσό) ή με μετάθεση φθόγγων και συλλαβών τα λεγόμενα ποδανά (ανάποδα) π.χ. μεναγκό (γκόμενα)
- επιλογές πρότυπων σχηματισμών λέξεων. Πολλές καινούργιες λέξεις στη γλώσσα των νέων σχηματίζονται με ένα σχετικά μικρό απόθεμα παραγωγικών τύπων, που από κοινωνιογλωσσική σκοπιά μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες

Πρώτον χρησιμοποιεί αρκετούς τύπους σχηματισμού λέξεων που είναι ενεργοί και σε άλλες ποικιλίες της νέας ελληνικής π.χ. –ας, –άκιας, –άτος, –ιάρης, –δίκτο, –μένος. (παπί – παπάκιας = αυτός που οδηγεί παπί), (καπέλο – καπελάς = αστυνομικός).

Δεύτερον, βρίσκουμε ορισμένους μη πρότυπους σχηματισμούς που χρησιμοποιούν στη γλώσσα των νέων, αλλά και στη λαϊκή γλώσσα και σε διάφορες αργκό. Εδώ ανήκουν:

(α) τα παραγωγικά επιθέματα –όβιος και –άνος που συνδυάζονται τόσο με ελληνικές όσο και με αγγλικές βάσεις π.χ. πάρτι – παρτόβιος, μπαρ – μπαρόβιος.

(β) το μόρφημα –ς που χρησιμεύει σε ορισμένες περιπτώσεις ως παραγωγικό επίθημα π.χ. έπιπλο – έπιπλος = οπαδός της λαϊκής μουσικής

(γ) ορισμένες διαδικασίες μορφικής τροποποίησης, όπως αποκοπή και μετάθεση συλλαβών.

Τρίτον, παρατηρείται η καινοτομική χρήση ορισμένων γνωστών τύπων παραγωγής. Μια περίπτωση είναι ο συνδυασμός ενός επιθέματος με βάσεις από ένα επιπρόσθετο μέρος του λόγου π.χ. το επίθημα –ια σχηματίζει στη γλώσσα των νέων αφηρημένα ουσιαστικά από επίθετα και μετοχές π.χ. άνετος – ανετία, ψαγμένος – ψαγμενία. Μια δεύτερη περίπτωση είναι η αλλαγή σημασιολογικής λειτουργίας του επιθέματος π.χ. το υποκοριστικό επίθημα –άκι χρησιμοποιείται και σαν επίθημα παραγωγής π.χ. πρέζα – πρεζάκι.

Τέλος, διάφορα επιθέματα μπορούν να συνδυαστούν με ασυνήθιστες για την κοινή γλώσσα βάσεις, όπως χαιρετισμούς και ηχομιμητικές λέξεις π.χ. καληνύχτα – καληνυχτάκιας = συνοδός αλλά όχι φίλος μιας κοπέλας, μπλι – μπλι (ήχος ηλεκτρονικών παιχνιδιών ή ηλεκτρονικής μουσικής)⁷³.

⁷³ . Iordanidou Anna & Androutsopoulos I. (1997), Teenage slang in modern Greek, 1^{ος} τόμος, σελ. 267-276.

Θεωρήσαμε σκόπιμο να αναφέρουμε κάποιες από τις εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι νέοι στον προφορικό τους λόγο.⁷⁴

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ- ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ/ ΜΗΧΑΝΕΣ

Γκαζώνω =πατάω το γκάζι, τρέχω υπερβολικά.

Καρέκλας= αυτός που οδηγεί μηχανή τσόπερ.

Παπόβιος= αυτός που έχει παπί.

Πήρε σασί = αγόρασε αυτοκίνητο.

Κλαδεύω= σταματάω παίχτη της αντίπαλης ομάδας με τρικλοποδιά.

Χαρτί = η όμορφη μοτοσικλέτα.

Μοίρασε σακούλες για εμετό= έκφραση των γηπέδων που σημαίνει «έκανε φοβερές τρίπλες»

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ/ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ- ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ/ INTERNET.

Έκανε το μυαλό μου τιλτ = ζαλίστηκε από το πολύωρο παιχνίδι.

Έμεινα από σίδερο = δεν έχω άλλα ψιλά.

Ζαπάρω = κάνω ζάπινγκ.

Κινητάκιας = ο κάτοχος κινητού τηλεφώνου.

Κυβερνοματάκιας = αυτός που εισχωρεί στη μυστική περιοχή κάποιου στο internet.

Χτύπα κάνα σύρμα = τηλεφώνησε.

ΦΙΛΙΑ

Κάνω κλικ = κάνω φιλία με κάποιον/α.

Μαλάκα μου = φιλική προσφώνηση, φυσικά, σε φίλο.

Πάω κάποιον =μου αρέσει κάποιος/α

Τακιμιάζω = συνεργάζομαι, συμφιλιώνομαι.

ΧΡΗΜΑ\ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γράφ' τα στο χιόνι = όταν ένας χρωστάει χρήματα σε κάποιον άλλον και τον προϊδεάζει ότι θα του φορέσει φέσι.

Δεν υπάρχει μαρούλι = είμαι άφραγκος.

Καγκούρια = αυτοί που χρηματίζονται.

Όλο το χαρτί = όλα τα λεφτά.

Παίρνω κρεντίντ =κερδίζω εισπράττω.

⁷⁴ . Κατσίκης Ι – Σπυρόπουλος Δ, Το Αλφαβητάρι Της Γλώσσας Των Νέων, Εκδ Δίαυλος, Αθήνα 1999

Φτιαγμένος = ο πλούσιος.

ΦΑΓΗΤΟ/ ΓΛΥΚΑ- ΠΟΤΟ/ ΜΕΘΥΣΙ

Γίνομαι = μεθάω.

Γίνομαι ντέφι = έχω μεθύσει.

Ένα με το χόμα = υπερβολικά μεθυσμένος.

Μάσα = το φαγητό.

Πεινάω σαν πούστης = πεινάω πολύ.

ΕΡΓΑΣΙΑ \ΣΧΟΛΕΙΟ- ΤΕΜΠΕΛΙΑ.

Αράζω στα κυβικά μου = δεν βγαίνω από το σπίτι.

Αυτός κατέβασε παροχή = αδιαφορεί παντελώς.

Βάτραχος ανάσκελα = ο τεμπέλης.

Παραλίας = ο τεμπέλης.

Δεν έχω διαβάσει Χριστό = είμαι τελείως αδιάβαστος

Μαρουλιάζω = ξεκουράζομαι.

Πήζω = δουλεύω σκληρά.

Ποιος Θανάσης; = εκφράζει άγνοια του θέματος με μεγάλη δόση ειρωνείας.

Πως τη σβήνεις; = πως επιβιώνεις;

ΜΟΥΣΙΚΗ/ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ

Έγινε το έλα να δεις = έγινε χαμός.

Κάνω γκίγκι = κάνω κέφι.

Κλάμπερ = αυτός που συχνάζει σε κλαμπ.

Ο ήχος γκαζώνει = μέσα σε ένα χώρο η μουσική παίζει δυνατά.

Πέρασα γαμάτα = πέρασα τέλεια.

Σκυλάς\ σκυλού = ο μπουζουκόβιος,-ια.

Τρώω πόρτα = δεν με αφήνει ο πορτιέρης να μπω στο μαγαζί.

Χλαπαταγή = υπερβολικός θόρυβος.

ΣΕΞ

(την έκανα) νταντέλα = απάντηση στη κρίσιμη ερώτηση «την έσκισές;»

(της, τον) πετάω = συνουσιάζομαι.

Αδερφή με στρίφωμα = παθητικός ομοφυλόφιλος που μιμείται τελείως το γυναικείο φέρσιμο.

Βάζω χέρι = χαϊδεύω.

Βάλτος = πρωκτός.

Βιβλιάριο καταθέσεων = το ανδρικό όργανο.

Γαλατάς = ο μόνιμος εραστής.
Δεν μου κάθισε = δεν κατάφερα να κάνω έρωτα μαζί της.
Είμαι στον πρόλογο = φλερτάρω κάποιον\ α.
Ινστιτούτο Σεξουαλικής Κατάρτισης = οίκος ανοχής.
Κάνω πικ = διαλέγω.
Κοινωνικός μοναχισμός = συνώνυμο του μπακουρισμός.
Κορδελιάστρα = αδερφή.
Κουτουπώνω = έχω ερωτική επαφή με μια κοπέλα.
Ντανιάζομαι = ερεθίζομαι σεξουαλικά.
Πήρα κίτρινο = έφαγα χυλόπιτα.
Χαμουρεύω = κάνω έρωτα.

ΑΝΤΡΕΣ/ ΓΥΝΑΙΚΕΣ- ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Αντρούτσος = αυτός που είναι δειλός.
Αλάλου = το να παραμένεις άφωνος.
Ακατοίκητος = βλάκας.
Ανοίγω υπόνομο= προδίδω μυστικό.
Αχαχούχα άνθρωπος = χαζοχαρούμενος.
Βγαίνω με κόκκινο = παραβιάζω τους κανόνες.
Για πάρτη μου = για τον εαυτό μου.
Γκόμενα- Μόρνος = ψυχρή στο σεξ γυναίκα.
Διαχειριστής Πατρικής Περιουσίας = ο χαραμοφάης.

Όπως προαναφέραμε το λεξιλόγιο ανανεώνεται καθώς οι γενιές των νέων διαδέχονται η μία την άλλη, ορισμένα στοιχεία της θα περάσουν στη καθομιλουμένη και κάποια άλλα θα χαθούν. Υπάρχουν πολλά στάδια που μπορεί να ακολουθήσει μια γλωσσική καινοτομία όπως να εμφανιστεί μια και μόνη φορά και στη συνέχεια να εξαφανιστεί. Αυτό γίνεται όταν η γλωσσική καινοτομία παράγεται στη ροή της ομιλίας, είτε σε αστεία είτε ως δήλωση αντίθεσης σε κοινωνικές νόρμες. Μπορεί όμως να αναπαραχθεί από τους ίδιους ή διαφορετικούς ομιλητές, στην ίδια ή σε μια διαφορετική παρέα, ως αποτέλεσμα παρόμοιων περιστάσεων. Αν η καινοτομία επαναληφθεί συνειδητά π.χ. από τα μέλη της ίδιας παρέας, μπορεί να γίνει μέρος του ειδικού κώδικα επικοινωνίας αυτής της παρέας και σταδιακά να λειτουργήσει ως σινιάλο οικειότητας και πίστης προς την παρέα. Αν ένα γλωσσικό στοιχείο χρησιμοποιηθεί με αυτόν τον τρόπο για κάμποσο καιρό, η νεωτεριστική του αξία χάνεται. Τότε αυτή η λέξη είτε εξαφανίζεται και αντικαθίσταται από μια καινούργια λέξη, είτε διαδίδεται σε άλλες νεανικές παρέες που πιθανόν να την υιοθετήσουν. Όπως και παραπάνω η καινοτομία είτε θα εξαφανιστεί μετά από λίγο καιρό είτε θα συνδεθεί σταδιακά με ορισμένες κοινωνικές ταυτότητες π.χ. την τοπική, εθνική ή σεξουαλική ταυτότητα της παρέας που χρησιμοποιεί τη γλωσσική καινοτομία. Στη συνέχεια η καινοτομία μπορεί να περάσει και σε νέες παρέες και αν διαδοθεί πλατιά ίσως γίνει σημάδι της νεανικής γλώσσας γενικότερα, έτσι ώστε η χρήση της να σημαδεύει αντίθεση προς ενήλικες συμβάσεις και ταυτότητες. Υπάρχουν λέξεις που παραμένουν στη γλώσσα των νέων για πολλές γενεές. Σιγά – σιγά όμως η αρχική νεωτεριστική αξία εικονοκλαστική εκφραστικότητα της λέξης

προφανώς μειώνεται ή χάνεται εντελώς και η εναλλακτική μπορεί να εξαφανιστεί. Όσο η εναλλακτική χρησιμοποιείται κυρίως από νέους, συνήθως στιγματίζεται ως “κακή συμπεριφορά”, “απρόσεχτη ομιλία” κ.λ.π. Καμία φορά όμως η εναλλακτική ακολουθεί τους ομιλητές στην ενήλικη ζωή τους και γίνεται μέρος της ενήλικης γλώσσας τους. Άλλος ένας τρόπος για να περάσει μια έκφραση των νέων στους ενήλικες είναι η υιοθέτησή της από τους τελευταίους και συνήθως οι λέξεις που περνούν σταδιακά στη γλώσσα των ενηλίκων είναι εκείνες που έχουν βιωματικό περιεχόμενο (π.χ. μου τη δίνεις)⁷⁵.

Σκόπιμο θα ήταν να αναφέρουμε και τον έμμεσο τρόπο με τον οποίο επικοινωνούν οι έφηβοι και αυτός δεν είναι άλλος από εκείνον τον λόγο που συναντάμε στα ερωτικά ή φιλικά γράμματα τους, σε αυτά που διαβάζουμε στους τοίχους και στα σκονισμένα τζάμια των αυτοκινήτων⁷⁶. (βλεπ. Παράρτημα σελ 96-113)

Ο τρόπος επικοινωνίας των νέων διαφοροποιείται από ένα τεράστιο σύνολο παραγόντων όπως η εκπαίδευση, το σπίτι και το φύλο του νέου. Οι διαφορές που παρουσιάζονται ως προς τα δυο φύλα είναι τα θέματα που αναφέρονται οι αργκό λέξεις. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα κάθε φύλου. Τα αγόρια αναφέρονται κυρίως στα πράγματα και όχι στα πρόσωπα. Συνήθως οι αργκό λέξεις αναφέρονται σε χρήματα, αυτοκίνητα – μοτοποδήλατα, ψυχαγωγία, διασκέδαση. Αντίθετα τα κορίτσια αναφέρονται στα πρόσωπα και στη μεταξύ τους σχέση όπως στην προσωπική εμφάνιση, διαπροσωπικές σχέσεις στο σπίτι, έρωτας.

Επίσης η γλώσσα των νέων διαφοροποιείται ανάλογα σε ποιο άτομο απευθύνονται. Συνήθως η αργκό χρησιμοποιείται μεταξύ συνομήλικων παιδιών ή της ίδιας παρέας, όταν όμως απευθυνθούν σε κάποιον ενήλικα το λεξιλόγιο τους “αλλάζει” π.χ. ο Χάρης λέει στην Καθημερινή “εξαρτάται από την οικειότητα που έχεις με τον συνομιλητή σου. Δεν μπορώ να μιλήσω σε μια Θεία μου με τον ίδιο τρόπο, όπως στον κολλητό μου”.

Οι νέοι έχουν κατηγορηθεί για “λεξιπενία”, “εκβαρβάρωση” και για “θάνατο” της γλώσσας μας. Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν πως το λεξιλόγιο των νέων συνεχώς περιορίζεται, με συνεπακόλουθες συνέπειες στην ευφυΐα τους. Αντίθετα οι γλωσσολόγοι θεωρούν πως δεν πρέπει να μιλάμε για “λεξιπενία” αλλά για γλωσσική δημιουργικότητα.

Ο κ. Γ.Μπαμπινιώτης λέει για το θέμα “υπάρχει ένας παραλογισμός και μια υπεργενίκευση. Θεωρούν με ανορθολογικό τρόπο ότι ο νέος έχει περιορισμένο κώδικα αυτόν που χρησιμοποιεί στην παρέα, δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως όταν για παράδειγμα αυτός ο νέος γράφει μια έκθεση, χρησιμοποιεί πλουσιότερο λεξιλόγιο και έχει διαφορετική γλωσσική παρουσία. Οι γλωσσικοί κώδικες εναλλάσσονται αυτόματα, ανάλογα με τον συνομιλητή ή τις συνθήκες. Όλοι μας εναλλάσσουμε τους κώδικες επικοινωνίας. Διαφορετικά απευθυνόμαστε στους φίλους μας, στο παιδί μας, σε ένα συνεργάτη μας. Εάν υπάρχουν νέοι που έχουν γενικότερο γλωσσικό πρόβλημα αυτό σχετίζεται με τη μορφωτική τους στάθμη”⁷⁷.

⁷⁵ . Kotsinas, Young people language, Norm, variation and language change, 1997, σελ. 109-132.

⁷⁶ . Τσιάντης Γ ο.π, σελ 237

⁷⁷ . Καθημερινή, Κυριακή 9 Φεβρουαρίου 2003.

3.6.ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ ΔΙΚΟ ΤΟΥΣ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Οι λόγοι που οι νέοι αναπτύσσουν δικό τους λεξιλόγιο είναι τόσο κοινωνιολογικοί όσο και ψυχολογικοί.

Η κοινωνιολογία μελετά την εφηβεία ως μια περίοδο προετοιμασίας εισόδου στην κοινωνική ζωή των ενηλίκων και τους εφήβους ως μια κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερα κοινωνικό – πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Κοινωνιολογικά κάθε ηλικία έχει ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά που συναρτώνται με τυπικές συνθήκες επικοινωνίας. Τα κοινωνικά δίκτυα των νέων είναι στενότερα από αυτά των ενηλίκων με αποτέλεσμα να εντείνεται η πίεση για γλωσσική συμμόρφωση με την παρέα.

Η γλώσσα των νέων δεν είναι απλά ένα μέσο μετάδοσης πληροφοριών αλλά και σύμβολο κοινωνικού ρόλου. Με τη χρήση της, ο ομιλητής διαχωρίζει τον εαυτό του από τον ρόλο του παιδιού και του ενήλικα και δηλώνει συμμετοχή στη νεανική κουλτούρα. Η νεανική παρέα μέσω της γλώσσας ελέγχει ποιος θέλει να ανήκει σε αυτήν και ποιος όχι. Κατά συνέπεια η χρήση της νεανικής γλώσσας έχει λειτουργία αφενός κοινωνικής διαφοροποίησης και αφετέρου κοινωνικού ελέγχου.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ειδικού εφηβικού λεξιλογίου παίζει και ο ψυχολογικό παράγοντας. Σύμφωνα με τον Hurco¹ τα χαρακτηριστικά της εφηβείας είναι:

- η περίοδος των αμφιβολιών όπου ο νεαρός έφηβος συμπεριφέρεται σαν παιδί, κατηγορείται πως η συμπεριφορά του δεν είναι ανάλογη με την ηλικία του. Όταν ενεργεί σαν μεγάλος έφηβος πιέζεται και περιορίζεται η δραστηριότητά του από τους υπεύθυνους για την ανατροφή του, από φόβο μήπως διατρέξει κάποιους κινδύνους. Έτσι ο νεαρός έφηβος βρίσκεται σε συνεχή διλήμματα για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ενεργεί.
- Ζει μια περίοδο συνεχών αλλαγών. Στη φάση αυτή συμβαίνουν συνεχείς αλλαγές στο νεαρό έφηβο. Οι σωματικές μεταβολές είναι έντονες και συνεχείς και ακολουθούνται από ψυχολογικές αλλαγές. Μεταβάλλει συνεχώς τις διαθέσεις και τη συμπεριφορά του
- ζει μια περίοδο έντονου συναισθηματισμού.
- Ζει μια περίοδο αστάθειας όπου παρατηρούνται συνεχείς μεταπτώσεις από ευχάριστες σε δυσάρεστες καταστάσεις, από την αυτοπεποίθηση στην απογοήτευση, από τον εγωισμό στον αλτρουισμό, από τον ενθουσιασμό στην απάθεια. Τη μια φορά πετάει στα σύννεφα και την άλλη νιώθει απελπισμένος⁷⁸.

Επίσης σ' αυτή την ηλικία διαμορφώνεται η κοινωνική και προσωπική ταυτότητα. Όλες οι ψυχολογικές αλλαγές οδηγούν τους εφήβους να χρησιμοποιούν ένα δικό τους κώδικα επικοινωνίας και με αυτό συμβολίζουν ότι ανήκουν σε μια ηλικία με δικά τους ενδιαφέροντα και αξίες, που διαφέρει τόσο από τα παιδιά όσο και από τα ενήλικα χρόνια.

Για να αναπτυχθεί η νεανική γλώσσα βασική προϋπόθεση είναι η παρέα. Η παρέα παίζει σημαντικό ρόλο για τον έφηβο και αυτό γιατί γίνονται οι σύμμαχοί του στην προσπάθειά του να απομακρυνθεί από τους εξαρτισιακούς δεσμούς που έχει με την οικογένειά του και τον βοηθούν να αποκτήσει μια προσωρινή ταυτότητα. Ο

⁷⁸ . Μάνος Κ., Ψυχολογία του εφήβου, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1986, σελ. 97-98.

έφηβος μέσα στην ομάδα ανοίγεται, τολμά, αναθεωρεί, δοκιμάζει καινούργιες δεξιότητες και κάνει καινούργιες ταυτίσεις. Για να ανήκει στην ομάδα πρέπει να ασπαστεί τους κανόνες της ομάδας και την εκάστοτε μόδα. Όποιος διαφοροποιηθεί από την ομάδα εξοστρακίζεται.

Οι Scholibuske Kohol και Ludewrget διατυπώνουν τρεις παράγοντες, οι οποίες είναι σημαντικές για την ανάπτυξη ενός παρείστικου στυλ. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

- ο βαθμός δόμησης της περίπτωσης
- ο βαθμός οικειότητας της παρέας
- ο βαθμός συναισθηματικής ατμόσφαιρας⁷⁹

έτσι η γλώσσα των νέων προϋποθέτει συνομιλικότητα και συμμετρική κοινωνική σχέση ανάμεσα στους επικοινωνούντες.

Οι έφηβοι χρησιμοποιούν το ειδικό λεξιλόγιο γιατί θεωρούν ότι είναι ο καλύτερος τρόπος για να αποκλείσουν τον ενήλικο και να αισθανθούν ανώτεροι, νιώθουν σαν τους συνωμότες και ικανοποιούν τις φαντασιώσεις παντοδυναμίας από τις όποιες διακατέχονται, όπως επίσης και τη διάθεσή τους για μυστήριο και εσωτερικισμό.

⁷⁹ . Androutsopoulos I.K., Deutsche jugendsprache: Untersuchungen zu ihren Strukty rein und Funktionen, Frankfurt am, Peterlang, σελ. 45-47.

Κεφάλαιο 4^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Σκοπός έρευνας

Στόχος της ερευνητικής μας διαδικασίας είναι να προσεγγίσουμε τα υποκείμενα του δείγματος, προσπαθώντας να επαληθεύσουμε τα πορίσματα του θεωρητικού αυτού πλαισίου. Πιο συγκεκριμένα, αν οι έφηβοι χρησιμοποιούν έναν ειδικό κώδικα επικοινωνίας και πως αυτός εναλλάσσεται κατά την επικοινωνία με τους με τους γονείς, με τους συνομηλικούς καθώς και με το άλλο φύλο.

4.1.2. Υποθέσεις έρευνας

- οι έφηβοι εξαιτίας της ανάγκης τους να διαφοροποιηθούν από τον κόσμο των ενηλίκων, αναπτύσσουν ένα ιδιαίτερο γλωσσικό μόρφωμα που, σε μεγάλο βαθμό παραμένει “απροσπέραστο” και “ακατανόητο” από τους γονείς τους
- το ζήτημα του “χάσματος των γενεών” αναγνωρίζεται από τους εφήβους ως η αιτία των προστριβών που προκύπτουν στη σχέση τους με τους γονείς τους
- οι ευκαιρίες λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ εφήβων και γονέων εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.
- η ενεργοποίηση και υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου λεκτικού κώδικα επικοινωνία μεταξύ των εφηβικών ομάδων, λειτουργεί ενισχυτικά στην ενσωμάτωσή τους σ’ αυτές, αλλά και στη μεταξύ τους επικοινωνία στα πλαίσια των ομάδων αυτών
- παρά το διαφορετικό πλαίσιο σχέσεων και επικοινωνίας που αναπτύσσεται εσωτερικά στο οικογενειακό περιβάλλον και το εφηβικό περιβάλλον της ομάδας, ωστόσο οι νέοι επιλέγουν να απευθύνονται για τα ιδιαίτερης βαρύτητας προσωπικά τους ζητήματα στο οικογενειακό τους περιβάλλον
- η επαγγελματική διέξοδος που οριοθετείται σε μεγάλο βαθμό με το πέρας της εφηβείας απασχολεί τους εφήβους σε μεγάλο βαθμό και αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα της μεταξύ τους λεκτικής επικοινωνίας
- εντός των εφηβικών ομάδων (συντροφιών) ενυπάρχουν μικρότερες ομάδες που εδράζονται σε εξωτερικά – τυπικά χαρακτηριστικά, συνηθέστερα του φύλου, και διαφοροποιούν σημαντικά τον κώδικα λεκτικής επικοινωνίας

4.2. Η εκλογή μιας “ποιοτικής” έρευνας

Το κύριο χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι ότι βασίζεται σε συγκριτικά μικρότερο αριθμό περιπτώσεων με στόχο όχι την ανακάλυψη γενικών τάσεων, αλλά τη διαμόρφωση ολικής εικόνας για κάθε περίπτωση και την ανεύρεση των κοινών τους στοιχείων. Καθώς η μελέτη βάθους που συνεπάγεται η ποιοτική

έρευνα οδηγεί στη συγκέντρωση λεπτομερών στοιχείων για πολλαπλές πτυχές των υπό έρευνα περιπτώσεων, διευκολύνεται έτσι η διαδικασία ανάπτυξης και αποσαφήνισης εννοιολογικών κατηγοριών⁸⁰.

Η ποιοτική έρευνα τονίζει, από τη φύση της, τη σημασία που έχει το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο για την ερμηνεία που αποδίδουν τα υποκείμενα στη συμπεριφορά τους και στη συμπεριφορά των άλλων. Στοιχείο της ποιοτικής έρευνας αποτελεί επίσης η έμφαση στην εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων, δηλαδή στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες διαμορφώνονται συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, σε αντίθεση με τη στατική προσέγγιση που χαρακτηρίζει την ποσοτική έρευνα⁸¹.

Μετά τον καθορισμό του προβλήματος και τη διαμόρφωση των υποθέσεων εργασίας, επιτακτική αναδύεται η ανάγκη εκλογής της προσφορότερης μεθόδου και των πιο κατάλληλων τεχνικών έρευνας. Πρωταρχικής σημασίας είναι ο καθορισμός, εκ μέρους του ερευνητή, συγκεκριμένων τρόπων οργάνωσης της ερευνητικής διαδικασίας, για να επιτύχει τη συλλογή των δεδομένων που θα του επιτρέψουν τον αντικειμενικό έλεγχο των υποθέσεων.

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα της συνέντευξης μεθοδολογικά πάντα, είναι η δυνατότητα εμβάθυνσης σε σχέση με άλλες μεθόδους συλλογής στοιχείων. Ένα μειονέκτημα, από την άλλη πλευρά, είναι ότι είναι επιρρεπής στην υποκειμενικότητα και μπορεί να επηρεάζεται από τον συνεντευκτή.

Επιστρέφοντας στα θετικά και αρνητικά σημεία της συνέντευξης θα λέγαμε πως πλεονέκτημα είναι: οι ευκαιρίες για εμβάθυνση, οι ευκαιρίες για υποβολή ερωτήσεων επί των απαντήσεων των ομιλητών και η αναμφισβήτητη ευκαιρία για διευκρίνιση των απαντήσεων. Από την άλλη πλευρά, στα σχετικά μειονεκτήματα καταγράφονται: ο περιορισμένος αριθμός των ερωτώμενων (μικρό δείγμα), το μέτριο ποσοστό ανταπόκρισης, οι πολλαπλές πηγές σφάλματος (συνεντευκτής, εργαλείο, κωδικοποίηση, δείγμα) και η συνολική αποτιμητική αξιοπιστία⁸².

Στο πλαίσιο της δικής μας ερευνητικής ανάληψης, επιλέξαμε τη χρήση της ημι-δομημένης συνέντευξης, καθώς στόχος μας δεν ήταν η ακριβής ποσοτικοποίηση των απαντήσεων ή ο αυστηρός έλεγχος των δεδομένων με την θεωρία. Περισσότερο στοχεύσαμε σε μια παράλληλη παρουσίαση της θεωρίας και των δεδομένων, αναπτύσσοντας το δικό μας *tertium comparationis*, που διεξάγεται σε ένα νέο ερευνητικό περιβάλλον, που λαμβάνει υπόψη απαραίτητως τα πορίσματα των κοινωνιο-γλωσσικών ερευνών αλλά αναζητά και τη σημαντικότητα ή μοναδικότητα του ελληνικού παραδείγματος.

Η ημι-δομημένη συνέντευξη είναι μια ανοικτή κατάσταση και έχει μεγαλύτερη ευελιξία και ελευθερία. Αν και οι στόχοι της έρευνας καθορίζουν τις ερωτήσεις που τίθενται, το περιεχόμενό τους, η αλληλουχία τους και η διατύπωσή τους βρίσκονται αποκλειστικά στα χέρια του συνεντευκτή. Το αντικείμενό της είναι η διεξαγωγή μίας κατευθυνόμενης συνομιλίας και η απόσπαση ενός πλούσιου και λεπτομερούς υλικού, το οποίο να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ποιοτικές αναλύσεις.

Οι ανοικτές ερωτήσεις έχουν μια σειρά από πλεονεκτήματα: είναι ευέλικτες, επιτρέπουν στο συνεντευκτή να κάνει ερωτήσεις, έτσι ώστε να μπορεί να πάει σε

⁸⁰ . Κυριαζή Ν., Η Κοινωνιολογική Έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Β' έκδ. Αθήνα 2000, σελ.52.

⁸¹ . Κυριαζή Ν., όπ.π., σελ.53.

⁸² . Cohen L. – Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, μτφ. Μητσοπούλου Χ. – Φιλοπούλου Μ., Εκδ.Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σελ.374-5.

μεγαλύτερο βάθος, αν το επιλέξει, ή να διευκρινίσει οποιοσδήποτε παρανοήσεις. Δίνουν τη δυνατότητα συνεντευκτή να ελέγξει τα όρια της γνώσης του ερωτώμενου, ενθαρρύνουν τη συνεργασία και βοηθούν στη δημιουργία επαφής και επιτρέπουν στο συνεντευκτή να κάνει πιο σωστή εκτίμηση αυτού που πράγματι πιστεύει ο ερωτώμενος. Οι ανοιχτές ερωτήσεις μπορεί επίσης να έχουν ως αποτέλεσμα μη αναμενόμενες ή απρόβλεπτες απαντήσεις, οι οποίες μπορεί να υποδείξουν σχέσεις ή υποθέσεις που δεν έχουν εξεταστεί έως τώρα. Ένα ιδιαίτερο είδος ανοιχτής ερώτησης είναι το “χωνί”. Αυτό αρχίζει με μία ερώτηση ή δήλωση και στη συνέχεια στενεύει σε πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις⁸³.

Για τις ερωτήσεις της συνέντευξης ο Μ.Βάμβουκας⁸⁴ προσδιορίζει πως “ανάλογα με τον τύπο των επιθυμητών πληροφοριών οι ερωτήσεις μπορεί να είναι ανοικτής ή κλειστής απάντησης. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις μπορεί να είναι: προκωδικοποιημένες, προκωδικοποιούμενες επιτόπου και μετακωδικοποιούμενες [Σημ.στη δική μας περίπτωση, πρόκειται περισσότερο για μετακωδικοποιούμενες ερωτήσεις] (...) Στη μετακωδικοποιούμενη το υποκείμενο απαντά, ο ερευνητής καταγράφει κατά λέξη την απάντηση και σε μεταγενέστερο χρόνο την κωδικοποιεί. (...) Ο συντάκτης του σχεδίου συνέντευξης πρέπει να διερωτάται αν και κατά πόσο κάθε ερώτηση ικανοποιεί μια σειρά απαντήσεων.

Πιο συγκεκριμένα, για κάθε ερώτηση ο συντάκτης του σχεδίου πρέπει να εξετάσει τα εξής:

- A) η όψη του προβλήματος που θίγει η ερώτηση είναι αναγκαία στην έρευνα;
- B) η όψη που προσεγγίζει η ερώτηση πρέπει να αναλυθεί και να αντιμετωπιστεί με περισσότερες ερωτήσεις;
- Γ) τα υποκείμενα της έρευνας έχουν τις απαιτούμενες γνώσεις για να απαντήσουν στην ερώτηση;
- Δ) μήπως η ερώτηση είναι γενική και υποβάλλει στερεότυπες απαντήσεις;
- Ε) μήπως η ερώτηση προσανατολίζει τον ερωτώμενο προς μια επιθυμητή απάντηση;
- Στ) είναι ενδεχόμενο η ερώτηση να προκαλέσει αναστολές στα υποκείμενα ή να τα ωθήσει σε ανωφελείς απαντήσεις;
- Ζ) η ορολογία και η σύνταξη της ερώτησης είναι σαφείς και χωρίς αμφισημίες;”.

4.3. Εγκυρότητα – Αξιοπιστία – Τυχαίο – Αντιπροσωπευτικό

Η εγκυρότητα και αξία των συμπερασμάτων που συνάγονται από τη μελέτη του δείγματος για τον πληθυσμό στον οποίο ανήκει, η δυνατότητα δηλαδή της γενίκευσής τους εξαρτάται από την *αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος*. Αντιπροσωπευτικότητα σημαίνει δυνατότητα υποκατάστασης κάποιου από κάποιον άλλο. Με την έννοια αυτή ως δείγμα μπορεί να ορισθεί το υποσύνολο των ατόμων του πληθυσμού που μπορεί να αντιπροσωπεύει. Αντιπροσωπευτικότητα του

⁸³ .Cohen L. – Manion L., όπ.π., σελ.381.

⁸⁴ . Βάμβουκας Μ., Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988, σελ.237.

δείγματος αντικατοπτρίζουν τα άτομα του πληθυσμού, δίνουν μια πιστή εικόνα του πληθυσμού, αποτελούν μικρογραφία του πληθυσμού προέλευσής τους σ' ότι αφορά τα χαρακτηριστικά τους.

Βασική προϋπόθεση για την εκλογή ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος είναι ο πληθυσμός της έρευνας να ορίζεται με σαφήνεια και ακρίβεια, ώστε να ξέρει κανείς αν κάθε υποκείμενο που απαντάται ανήκει ή όχι στον πληθυσμό. Για να είναι όμως τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη του δείγματος γενικεύσιμα, πρέπει το δείγμα, εκτός από αντιπροσωπευτικό, να είναι τυχαίο, μεγάλου μεγέθους και ανεξάρτητο.

Το δείγμα είναι ανεξάρτητο, όταν η εκλογή δεύτερου δείγματος από τον ίδιο πληθυσμό δεν εξαρτάται με κανέναν τρόπο από την εκλογή του πρώτου δείγματος.

Τυχαίο δεν σημαίνει απόλυτα αυτό που στην καθημερινή γλώσσα αποκαλούμε με την έκφραση “στην τύχη”. Το δείγμα είναι τυχαίο, όταν η δειγματοληψία γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε όλα τα άτομα του πληθυσμού να έχουν την ίδια πιθανότητα να επιλεγούν ως υποκείμενα του δείγματος. Τα άτομα δηλαδή που επιλέγονται για να συγκροτήσουν το δείγμα των υποκειμένων της έρευνας, πρέπει να παίρνονται τυχαία από τον πληθυσμό. Ένα δείγμα που δε λαμβάνεται τυχαία δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να θεωρείται *αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού* και δεν παρέχει καμία σίγουρη πληροφορία σχετικά με τον πληθυσμό από τον οποίο αποσπάστηκε και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αντιπροσωπεύει αυτόν τον πληθυσμό.

4.4. Μέθοδος Δειγματοληψίας

Η δειγματοληπτική έρευνα εφαρμόζεται ιδανικά για τη σύνδεση που μπορεί να επιφέρει ανάμεσα στην κοινωνική πραγματικότητα και την εξήγηση και την ερμηνεία της πραγματικότητας αυτής μέσα από τη θεωρία. Επομένως, στόχος της επεξηγηματικής έρευνας είναι να εξηγήσει τις τάσεις που εμφανίζονται στα δεδομένα, να εξιχνιάσει τους αιτιακούς μηχανισμούς (χωρίς να αποτελεί αυτοσκοπό) που τις δημιουργούν και, ως εκ τούτου, να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής γνώσης με την επαλήθευση ή την τροποποίηση της θεωρίας ή με την εκλέπτυνση των θεωρητικών εννοιών⁸⁵.

Στα πλαίσια της δικής μας έρευνας για την “επικοινωνία και τους τρόπους έκφρασης των εφήβων”, επιλέχθηκε η κλήρωση για τη συγκρότηση του δείγματος, εξαιτίας του μικρού αριθμού του πληθυσμού, καθώς και εξαιτίας της μεθοδολογικής / επιστημολογικής αδυναμίας να χωριστούν σε στρώματα με βάση τα χαρακτηριστικά που αφορούν την έρευνα. Βασική προϋπόθεση για την κλήρωση ως τεχνική δειγματοληψίας είναι η ύπαρξη ενός “πλαίσιου δειγματοληψίας”⁸⁶, δηλαδή ενός πλήρους καταλόγου των ατόμων του πληθυσμού

⁸⁵. Κυριαζή Ν., όπ.π., σελ. 101.

⁸⁶. Το “πλαίσιο δειγματοληψίας” αναφέρεται σε έναν κατάλογο όλων των ατόμων του πληθυσμού, από τον οποίο θα αποσπαστούν τα υποκείμενα του δείγματος. Ονομάζεται *πλαίσιο δειγματοληψίας*, γιατί οριοθετεί την περιοχή που θα μελετηθεί ή τον πληθυσμό από τον οποίο θα ληφθεί το δείγμα. Περισσότερα για το πλαίσιο δειγματοληψίας βλ. J.D.Nisbet – N.J.Entwistle, 1978, σσ.26-32, όπως παρατίθεται στο, Βάμβουκας Μ., όπ.π., σελ.156.

4.5. Προσδιορισμός του πληθυσμού

Επειδή το σύνολο των ατόμων που αποτελούν τον πληθυσμό της έρευνας είναι μεγάλο σε μέγεθος και είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να γίνουν όλες οι μετρήσεις, εκλέγεται ένα μέρος, ένα υποσύνολο του πληθυσμού, πάνω στο οποίο γίνονται οι αναγκαίες ερευνητικές παρατηρήσεις ή μετρήσεις. Το υποσύνολο του πληθυσμού που εκλέγεται ονομάζεται δείγμα⁸⁷.

Ο τρόπος συλλογής των δεδομένων αποτελεί δυσεπίλυτο πρόβλημα για κάθε ερευνητή. Η σημασία του ωστόσο είναι μεγάλη, αφού καθορίζει την αξιοπιστία των πληροφοριών και την εγκυρότητα της έρευνας. Εξαιτίας της διαπιστωμένης γενικότερης δυσπιστίας για τέτοιες προσπάθειες και προκειμένου να αποφευχθεί το κενό που προκύπτει από την έλλειψη άμεσης επαφής ανάμεσα στον ερευνητή και τα υποκείμενα της έρευνας, μας βοήθησαν οι υπεύθυνοι των δύο χώρων για την κατασκευή του πλαισίου δειγματοληψίας αλλά και για την ενθάρρυνση των εφήβων να συμμετάσχουν ως *ομιλητές*⁸⁸ στην έρευνα.

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων με τους ομιλητές που προέκυψαν κατά την κλήρωση, με τη μέθοδο της *τυχαίας δειγματοληψίας* πραγματοποιήθηκε μεταξύ Σεπτεμβρίου και Οκτώβριου 2004 σε εξωτερικούς χώρους, με προσδιορισμό του απαιτούμενου χρόνου που θα έπρεπε να διαθέσουν οι ομιλητές και τη χρήση μαγνητοφώνου (όλοι οι ομιλητές ερωτούνταν για την εκ μέρους μας χρήση μαγνητοφώνου κατόπιν εξηγήσεων έγινε καθολικά αποδεκτό το αίτημά μας). Ύστερα από σύντομη εισαγωγή που γινόταν για το σκοπό και τη σημασία της έρευνας, τα υποκείμενα καλούνταν να συνδιαλαγούν μαζί μας σε μια ελεύθερη ημι-δομημένη συνέντευξη, όπου όμως δεν υποβάλλαμε τις ερωτήσεις όπως παρατίθενται παρακάτω. Δηλαδή, η διαδικασία δεν προέβλεπε την αυστηρή ακολουθία των συγκεκριμένων ερωτήσεων, αλλά ούτε και την από κειμένου υποβολή των ερωτήσεων. Στόχος ήταν να διεξαχθεί μια *informal* συζήτηση, που θα απελευθέρωνε τους ομιλητές από τη χρήση τυπικών / καθώς πρέπει διατυπώσεων και στάσεων.

Για την επιλογή δείγματος, κάναμε χρήση των μεθοδολογικών / επιστημολογικών δεσμεύσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω. Συγκεκριμένα, στόχος μας ήταν η όσο το δυνατό ακριβέστερη αναπαράσταση του πληθυσμού που βρίσκεται στα χρονικά όρια της εφηβείας. Από τα 43 φροντιστήρια έγινε κλήρωση και προέκυψαν 2 φροντιστήρια (''Θεμέλιο'' και ''Ομόσημο''). Κατόπιν επικοινωνίας με τα συγκεκριμένα φροντιστήρια, συγκεντρώθηκαν τα ονόματα των μαθητών που φοιτούσαν σ' αυτά (συνολικά 204 έφηβοι, 86 κορίτσια και 118 αγόρια) και κληρώθηκαν οι 14 ομιλητές του δείγματος, 7 κορίτσια και 7 αγόρια.

⁸⁷ . Βάμβουκας Μ., ό.π., σελ. 154.

⁸⁸ . Καθ' όλη την πορεία της εργασίας επιλέγουμε να αποκαλούμε τους εφήβους που λαμβάνουν μέρος στην έρευνα ως *ομιλητές*, παρά ως υποκείμενα της έρευνας, διαχωρίζοντας με σαφήνεια τη βούλησή μας για ποιοτική διεξαγωγή έρευνας, ξεπερνώντας ποσοτικοποιήσεις και αλλοτρίωση των ατομικών χαρακτηριστικών κάθε συμμετέχοντος.

4.6. Μεροληψία – Εμπλοκή Ερευνητή

Για να επιτευχθεί μεγαλύτερη εγκυρότητα ο πλέον σωστός τρόπος είναι να ελαχιστοποιηθούν οι μεροληψίες όσο το δυνατόν περισσότερο. Οι πηγές μεροληψίας είναι τα χαρακτηριστικά του συνεντευκτή, τα χαρακτηριστικά του ερωτώμενου και το ουσιαστικό περιεχόμενο των ερωτήσεων. Πιο συγκεκριμένα, αυτά περιλαμβάνουν: τη συμπεριφορά και τις απόψεις του συνεντευκτή, μία τάση του συνεντευκτή να βλέπει τον ερωτώμενο με τη δική του εικόνα, μια τάση του συνεντευκτή να επιδιώκει απαντήσεις που υποστηρίζουν τις δικές του προσχηματισμένες ιδέες, παρανοήσεις από την πλευρά του συνεντευκτή για το τι λέει ο ερωτώμενος και παρεξηγήσεις από την πλευρά του ερωτώμενου ως προς το τι ερωτάται.

Διάφοροι συγγραφείς έχουν υποδείξει τα εξής ως μέσα για τη μείωση της μεροληψίας: προσεκτική διατύπωση των ερωτήσεων, έτσι ώστε το νόημα να είναι απολύτως σαφές, σωστή εκπαίδευση, έτσι ώστε ο συνεντευκτής να έχει μεγαλύτερη επίγνωση των πιθανών προβλημάτων, συγκρότηση του δείγματος των ερωτώμενων με επιστημονικό τρόπο και μερικές φορές, εφόσον καθίσταται δυνατό, το συνταίριασμα των χαρακτηριστικών του συνεντευκτή με εκείνα του δείγματος που θα ερωτηθεί⁸⁹.

Τόσο οι ερωτήσεις, όσο και οι απαντήσεις διαμορφώνονται, αναπτύσσονται και διαπλάθονται μέσω του διαλόγου μεταξύ συνεντευκτών και ερωτώμενων. Επιπλέον, για να κατανοήσει κανείς επαρκώς τις συνεντεύξεις, χρειάζεται να εκτιμήσει τον τρόπο με τον οποίο οι συνεντευκτές αναδιαμορφώνουν τις ερωτήσεις και τον τρόπο με τον οποίο οι ερωτώμενοι εκφράζουν τις απαντήσεις τους σε σχέση με την αμοιβαία κατανόηση των νοημάτων, όπως προκύπτουν στην πορεία μιας συνέντευξης⁹⁰.

Η παρουσία και η μορφή της εμπλοκής του συνεντευκτή, ο τρόπος με τον οποίο ακούει, παρακολουθεί, ενθαρρύνει, διακόπτει, παρεμβαίνει, εισάγει θέματα και τερματίζει τις απαντήσεις, συνιστούν μια συνεχή επίδραση στην αφήγηση του ερωτώμενου. Και υπ' αυτή τη συγκεκριμένη έννοια, αυτές οι "ιστορίες" αποτελούν από κοινού δημιουργήματα⁹¹.

4.7. Διαδικασία Συνέντευξης

4.7.1. Δοκιμαστική έρευνα / προ-έρευνα

Το επόμενο στάδιο της επεξεργασίας του σχεδίου συνέντευξης είναι η δοκιμή του. Το προσωρινό σχέδιο δοκιμάζεται σε μικρό δείγμα υποκειμένων διαφορετικών κοινωνικών χαρακτηριστικών (πολιτισμικά, μορφωτικά, οικονομικά). Με τη δοκιμαστική εφαρμογή του σχεδίου διαπιστώνεται η εγκυρότητα του τύπου και του περιεχομένου των ερωτήσεων, η αποτελεσματικότητα της σειράς διάταξης τους και ο βαθμός κατανόησης του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται. Τα δεδομένα των δοκιμαστικών συνεντεύξεων καταγράφονται λεπτομερώς. Με οδηγό τα

⁸⁹ . Cohen L. – Manion L., όπ.π., σελ.388.

⁹⁰ . Mishler G.E., όπ.π., σελ.89.

⁹¹ . Mishler G.E., όπ.π., σελ.130.

αποτελέσματα της δοκιμαστικής εφαρμογής του σχεδίου γίνεται ενδεχομένως προσθήκη, αφαίρεση ή τροποποίηση ορισμένων ερωτήσεων και οριστικοποιείται η μορφή του σχεδίου συνέντευξης⁹².

Επειδή όσο προσεκτικά και αν έχει συγκροτηθεί το σχέδιο συνέντευξης, πάντα υπάρχουν προβλήματα, η δοκιμαστική έρευνα συμβάλλει στον έγκαιρο εντοπισμό τους. Ακολουθώντας τη μεθοδολογική “ανέχεια”, που δηλώνει πως οι ερωτώμενοι της δοκιμαστικής έρευνας δεν χρειάζεται να αποτελούν τυχαίο δείγμα⁹³, αλλά να παρουσιάζουν χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνους που θα συμμετάσχουν στο τελικό δείγμα, πραγματοποιήσαμε ένα μήνα πριν την τελική έρευνα, μια προ-έρευνα με 4 υποκείμενα που προσομοίαζαν στα βιογραφικά χαρακτηριστικά προς το τελικό μας δείγμα. Συγκεκριμένα απευθυνθήκαμε σε φροντιστήριο μέσης εκπαίδευσης του αστικού κέντρου του Ηρακλείου, όπου επί εθελοντικής βάσης συγκεντρώσαμε 32 εφήβους πρόθυμους να συμμετάσχουν σε μια δοκιμαστική συνέντευξη. Στη συνέχεια κληρώσαμε 2 αγόρια και 2 κορίτσια και προχωρήσαμε σε εξωτερικό χώρο τη διεξαγωγή της συνέντευξης.

Στο στάδιο της προ- έρευνας, βούλησή μας ήταν οι ερωτώμενοι να κρίνουν τη σαφήνεια των ερωτήσεων, καθώς και τη δική μας επάρκεια στη διατύπωση εναλλακτικών απαντήσεων, αλλά και προτείνοντας στους εφήβους να σχολιάσουν αβίαστα τις ερωτήσεις ως προς την κατανόησή τους και τη συνοχή τους. Στόχος ήταν μέσα από την προκαλούμενη ελεύθερη συζήτηση να προκύψουν νέες προοπτικές που πιθανά δεν είχαμε λάβει υπόψη μας. Τα προβλήματα που προέκυψαν σε σχέση με την κατανόηση των ερωτήσεων, τη ροή τους, την έκτασή τους (και την επακόλουθη μείωση του ενδιαφέροντος εξαιτίας της κόπωσης), καθώς και ο χρόνος που απαιτείται για την κάθε ενότητα, καταγράφηκε και πραγματοποιήθηκαν οι απαραίτητες αλλαγές στο τελικό σχέδιο συνέντευξης.

Στην προσπάθειά μας να μειώσουμε τη δική μας ερευνητική “παραγλώσσα”, κρίναμε σκόπιμο κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων στην προ-έρευνα να συμμετέχουμε και οι δύο ερευνήτριες που αναλάβαμε την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας. Στόχος ήταν η ετεροπαρατήρηση να αναδείξει τους λανθασμένους χειρισμούς μας και τις δυστοκίες που πιθανά θα προέκυπταν από μη αναμενόμενες απαντήσεις των ομιλητών μας.

4.8. Προβλήματα κατά την ερμηνευτική διαδικασία

Το κεντρικό ζήτημα όλων των αποκαλούμενων “ποιοτικών” μεθόδων, και γενικότερα των μεθόδων έρευνας των ανθρωπιστικών ερευνών, εντοπίζεται στη δυνατότητα ή μη γενίκευσης των αποτελεσμάτων και εξαγωγής αιτιακών σχέσεων. Ένα δεύτερο, ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα των ποιοτικών μεθόδων, εντοπίζεται στην αδυναμία καθορισμού και επεξήγησης, με σαφήνεια και πειστικότητα, της επιλογής των τεκμηρίων που προσάγει ο ερευνητής κατά τη διερεύνηση των υποθέσεών του.

Εκκινώντας από το δεύτερο ζήτημα της ερμηνευτικής διαδικασίας, δίχως να σχετίζεται μόνο μ’ αυτήν, είναι δυνατόν να επισημανθεί πως όλα τα “αποδεικτικά”

⁹² . Βάμβουκας Μ., ό.π., σελ.239.

⁹³ . Κυριαζή Ν., ό.π., σελ.142.

στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ερμηνευτής, τείνουν να υποστηρίζουν και να καθιστούν δυνατή τη στήριξη της υπόθεσης εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος πως τα περισσότερα από αυτά συντίθενται από την ίδια την υπόθεση, καθιστώντας έτσι την ερευνητική διαδικασία μια απλή επαλήθευση ειλημένων συμπερασμάτων.

Ένας σαφής μεθοδολογικός περιορισμός της παρούσας εργασίας εντοπίζεται στην εξ αρχής δήλωση για σύσταση συμπερασμάτων στα πλαίσια του συγκεκριμένου δείγματος χωρίς οποιαδήποτε διάθεση γενίκευσης και προσδιορισμού θεωριών. Στόχος εξάλλου της εργασίας δεν είναι η “γέννηση” μιας νέας θεωρίας ή η επαλήθευση προηγούμενων ερευνών, αλλά περισσότερο η συστηματική καταγραφή των στάσεων και απόψεων των εφήβων του Νομού Ηρακλείου στο θέμα της επικοινωνίας και των τρόπων έκφρασης των εφήβων.

Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων είναι ένα σύνθετο, επίπονο και χρονοβόρο έργο, και απαιτεί προσεκτική ακρόαση και επανακρόαση, χρήση ρητών κανόνων μεταγραφής και ένα καλά προσδιορισμένο σύστημα σημειογραφίας. Οι προσπάθειες που απαιτούνται για την προετοιμασία της επαρκούς μεταγραφής μιας συνέντευξης πείθουν τον οποιονδήποτε ερευνητή για τη σημασία που έχουν αυτά τα κατά κανόνα παραλειπόμενα στοιχεία για την κατανόηση του νοήματος των λεγομένων⁹⁴.

4.9. Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Η συνέντευξη αυτή εντάσσεται στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας με τίτλο “*επικοινωνία και τρόποι έκφρασης των εφήβων*” του τμήματος “Κοινωνικής Εργασίας” του Τ.Ε.Ι. Κρήτης και είναι ανώνυμη. Οποιαδήποτε δημογραφικά στοιχεία θα παραμείνουν αδημοσίεута και μόνο τα συμπεράσματα που θα προκύψουν είναι δυνατό να ανακοινωθούν. Σας ευχαριστούμε για τη συνεργασία σας.

A) Δημογραφικά στοιχεία των εφήβων και των γονέων τους

B) Η Επικοινωνία των εφήβων με τους Γονείς τους

- 1) Αν χρησιμοποιούν τον ίδιο κώδικα επικοινωνίας με τους γονείς του.
- 2) Αν υπάρχουν εκφράσεις ή λέξεις που δεν καταλαβαίνουν οι γονείς.
- 3) Αν οι γονείς κατανοούν τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται.

⁹⁴ . Mishler G.E., όπ.π., σελ. 82-83.

4) Αν δέχονται κριτική από τους γονείς για τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται λεκτικά.

5) Διατύπωση των λέξεων / εκφράσεων που πιθανά διαφοροποιούν τη λεκτική επικοινωνία με τους γονείς.

Γ) Επικοινωνία με τους συνομηλίκους

1) Αν η ενεργοποίηση και υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των εφηβικών ομάδων, λειτουργεί ενισχυτικά στην ενσωμάτωσή τους σε αυτές, αλλά και στη μεταξύ τους επικοινωνία στα πλαίσια των ομάδων αυτών

2) Διατύπωση λέξεων / εκφράσεων που χρησιμοποιούν στην επικοινωνία με τους συνομηλίκους.

3) Αν και κατά πόσο η χρήση κοινού λεξιλογίου με τους συνομηλίκους βοηθάει στη μεταξύ τους επικοινωνία.

4) Θέματα συζήτησης με τους συνομηλίκους.

5) Επιλογή τρόπου επικοινωνίας όταν δεν βρίσκονται στον ίδιο χώρο.

6) Τρόπος αναφοράς στους γονείς όταν συζητούν στους συνομηλίκους γι' αυτούς

7) Εκφράσεις που χρησιμοποιούν όταν συζητούν με τους συνομηλίκους για το άτομο που τους ενδιαφέρει ερωτικά

8) Τρόπους διασκέδασης / ψυχαγωγίας που επιλέγουν με τους συνομηλίκους.

Δ) Επικοινωνία με το αντίθετο φύλο

- 1) Αν ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται συγκλίνει περισσότερο με τους ομόφυλους ή τους ετερόφυλους συνομήλικούς τους.
- 2) Αν υπάρχει κοινό λεξιλόγιο μεταξύ ομόφυλων και ετερόφυλων ομάδων.
- 3) Τρόποι με τους οποίους εκφράζουν τα συναισθήματά τους.
- 4) Μέρη που επιλέγουν για τα ερωτικά τους ραντεβού.

Κεφάλαιο 5^ο

5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ - ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Τα κοινωνικά / δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

A. Φύλλο – Ηλικία – Βαθμίδα Εκπαίδευσης – Τύπος Σχολείου

Το σύνολο των υποκειμένων της έρευνας αντιστοιχούσε σε δεκατέσσερις εφήβους από τους οποίους επτά ήταν αγόρια και επτά κορίτσια.

Οι ηλικίες των υποκειμένων ανά φύλο παρουσίαζαν τις εξής διακυμάνσεις: στην ηλικία των δεκατεσσάρων ετών υπήρξε ένα αγόρι και δύο κορίτσια, στην ηλικία των δεκαπέντε δύο αγόρια και ένα κορίτσι, στην ηλικία των δεκαέξι τρία αγόρια και τρία κορίτσια και τέλος στην ηλικία των δεκαεπτά ένα αγόρι, ένα κορίτσι.

Οι έφηβοι της έρευνας φοιτούσαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δηλαδή στο γυμνάσιο και στο λύκειο. Ο αριθμός του δείγματος που φοιτούσαν στο γυμνάσιο ήταν ισάριθμος (τρία αγόρια και τρία κορίτσια) και στο λύκειο τέσσερα αγόρια και τέσσερα κορίτσια. Από το παραπάνω δείγμα τα τρία αγόρια φοιτούσαν σε ιδιωτικό σχολείο ενώ τα τέσσερα σε δημόσιο, από τα κορίτσια τα δύο φοιτούσαν σε ιδιωτικό και τα πέντε σε δημόσιο.

B. Επάγγελμα Γονέων – Μορφωτικό Επίπεδο Γονέων

Όπως αναμέναμε κατά το σχεδιασμό της έρευνας και των ερωτήσεων, υπάρχει μια αναμφισβήτητη διαστρωμάτωση και ποικιλία στα επαγγέλματα των γονέων, αντίστοιχη του κοινωνικού συνόλου. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, που βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με τα συνολικά δεδομένα του πληθυσμού της Ελλάδας όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο, όπως τουλάχιστον αυτό τεκμαίρεται μέσα από τη βαθμίδα εκπαίδευσης.

Υπό μια πρώιμη, αρχική προσέγγιση και προσεγγίζοντας πλέον στις υποθέσεις έρευνας, όπως διατυπώθηκαν προηγούμενα, διαφαίνεται μια διαφορετικότητα στη γενικότερη συμπεριφορά των “μορφωτικά ανώτερων τάξεων”. Δηλαδή, προκύπτει μια σαφής υψηλή σχέση συσχέτισης μεταξύ της επιλογής σχολείου (ιδιωτικού – δημοσίου) και του μορφωτικού επιπέδου των γονέων. Στα πλαίσια της δικής μας έρευνας συνάγεται μια υψηλή συσχέτιση μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών, που μπορεί να ερμηνευτεί από μια θετική στάση που υπάρχει περί της αξίας της μόρφωσης από τους “μορφωμένους” γονείς, γεγονός που τους οδηγεί στην επιλογή ενός, κατά την προσδοκία τους πάντα, υψηλότερης στάθμης εκπαιδευτικού ιδρύματος για τα παιδιά τους⁹⁵. Αντίστοιχα, στα

⁹⁵. Το ζήτημα της σχέσης και συνάφειας μεταξύ του μορφωτικο-οικονομικού status των γονέων με την σχολική πορεία και επαγγελματική σταδιοδρομία των παιδιών τους, αποτέλεσε κυρίαρχο ζήτημα της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης από τη δεκαετία του '60 και μετά, κυριότερα στη Γαλλία και την Αμερική. Γνωστότερες στη διεθνή βιβλιογραφία είναι οι θέσεις των P. Bourdieu – J. Cl. Passeron, που κατέδειξαν τη συνάφεια αυτή, στην ερευνητική τους προσπάθεια να αποδείξουν τη σχέση της κοινωνικής με την εκπαιδευτική ανισότητα. Σύμφωνα με τα πορίσματά τους καθόσον στις σύγχρονες γραφειοκρατικές δυτικές κοινωνίες, η ανάληψη μιας οικονομικά και κοινωνικά καταξιωμένης επαγγελματικής θέσης προϋποθέτει υψηλό μορφωτικό επίπεδο, αναδεικνύεται η σημασία της εκπαίδευσης (σε ποιότητα και ποσότητα) στην κοινωνική / οικονομική διαστρωμάτωση. Κατά

χαμηλότερα μορφωτικά στρώματα γονέων, επιλέγεται κυρίως το δημόσιο σχολείο, γεγονός που ερμηνεύεται κύρια εξαιτίας της ύπαρξης διδάκτρων στα ιδιωτικά, αλλά και από την πίστη τους στη δημόσια / δωρεάν παιδεία.

‘Επικοινωνία των εφήβων με τους γονείς τους’

Αρχικά το ζητούμενο ήταν η απόκριση των εφήβων στο αν πιστεύουν ότι χρησιμοποιούν τον ίδιο κώδικα επικοινωνίας με τους γονείς καθώς και πως θα περιέγραφαν την επικοινωνία τους μαζί τους. Ακολούθως ζητούσαμε από τους ομιλητές να αξιολογήσουν – να κρίνουν την επικοινωνία τους με τους ενήλικες γονείς τους. Στόχος ήταν να προωθήσουμε τη συζήτηση στο ζήτημα των μη κατανοήσιμων λέξεων – εκφράσεων που χρησιμοποιούν τα δύο μέλη κατά την επικοινωνιακή τους συνέντευξη.

Διερευνώντας τις απόψεις των εφήβων προκύπτει πως σε σημαντικό βαθμό (9 από τους 14) δηλώνουν αρκετά ικανοποιημένοι από την επικοινωνία τους με τους γονείς τους. Σημαντικό ερευνητικό βέβαια ζήτημα αποτελεί η ποιοτική εμβάθυνση στην έννοια της ‘ικανοποίησης’, καθώς για τον κάθε έφηβο μπορεί να έχει διαφορετική βαρύτητα και σημασία. Επίσης, προκύπτει πως οι έφηβοι που προέρχονται από τα αποκαλούμενα μεσαία και ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα με μεγαλύτερη ευχέρεια δηλώνουν ικανοποιημένοι από την επικοινωνία τους με τους γονείς τους. Έτσι από τους εφήβους που εντάσσονται στα ‘‘μεσαία και ανώτερα’’ κοινωνικο-οικονομικά στρώματα (5 έφηβοι), όλοι δίνουν την ίδια απάντηση, ενώ αντίθετα από όσους προσεγγίζουν ή ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα (7 έφηβοι) οι 4 δηλώνουν ανικανοποίητοι από την επικοινωνία τους, ένας δηλώνει αρκετά ικανοποιημένος, ενώ 2 μέσω των απαντήσεών τους δηλώνουν πλήρη ικανοποίηση. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε στο σημείο αυτό, πως 2 έφηβοι δεν κατέστη εφικτό να ενταχθούν σε ένα ακριβές κοινωνικο-οικονομικό στρώμα, καθώς παρουσίαζαν κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά αμφιλεγόμενα.

Οι απαντήσεις των εφήβων ποικίλουν σημαντικά επίσης στην κατά φύλο ανάλυση. Στους άρρενες διαφαίνεται μια σχετική ταύτιση του κώδικα επικοινωνίας με αυτόν των γονέων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει πως στις μικρότερες ηλικίες και κατά συνέπεια στις μικρότερες τάξεις οι έφηβοι εκφράζουν συχνότερα τη θέση της διαφοροποίησης του κώδικα επικοινωνίας τους με τους γονείς τους. Αντίθετα, όσο μεγαλώνει η ηλικία των αγοριών διαφαίνεται μια σχεδόν πλήρης ταύτιση στην άποψη πως χρησιμοποιούν τον ίδιο κώδικα επικοινωνίας με τους γονείς τους.

Προβαίνοντας σε μια ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων της έρευνας θα υποστηρίξαμε πως τα αγόρια κατά τα πρώτα έτη της εφηβείας τείνουν να αντιδρούν εντονότερα και να διαφοροποιούνται από τα ενήλικα πρότυπα, σε μια προσπάθεια ίσως διαμόρφωσης του δικού τους ‘‘εγώ’’. Εξάλλου, η χρονική έκταση της

συνέπεια, μέσα από διαδικασίες που ξεπερνούν το δικό μας ερευνητικό πλαίσιο, υπάρχει σαφής αντιστοιχία μεταξύ της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της επαγγελματικής καταξίωσης. Χρησιμοποιώντας την ορολογία των συγγραφέων που συμπυκνώνει το συμπέρασμα αυτό, το σχολείο λειτουργεί και δρα έτσι ώστε το ‘‘κοινωνικό κεκτημένο να μεταφράζεται σε εκπαιδευτικό’’, αναπαράγοντας έτσι στο διηνεκές τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα. Περισσότερα στοιχεία για τις θέσεις αυτές: Bourdieu P.– Passeron J.Cl., Οι Κληρονόμοι, μτφ. Παναγιωτόπουλος Ν. – Βιδάλη Μ., Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, σσ. 40-50 και Φραγκουδάκη Α., Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985, σσ. 162-170.

περιόδου (από 14-16 ετών) αυτής, επιτρέπει συχνά τη διαφορετικότητα, καθώς στο Γυμνάσιο οι απαιτήσεις είναι χαμηλότερες και οι έφηβοι αντιμετωπίζονται ακόμα ως “παιδιά”, ενώ στο Λύκειο οι έφηβοι πλέον αντιμετωπίζουν το ζήτημα της επαγγελματικής επιλογής και της ανάληψης περισσότερων και ανώτερων υπευθυνοτήτων, παράγοντες που διαμορφώνουν πιθανά την στενότερη σχέση με τα ενήλικα πρότυπα. Η διαφοροποίηση αυτή λοιπόν είναι αναμενόμενη και φυσιολογική καθώς και εντός της οικογένειας, η είσοδος του παιδιού στην εφηβεία σηματοδοτεί μια περίοδο αναταραχής και έντασης που ίσως ερμηνεύει τη διαφοροποίηση των απαντήσεων αναφορικά προς τις ηλικίες των εφήβων.

Στα κορίτσια αντίθετα δεν παρατηρείται η διαφοροποίηση ως γεγονός συνυφασμένο και ερμηνευμένο από την ηλικία και τη χρονική περίοδο της εφηβείας. Η διακύμανση των απαντήσεων είναι ισομερώς κατανεμημένες μεταξύ του “ναι” και του “όχι”, σε όλες τις ηλικίες των κοριτσιών. Η μόνη ισχυρή διαφαινόμενη αίσθηση προκύπτει μέσα από τη συσχέτιση των απαντήσεων προς το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Δηλαδή, προκύπτει ως σοβαρός παράγοντας θετικής απάντησης στην ερώτηση, εκ μέρους των εφήβων, το επίπεδο μόρφωσης των γονέων. Απαντήσεις του “ναι” σε συναντώνται σε μεγάλο ποσοστό όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Υπό αυτό το πλαίσιο, θα υποστηρίξουμε πως τα κορίτσια αναζητώντας στενότερες σχέσεις με τα γονεϊκά πρότυπα, όπως άλλωστε προκύπτει και από τα δεδομένα του θεωρητικού πλαισίου, εξαρτούν την ταύτιση του κώδικα επικοινωνίας τους με τους γονείς τους από την ανταπόκριση που θα βρουν απ’ αυτούς. Κατά συνέπεια, γονείς με υψηλό μορφωτικό επίπεδο αναπτύσσουν διαφορετική συμπεριφορά, ίσως και κατανόηση, στην επαφή τους με τα κορίτσια της οικογένειας, γεγονός που ενεργοποιεί ή αναιρεί την αποδοχή του εφηβικού κώδικα επικοινωνίας και άρα τη μεταξύ τους επικοινωνία.

Στη συνέχεια επικεντρωθήκαμε στη διερεύνηση των στοιχείων που δυσχεραίνουν την επικοινωνία εφήβων και γονέων, και από την άλλη το πιθανά φανταστικό μέρος των εφήβων για το αν τους καταλαβαίνουν ή όχι οι γονείς τους. Έτσι, ουσιαστικά (διαφορετικά διατυπωμένο όμως) ζητούσαμε απάντηση στο ερώτημα: “υπάρχουν εκφράσεις ή λέξεις που δεν καταλαβαίνουν οι γονείς σου”. Οι έφηβοι σε συντριπτικό ποσοστό υποστηρίζουν πως πραγματικά υπάρχουν λέξεις που δεν γίνονται αντιληπτές από τους γονείς τους. Οι απαντήσεις τους ταυτίζονται και ερμηνεύονται ικανοποιητικά από τα δεδομένα του θεωρητικού μέρους και εντάσσονται στην αναγκαιότητα των εφήβων να διαφοροποιούνται από τα ενήλικα πρότυπα και την κατεστημένη δομή των “μεγάλων”. Σε μεγάλο βαθμό οι απαντήσεις συνέκλιναν στην άποψη πως οι γονείς τους κατανοούν τις εκφράσεις/νεολογισμούς, αλλά περισσότερο δείχνουν άγνοια και αποστροφή σε μια προσπάθεια μεταβίβασης στα παιδιά τους της αρνητικής διάθεσης που τους προκαλούσαν, προκειμένου να τις εξαλείψουν από το καθημερινό τους λεξιλόγιο.

Οι έφηβοι παρ’ ότι δείχνουν να κατανοούν την συχνά τεχνητή άγνοια των γονέων τους, ωστόσο συνειδητά επιλέγουν να τις χρησιμοποιούν σε μια προσπάθεια διαφοροποίησης από τον τυπικό γλωσσικό κώδικα των ενηλίκων. Εξάλλου η χρήση ενός “ειδικού” λεκτικού κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των εφήβων, όπως ήδη είδαμε, λειτουργεί ενοποιητικά καθιστώντας απαραίτητη την υιοθέτηση λέξεων, εκφράσεων, νεολογισμών ως εισιτήριο αποδοχής σε μια παρέα. Καμία

διαφοροποίηση δεν παρατηρείται μεταξύ των δύο φύλων ή των ηλικιών των εφήβων, τουλάχιστον στο δείγμα της έρευνάς μας.

Εν συνεχεία αυτό που θέλαμε να αναζητήσουμε ήταν κατά πόσο υπάρχουν ευκαιρίες λεκτικής επικοινωνίας με τους γονείς τους καθώς και σε μια συζήτηση αν υφίσταται «ισοτιμίας» λόγου. Έτσι ζητήσαμε από τους ομιλητές να μας περιγράψουν το κλίμα που επικρατεί κατά τη διεξαγωγή των συζητήσεων με τους γονείς τους. Δηλαδή προσδοκούσαμε να αναδείξουμε αν υπάρχει μια σοβαρή συσχέτιση της “ισοτιμίας διαλόγου” με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, ενισχύοντας τη θέση που προηγούμενα υποστηρίξαμε και βρίσκεται σε συνάφεια με τις θέσεις που αναπτύξαμε του B. Bernstein. Ωστόσο, δεν παρατηρούνται σοβαρές διαφοροποιήσεις που να ερμηνεύονται ικανοποιητικά από άλλες μεταβλητές της έρευνας.

Σημαντικό είναι επίσης το στοιχείο πως οι έφηβοι που απαντούν στην ερώτηση για όσους απαντούν πως δεν υπάρχει “ισοτιμία”: “πιστεύεις πως οφείλεται στην αδυναμία τους να καταλάβουν το λεκτικό σου κώδικα;”, κύρια συγκλίνουν, ερμηνεύουν και εξηγούν το λόγο της “ανισοτιμίας” στην αδυναμία των γονέων τους να καταλάβουν το λεκτικό κώδικα που χρησιμοποιούν. Η σοβαρότητα του ερωτήματος εντοπίζεται στην αδιόρατη συχνά εσωτερικευση που πραγματοποιούν οι έφηβοι αναλαμβάνοντας την ευθύνη της μη επικοινωνίας, καθώς την ερμηνεύουν και την αποδέχονται εξαιτίας της δικής τους υπαιτιότητας. Μεταφράζουν κατά συνέπεια την έλλειψη επικοινωνιακών συνθηκών εντός της οικογένειάς τους αποκλειστικά στο δικό τους “ιδιόμορφο” λεκτικό κώδικα, αδυνατώντας να συλλάβουν τη δομική αδυναμία των ενηλίκων της οικογένειάς τους.

Συνεχίζοντας στην ίδια κατεύθυνση και αναζητώντας τελικά να διαπιστώσουμε τη γενικότερη στάση και συμπεριφορά των γονέων έναντι της έννοιας “επικοινωνία” διερευνήσαμε κατά πόσο υπάρχουν ευκαιρίες λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ τους. Αυτή η ερώτηση τίθεται στους ομιλητές με τον εξής τρόπο: “οι γονείς σου μεταξύ τους με ποια συχνότητα επικοινωνούν και ανταλλάσσουν απόψεις;” και “γνωρίζεις για ποια θέματα συζητούν;

Από τις απαντήσεις προκύπτει πως υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό ευκαιρίες επικοινωνίας των μελών της οικογένειας, τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια. Στην ίδια κατεύθυνση, αλλά ελαφρώς μειωμένα είναι τα ποσοστά στην ερώτηση για την μεταξύ τους επικοινωνία των γονέων, καθώς φαίνεται να υπάρχει έντονη διαπλοκή σημαντικών μεταβλητών που έχουν να κάνουν κύρια με το μορφωτικό επίπεδο των οικογενειών.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα των ευκαιριών λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ γονέων και εφήβων, το ποσοστό των εφήβων που κρίνουν πως δεν υπάρχουν ευκαιρίες λεκτικής επικοινωνίας με τους γονείς τους, έχουν σε μεγάλο ποσοστό γονείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και παράλληλη χαμηλή επαγγελματική – κοινωνική καταξίωση, γεγονός που συνάδει με την ανάλυση της πρώτης ερώτησης. Ταυτόχρονα, οι ίδιοι σε συντριπτικό ποσοστό κρίνουν πως και μεταξύ των γονέων τους δεν υπάρχουν επικοινωνιακές συνθήκες, γεγονός που καταδεικνύει μια στάση καθολικής άρνησης της σημασίας της επικοινωνίας, όχι αποκλειστικά έναντι των εφήβων, αλλά περισσότερο ως στάση ζωής. Οι απαντήσεις των υποκειμένων της

έρευνας συνάδει σημαντικά με τα πορίσματα κοινωνιο-γλωσσικών ερευνών⁹⁶ που κάνουν λόγο για διαφορετική αντιμετώπιση, τόσο των ευκαιριών επικοινωνίας, όσο και του καθημερινού λεκτικού κώδικα εντός των οικογενειών εξαιτίας του μορφωτικό – κοινωνικού τους status.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό το ζήτημα της “εσωτερικής” – “γονεϊκής” επικοινωνίας ως παράγοντας άμεσης αντιμεταθετικής συνέπειας στα παιδιά και ιδιαίτερα στους εφήβους, καθώς τους εισαγάγουν ασυνείδητα, περισσότερα οσμωτικά σε μια στάση ζωής. Κατά το παράδειγμα της μεταξύ τους επικοινωνίας οι γονείς, πραγματοποιούν και την επικοινωνία τους με τα παιδιά τους, γεγονός που καταδεικνύει την “ευθύνη” των πρώτων στη διαδικασία της προτυποποίησης. Εξάλλου όπως χαρακτηριστικά τονίζει η Β.Παπαδιώτη – Αθανασίου, “έχει παρατηρηθεί ότι ο βαθμός σύγκρουσης στις σχέσεις γονέων – εφήβων συνδέεται με τον τρόπο που οι γονείς επικοινωνούν με τα παιδιά και ασκούν το γονεϊκό τους ρόλο”⁹⁷.

Επίσης επιδιώξαμε να ερευνήσουμε πόσο συχνά δέχονται κριτική από τους γονείς σου, για τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται λεκτικά, αναζητώντας έτσι τις αρνητικές συνέπειες και τα συναισθήματα που πιθανά μεταβιβάζονται από τους γονείς προς τους εφήβους. Παράλληλα, εξετάζεται μια εκ των προτέρων επαλήθευση των απαντήσεων που θα δοθούν παρακάτω, για το αν διαφοροποιούν το λεκτικό κώδικα ανάλογα με την περίσταση / συνθήκη.

Οι απαντήσεις των αγοριών για το ζήτημα της κριτικής βρίσκεται σε συσχέτιση με τις απαντήσεις που δόθηκαν στην πρώτη ερώτηση. Δηλαδή, όσοι απάντησαν στην πρώτη ερώτηση πως χρησιμοποιούν τον ίδιο κώδικα επικοινωνίας με τους γονείς τους, στην ερώτηση 5 απαντούν σε μεγάλο ποσοστό πως σπάνια (ή

⁹⁶ . Σύμφωνα με τον Β. Bernstein, κατά τη μετάφραση και ερμηνεία της Α.Φραγκουδάκη: “η μορφή των κοινωνικών σχέσεων στο εσωτερικό της οικογένειας είναι διαφορετική κατά κοινωνική τάξη και η μορφή αυτή εκφράζεται διαφορετικά στο γλωσσικό κώδικα της κάθε κοινωνικής κατηγορίας. Το «σύστημα κλειστών ρόλων» το περιγράφει με τα ακόλουθα χαρακτηριστικά. Μέσα στην οικογένεια, ο ρόλος του κάθε μέλους είναι αυστηρά οριοθετημένος. Η οικογενειακή ιεραρχία είναι επίσης αυστηρή και οι αποφάσεις παίρνονται χωρίς συζήτηση από τα μέλη που η θέση τους στην οικογενειακή ιεραρχία τα εξουσιοδοτεί να αποφασίζουν. Οι σχέσεις αυτές ενισχύουν στα παιδιά την εκμάθηση ενός ρόλου περισσότερο συλλογικού παρά ατομικού. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών γίνεται μέσα από την ομάδα των ομηλικών, καθώς ο έλεγχος της οικογένειας πάνω στις σχέσεις των παιδιών με την ομάδα ομηλικών είναι χαλαρός. Το σύστημα οικογενειακών σχέσεων βασίζεται σ’ έναν τρόπο επικοινωνίας των μελών που προσφέρει λιγότερες δυνατότητες λεκτικής έκφρασης της γνώμης, των συναισθημάτων ή των επιθυμιών από τα παιδιά. [...] Το «ανοικτό σύστημα ρόλων» χαρακτηρίζεται από οργάνωση των οικογενειακών σχέσεων προσανατολισμένη στο άτομο, την ατομικότητα του κάθε μέλους. Ο τομέας των αποφάσεων είναι ανοιχτός στην παρέμβαση και την κρίση όλων των μελών, με αρκετά περιθώρια πρωτοβουλίας στα παιδιά. Η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στον έλεγχο που ασκεί πάνω στις σχέσεις των παιδιών με την ομάδα ομηλικών. Η κοινωνικοποίησή τους «δεν εγκαταλείπεται» ποτέ στην επίδραση της ομάδας ομηλικών. Οι σχέσεις αυτές και ο τρόπος που παίρνονται οι αποφάσεις δίνουν βαρύτητα στη λεκτική επικοινωνία, στην ανταλλαγή κρίσεων, επιχειρημάτων και συμπερασμάτων ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά”

⁹⁷ . Παπαδιώτου – Αθανασίου Β., Οικογένεια και όρια, συστημική προσέγγιση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.304.

καθόλου) δεν δέχονται κριτική για τον λεκτικό τους κώδικα. Όπου υπάρχει κριτική, αυτή εντοπίζεται κυρίως στη χρήση “βρισίων”, καθώς αυτές δεν φαίνεται να είναι ανεκτές εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, σε μια προσπάθεια διαφύλαξης της ηθικής των εφήβων.

Στα κορίτσια η κατάσταση, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, διαφοροποιείται σημαντικά, καθώς στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δέχονται παρατηρήσεις για τη χρήση “βρισίων” στον καθημερινό τους λεκτικό κώδικα. Η διαφοροποίηση αυτή πιθανά εξηγείται από μια σεξιστική διάθεση αντιμετώπισης των δύο φύλων, σύμφωνα με την οποία, τα κορίτσια δεν είναι ανεκτό να βρίσκουν ή να χυδαιολογούν, ενώ αντίθετα τα όρια της ανοχής επεκτείνονται για τα αγόρια.

Γενικότερα θα υποστηρίζαμε πως το ζήτημα της λεκτικής ιδιομορφίας με τη χρήση αδόκιμων, εκτός νορμών κοινωνικής συμπεριφοράς λέξεων (ως λεκτική ιδιομορφία αντιμετωπίζουμε τις “βρισιές” διότι η χρήση τους βασίζεται περισσότερο στην προσπάθεια ενδυνάμωσης και σύγκρουσης, παρά σε μια συνειδητή γλωσσική υποκουλτούρα) από τους εφήβους, αποτελεί συχνά αντικείμενο προστριβής ή έντασης στη σχέση τους με τους γονείς τους.

Ρωτώντας τους αν χρησιμοποιούν το ίδιο λεξιλόγιο όταν συζητούν με τους γονείς τους με αυτό που χρησιμοποιούν όταν συζητούν με τους φίλους τους, σκοπό μας ήταν από τη μια να ελέγξουμε την ύπαρξη δύο διαφορετικών λεκτικών κωδικών που ενεργοποιούνται ανάλογα με την περίσταση και από την άλλη να διαπιστώσουμε την επίγνωση των εφήβων για τη διαφορετικότητα των δύο αυτών λεξιλογίων.

Τα αγόρια καθολικά θέτουν ζήτημα διαφοροποίησης του λεξιλογίου τους στην επικοινωνία τους με τους γονείς τους. Επίσης, σκόπιμο είναι να αναφέρουμε πως δεν υπάρχει σε κανένα υποκείμενο της κατηγορίας των αγοριών διαφοροποίηση μεταξύ των απαντήσεων σε παραπάνω ερωτήσεις. Δηλαδή κανένας δεν απαντά “όχι” στην ερώτηση κατά πόσο χρησιμοποιεί το ίδιο λεξιλόγιο όταν συζητά με τους γονείς του με αυτό που χρησιμοποιεί με τους φίλους του έχοντας απαντήσει θετικά σε παραπάνω ερώτηση δηλαδή πως δέχεται συχνά ή πάντοτε κριτική από τους γονείς του για τον τρόπο που μιλάει. Υπάρχει δηλαδή μια ταυτοποίηση της “ειλικρίνειας” των απαντήσεων σε αυτό το επίπεδο.

Αντίστοιχα οι απαντήσεις των κοριτσιών συμφωνούν στην διαφοροποίηση του λεξιλογίου όταν η επικοινωνία γίνεται με τους γονείς τους. Ωστόσο, είναι κρίσιμο να σημειωθεί πως υπάρχουν αρκετές αντιφάσεις (4 από τα 7 κορίτσια) που ενώ στην προηγούμενη ερώτηση απάντησαν πως δεν δέχονται κριτική για το λεκτικό τους κώδικα, σ’ αυτή την ερώτηση αναφέρουν πως μεταβάλλουν τον λεξιλόγιο τους στο οικογενειακό περιβάλλον. Πρόκειται κυρίως για μεγαλύτερης ηλικίας κορίτσια, που πιθανώς έχουν καταλάβει πως η ηθική της οικογένειας δεν αποδέχεται δοκιμές ενώ ταυτόχρονα αντιλαμβάνονται πλήρως την ύπαρξη και λειτουργία μιας “formal” και “informal” λεκτικής επικοινωνίας, παρόμοια με αυτές που υφίστανται και λειτουργούν στο σχολείο και στο προαύλιο χώρο του σχολείου.

Είναι ωστόσο γενικευμένο το φαινόμενο, οι έφηβοι εντός της οικογένειας να συντάσσονται, τουλάχιστον στο λεξιλόγιο, στο περιβάλλον και τις απαιτήσεις που θέτουν οι ενήλικες γονείς, αντιλαμβανόμενοι φυσικά τις συνέπειες που πιθανά θα

έχουν από την καταπάτηση του κανόνα αυτού. Ταυτόχρονα, η υιοθέτηση ενός “άλλου”, “επίσημου” λεκτικού κώδικα εντός της οικογένειας τελικά πείθει τους έφηβους πως υπάρχει το αποκαλούμενο “χάσμα γενεών”, γεγονός που τους ενδυναμώνει καθώς τους διαφοροποιεί στα μάτια τους.

Στη συνέχεια επικεντρωθήκαμε στη διατύπωση τις λέξεων / εκφράσεων που πιθανά διαφοροποιούν τη λεκτική τους επικοινωνία με τους γονείς τους ή που αποφεύγουν συνολικά να διατύπωσαν τις αναμενόμενες λέξεις / εκφράσεις που άλλοτε ανήκουν σε “βωμολοχίες” και άλλοτε σε ακατάληπτες νοητικά εκφράσεις που σημαίνουν κάτι ιδιαίτερο. Τα αγόρια περισσότερο χυδαιολογούν σε σχέση με τα κορίτσια, χωρίς όμως να λείπουν λέξεις ή εκφράσεις κοινές και για τα δύο φύλα. Οι νεολογισμοί και οι βωμολοχίες κύρια είναι επίθετα, ουσιαστικά και ρήματα στην προστακτική: “μαλάκα”, “πούστη”, “γαμήσου”, “βλαμμένο”, “μπούκα”, “άσφαιρος”, “παπάρα”, “τσάτσε”, “γρόθε”, “ψώνιο”, “βλήμα”, “άι στο διάλογο” κ.α. Οι λέξεις αυτές σαφώς αποτελούν μια καθημερινή λεκτική συνήθεια εφήβων (συχνά και ενηλίκων), ωστόσο συνθέτουν μια ιδιόμορφη λεξιλογική υποκουλτούρα που εντάσσει τους νέους στην κοινωνία των συνομηλίκων τους και κυρίως τους διαφοροποιεί από τους ενήλικες, αφού δεν γίνεται δεκτή από αυτούς. Ξεπερνώντας οποιαδήποτε “ηθική” κριτική, που άλλωστε δεν αποτελεί στόχο της έρευνας, αναδεικνύουμε και τονίζουμε το ρόλο και τη λειτουργία των λέξεων αυτών στην ανάγκη των εφήβων να ωριμάσουν μέσα από αντιφάσεις και συγκρούσεις. Εξάλλου, η εφηβεία είναι ένα βιολογικό “παιχνίδι” και ως παιχνίδι έχει κανόνες, έχει όρια και χρειάζεται συνεχή παρακολούθηση, ιδιαίτερα όταν “παίζεται” από ανήλικους. Οι έφηβοι έχουν πλήρη επίγνωση για τα συναισθήματα και τις συνέπειες που επιφέρει η χρήση αυτών των λέξεων, γι’ αυτό άλλωστε γνωρίζουν και ελέγχουν τη χρήση τους ανάλογα με το περιβάλλον, αυτό που δεν ξέρουν και συχνά δοκιμάζουν είναι τα “όρια” των ενηλίκων.

Τέλος στο ερώτημα μας αν δέχονται γενικά κριτική από τους γονείς τους και αν ναι, που πιστεύουν ότι οφείλεται, στόχος μας ήταν να αναδείξουμε άλλα (πέραν της γλώσσας) ζητήματα που προσφέρονται για σύγκρουση ενηλίκων και εφήβων. Στα αγόρια η κριτική των γονέων εντοπίζεται πρωταρχικά στη συμπεριφορά, όπως κωδικοποιούνται προβλήματα που αναφέρονται με: λεξιλογική υποκουλτούρα, νεύρα, αντικοινωνικότητα, παρορμητισμός, μη λεκτική επικοινωνία απαξιοτική για τους ενήλικες.

Ισότιμα εκπροσωπούνται κατόπιν στην κριτική οι φίλιες των εφήβων, γεγονός που επαναφέρει το θεωρητικό πλαίσιο του πρώτου κεφαλαίου για το ρόλο και τη σημασία των εφηβικών ομάδων συνομηλίκων και τον τρόπο αντιμετώπισής τους από τους γονείς. Επίσης, όσο μεγαλώνει η ηλικία των παιδιών ζήτημα έντονης κριτικής και συχνά σύγκρουσης αποτελεί η έξοδος των εφήβων τόσο για τον τρόπο διασκέδασης που επιλέγουν όσο και για την ώρα επιστροφής τους στο σπίτι. Το ζήτημα αυτό ίσως αποτελεί το τελευταίο “οχυρό” που προσπαθούν να ελέγξουν οι γονείς καθώς συνήθως αναδύεται στο τελευταίο στάδιο της εφηβείας, τουλάχιστον για τα αγόρια. Μικρότερης κριτικής είναι τα ζητήματα του ντυσίματος και του καπνίσματος, ενώ αυτό που πραγματικά προβληματίζει είναι η μειωμένη γονεϊκή

κριτική για το διάβασμα καθώς αναφέρεται μόνο σε 3 υποκείμενα εκ των 14. Σημαντικό στο σημείο αυτό είναι να τονιστεί πως οι γονείς των 4 υποκειμένων ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα μορφωτικά στρώματα, γεγονός που επιβεβαιώνει την “αξία” της εκπαίδευσης που προσδίδεται από τα άτομα της κατηγορίας αυτής, σε σαφή αντιδιαστολή με τους γονείς των κατώτερων μορφωτικών στρωμάτων που λειτουργούν συχνά “απαξιώτικα” για την εκπαίδευση. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη των 4 αυτών υποκειμένων, η κριτική για το διάβασμα σαφώς υποεκπροσωπείται στα ζητήματα που αποτελούν πεδίο σύγκρουσης και ελέγχου των εφήβων από τους γονείς τους.

Αντίστοιχα περίπου είναι τα ποσοστά για τα κορίτσια, με πρώτο ζήτημα άσκησης κριτικής να είναι η συμπεριφορά όπως αναλύθηκε προηγούμενα. Επίσης κεντρικό ζήτημα είναι για τα κορίτσια η παραγλώσσα του “ντυσίματος” χωρίς όμως να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία για την ποιότητα της κριτικής. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται η κριτική για: τις παρέες, τις εξόδους, το κάπνισμα και το διάβασμα. Σημαντικό στοιχείο που εντοπίζεται σε 2 υποκείμενα της κατηγορίας των κοριτσιών είναι η κριτική που ασκείται για “τα παραπανίσια κιλά”, γεγονός που στο στάδιο της προ-έρευνας δεν είχε προκύψει.

Στο υπο-ερώτημα της ερμηνείας της γονεϊκής κριτικής από τους εφήβους, εντοπίστηκαν σημαντικά ευρήματα που καταδεικνύουν πως στο τέλος της εφηβείας (τουλάχιστον από βιολογική άποψη) οι έφηβοι σε σημαντικό βαθμό ερμηνεύουν την κριτική πλέον ως “προστατευτικότητα” χωρίς να προβαίνουν σε αρνητική αξιολόγηση της στάσης των γονέων τους, τουλάχιστον σ’ αυτό το επίπεδο. Φαίνεται να αντιλαμβάνονται πλέον περισσότερο τα κίνητρα των γονέων και να τα δικαιολογούν αν όχι ως ορθά, τουλάχιστον ως βάσιμα. Αντίθετα, στη μέση εφηβεία, σε συντριπτικό ποσοστό αδυνατούν να αποδώσουν σε κάποιο παράγοντα την κριτική, αλλά και όταν το κάνουν συνήθως αναφέρουν το “χάσμα των γενεών” ως κεντρικό ζήτημα. Παρόμοια είναι η στάση αγοριών και κοριτσιών, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις. Η ωρίμανση λοιπόν που επέρχεται ή ο συμβιβασμός με τον κόσμο των ενηλίκων (παραθέτουμε δύο διαφορετικές ερμηνείες, καθώς δεν είμαστε σε θέση να στηρίξουμε επιστημονικά την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης ερμηνείας) συμβάλλουν στην ποιοτική μετακίνηση των εφήβων για το πώς αντιμετωπίζουν την κριτική των γονέων τους.

“Επικοινωνία με τους συνομηλίκους”

Αναλύοντας τον δεύτερο άξονα που αναφέρεται στη μεταξύ τους επικοινωνία και κατά πόσο χρησιμοποιούν διαφορετικό λεξιλόγιο από αυτό των ενηλίκων στόχο ήταν να οδηγηθούν σε μια ενδοσκοπική διαδικασία διάκρισης του δικού τους λεξιλογίου απ’ αυτό των ενηλίκων, αλλά και να εντοπίσουν - αναδείξουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τη διαφορετικότητα αυτή. Όλοι σχεδόν οι έφηβοι αναγνώρισαν πως υπάρχει διαφορά λεξιλογίου ή τρόπου χρήσης της ομιλούμενης γλώσσας, εντοπίζοντας τη διαφορετικότητα κύρια στις βωμολοχίες που οι ίδιοι εισάγουν στις προτάσεις τους. Αναγνωρίζουν δηλαδή πως λειτουργούν δύο διαφορετικοί λεκτικοί κώδικες επικοινωνίας, όπου ο ένας είναι ο “σωστός” και ο άλλος, ο δικός τους είναι ο “διαφορετικός”.

Σημαντικό επίσης είναι, πως ένα μικρό ποσοστό που προέρχεται μόνο από την κατηγορία των κοριτσιών αναγνωρίζει διαφορετικότητα ως προς: το σημασιολογικό, το συντακτικό, το γραμματικό και το πραγματολογικό επίπεδο της γλώσσας.

Προσπαθώντας να επαληθεύσουμε τα πορίσματα του θεωρητικού μέρους της εργασίας, για την ανάγκη των εφήβων να “ταυτιστούν” και να ενταχθούν σε ομάδες συνομηλίκων τους ενστερνιζόμενοι συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ερευνήσαμε αν η χρησιμοποίηση συγκεκριμένου λεξιλογίου είναι απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να ενταχθούν στην ομάδα των συνομηλίκων τους.

Τόσο στην ομάδα των κοριτσιών όσο και σ’ αυτήν των αγοριών, η πλειοψηφία αρνείται την κυριαρχία “συγκεκριμένου λεξιλογίου” ως παράγοντα αποδοχής ενός μέλους σε μια εφηβική παρέα. Αντιπροτείνουν μάλιστα ως κυρίαρχο παράγοντα την προσωπικότητα του μέλους, το χαρακτήρα του, ακυρώνοντας τυπικά όσα αναμέναμε. Θα πρέπει ωστόσο να τονιστεί πως, με μεγάλη συχνότητα αναφέρουν πως γίνεται χρήση ενός συγκεκριμένου λεξιλογίου αλλά το αποδίδουν στην ατομική βούληση του καθενός και όχι ως το απαραίτητο “εισιτήριο” εισόδου σε μια παρέα. Πρόκειται μάλλον για μια αδιόρατη, “βουβή” διαδικασία που πραγματώνεται τόσο ασυνείδητα ώστε να μην εντοπίζεται από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι 12 από τους 14 ομιλητές μας συμφώνησαν πως πράγματι τα περισσότερα μέλη της παρέας χρησιμοποιούν τις ίδιες λέξεις, γεγονός που τους “βοηθά” στη μεταξύ τους επικοινωνία.

Ρωτώντας τους “ποιες είναι οι συχνότερες λέξεις / εκφράσεις που χρησιμοποιείς στην επικοινωνία σου με τους συνομηλίκους”, θέλησή μας ήταν να ελέγξουμε αν υπάρχει συσχέτιση με την ερώτηση που τέθηκε παραπάνω και που ζητούσαμε τις λέξεις / εκφράσεις που διαφοροποιούν τη λεκτική επικοινωνία με τους γονείς ή που αποφεύγουν.

Όπως αναμέναμε από τις απαντήσεις των υποκειμένων του δείγματός μας, τις λέξεις που ανέφεραν σε προηγούμενη ερώτηση πως απέφευγαν κατά την επικοινωνία τους με τους γονείς τους να χρησιμοποιούν, αναφέρουν ως συχνότερες στην επικοινωνία τους με τους συνομηλίκους τους. Αναλογιζόμενοι τη σταθερή τους άρνηση στην προηγούμενη ερώτηση, οφείλουμε να σημειώσουμε ξανά την υπόθεσή μας, για μια αδιόρατη λειτουργία του λεκτικού κώδικα περισσότερο ως ενοποιητικό στοιχείο μεταξύ των μελών και όχι τόσο ως μια αυστηρή επιλεκτική διαδικασία ένταξης μελών στην εφηβική παρέα.

Από τις απαντήσεις των εφήβων στο αν πιστεύουν ότι η χρήση κοινού λεξιλογίου με τους συνομηλίκους τους βοηθάει τη μεταξύ τους επικοινωνία, διαπιστώνεται καθολικά πλέον ότι αποδέχονται τη χρήση ενός ομοιόμορφου λεξιλογίου ως παράγοντα προωθητικό / ενισχυτικό της επικοινωνίας. Αναμφισβήτητα το κοινό λεξιλόγιο παρέχει την επιθυμητή ασφάλεια στους εφήβους ότι γίνονται αποδεκτοί και συμμετέχουν σε μια ομάδα που βρίσκεται υπό διαμόρφωση, σε αντίθεση με την κοινωνία των ενηλίκων, όπου εκεί η αποδοχή βασίζεται στο βαθμό υιοθέτησης συγκεκριμένων νορμών συμπεριφοράς.

Παράλληλα, το συνεκτικό στοιχείο του λεκτικού κώδικα λειτουργεί απαγορευτικά στην είσοδο άλλων μελών που δεν έχουν το στοιχείο αυτό, δηλαδή μικρότεροι ανήλικοι ή ενήλικοι.

Θέλοντας να διαπιστώσουμε την ποιοτική αξιολόγηση της επικοινωνίας εντός της έκαστης εφηβικής ομάδας από τα ίδια τα μέλη της, αλλά και το βαθμό ικανοποίησης των αναζητήσεων και των προβληματισμών τους, διερευνήσαμε όταν αντιμετωπίζουν ένα σοβαρό ζήτημα σε ποιους απευθύνονται και το συζητούν;

Οι απαντήσεις των αγοριών στο μεγαλύτερό τους ποσοστό βρίσκονται σε σχετική αρμονία με την ερώτηση 3 για τις ευκαιρίες λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ γονέων και εφήβων. Ωστόσο, σε σύγκριση με την αντίστοιχη ομάδα των κοριτσιών τα αγόρια σε μικρότερο βαθμό επιλέγουν τη συζήτηση των θεμάτων που τα απασχολούν με τους γονείς τους. Διαφαίνεται όμως μια, έστω και ισχνή σε επίπεδο αναφοράς των υποκειμένων, ποιοτική αξιολόγηση των θεμάτων που θα συζητήσουν στα δύο περιβάλλοντα. Δηλαδή, στα σοβαρά ζητήματα (εκτός των ερωτικών) επιλέγουν τους ενήλικες γονείς τους παρά τους συνομηλίκους τους.

Αντίθετα τα κορίτσια, καθολικά επιλέγουν να συζητούν τα “σοβαρά” ζητήματα με τους γονείς τους, καθώς προβαίνουν σε μια *de facto* αναγνώριση των δυνατοτήτων της παρέας να αντεπεξέλθει σε απαιτητικά θέματα, προσδίδοντάς της αδυναμίες. Χρήσιμο θα ήταν να γνωρίζαμε σε αυτό το σημείο το γονεϊκό πρότυπο που επιλέγει το κάθε φύλο για να επιλύσει σημαντικά ζητήματα. Τέλος, παρόμοια προς τα αγόρια, ξεχωρίζουν τα “ερωτικά” θέματα ως τα μόνα από αυτά που τα απασχολούν για τα οποία θα αποταθούν στις εφηβικές παρέες.

Τα συμπεράσματα της δικής μας έρευνας βρίσκονται σε πλήρη αρμονία με έρευνα των Youniss και Smollar (*Adolescent relations with mothers, fathers, and friends*, The University of Chicago Press, USA, 1985) όπως παρατίθεται από την Β.Παπαδιώτη – Αθανασίου⁹⁸, σύμφωνα με την οποία διαπιστώνεται πως οι έφηβοι διαφωνούν με τους γονείς τους σε δευτερεύοντα θέματα, ενώ για σοβαρότερα θέματα, που αφορούν τη ζωή και το μέλλον τους, συμβουλευονται τους γονείς τους και πειθαρχούν στις απόψεις τους.

Ρωτώντας τους ποιο τρόπο επιλέγουν προκειμένου να επικοινωνήσουν με τους συνομηλίκους σας όταν δε βρίσκονται στον ίδιο χώρο, οι έφηβοι συνολικά υποδεικνύουν τη σύγχρονη τεχνολογία που θα αναμέναμε. Έτσι, κυριαρχεί το κινητό τηλέφωνο, με την αποστολή SMS (γραφτά μηνύματα), ακολουθεί η τηλεφωνική κλίση και τέλος η αποστολή E-mail (ηλεκτρονική αλληλογραφία). Σημαντικό είναι πως δεν φαίνεται να ενυπάρχει κάποια σχέση μεταξύ του κοινωνικο-οικονομικού status της οικογένειας με την επιλογή χρήσης συγκεκριμένου τρόπου επικοινωνίας. Ενώ δηλαδή θα αναμέναμε έφηβοι προερχόμενοι από τα αποκαλούμενα “υψηλά μορφωτικά στρώματα” να επιλέγουν την αποστολή ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, ωστόσο καμία διαφοροποίηση δεν εντοπίζεται. Επίσης ένα γεγονός που μας έκανε εντύπωση, κατά την ανάλυση των

⁹⁸ . Παπαδιώτου – Αθανασίου Β., *όπ.π.*, σελ.303.

συνεντεύξεων είναι πως ένας δημοφιλής τρόπος επικοινωνίας μεταξύ τους είναι οι αναπάντητες κλήσεις στα κινητά τους. Παρ' ότι δεν ενυπάρχουν σύγχρονα δεδομένα για τους τρόπους επικοινωνίας των εφήβων, η δική μας προσέγγιση συντείνει περισσότερο στην υποστήριξη πως ο συγκεκριμένος τρόπος αναφέρεται σε μια ψευδο-επικοινωνία παρά σε μια παραδοσιακή μορφή ουσιαστικής επικοινωνίας. Ίσως λαμβάνοντας κανείς υπόψη του τα σημερινά δεδομένα της ζωής των εφήβων (μειωμένος ελεύθερος χρόνος, επαγγελματικό άγχος κ.α.) αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει ικανοποιητικά τη μείωση της εκ ζώσης επικοινωνίας, καθώς κατά την μοντέρνα έκφραση της ψυχο-παιδαγωγικής, η κοινωνικοποίηση των παιδιών πλέον γίνεται στο δρόμο για το σχολείο και στα διαλείμματα.

Στο ίδιο πλαίσιο, η καθιέρωση του κινητού τηλεφώνου ως μέσου επικοινωνίας, είναι δυνατό να δημιουργήσει προβλήματα ένταξης σε όσους δεν κατέχουν, καθώς η κυριαρχία του είναι καθολική, από όλες τις εφηβικές ομάδες ανεξαρτήτως ηλικίας.

Επίσης στην ερώτηση όταν συζητούν με τους συνομηλικούς τους για τους γονείς τους, πώς τους αποκαλούν συνήθω, ελέγχεται από τη μια ο ιδιότυπος – παγιωμένος λεκτικός κώδικας και από την άλλη η πιθανή επιλογή απαξίωσης των γονεϊκών προτύπων, στα πλαίσια της συγκρουσιακής σχέσης που ενυπάρχει κατά την εφηβεία.

Τόσο στην ομάδα των αγοριών όσο και στην ομάδα των κοριτσιών παρατηρείται μια καθολική συναισθηματική αποδοχή των γονεϊκών προτύπων που αποκαλούνται: μητέρα – μάνα, πατέρας – μπαμπάς. Ενυπάρχουν μικρές αποκλίσεις εφήβων που φαίνεται να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στις σχέσεις τους με τους γονείς. Χαρακτηριστικότερη των αγοριών είναι η απάντηση ενός 15χρονου: “*δεν αναφέρομαι ποτέ γι' αυτούς*”, και των κοριτσιών μιας 17χρονης: “*η τρελή – η μαμά μου, ο μπαμπάς μου – ο σπαστικός*”. Ωστόσο, η πλειοψηφία των εφήβων δεν προσφεύγει στην αργκό, ενώ διαφαίνεται σε αρκετές περιπτώσεις, ιδιαίτερα στο τέλος της εφηβείας η χρήση των ονομάτων των γονέων όταν πρόκειται να αναφερθούν σ' αυτούς.

Θέτοντας ως στόχο μας να διακρίνουμε σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο τις διαφοροποιήσεις που οφείλονται τόσο στο φύλο όσο και στην ηλικία. Τους ζητήσαμε να μας αναφέρουν ποιες εκφράσεις χρησιμοποιούν όταν συζητούν με τους συνομηλικούς τους για το άτομο που τους ενδιαφέρει ερωτικά. Στα αγόρια του δείγματός μας διακρίνονται δύο διαφορετικοί λεκτικοί κώδικες αναφοράς στο άτομο που τους έλκει ερωτικά. Όταν πρόκειται για έναν υπάρχοντα δεσμό, χρησιμοποιούν έναν τυπικό κώδικα αναφοράς στο άτομό της, χωρίς να προβαίνουν σε σεξιστικές ή σεξουαλικές έννοιες. Σπανιότερα τις αποκαλούν με το όνομά τους, ενώ επιλέγουν κυρίως εκφράσεις όπως: “*το μωρό μου*”, “*το κουκλί μου*”, “*η κοπελιά μου*”. Αντίθετα, όταν πρόκειται για μια άγνωστη κοπέλα που τους κινητοποιεί ερωτικά ή που την γνωρίζουν και επιθυμούν τη σύναψη σχέσης τότε οι χαρακτηρισμοί λαμβάνουν αποκλειστικά αργκό μορφή, με συχνότερες τις εκφράσεις: “*γκομενάκι*”, “*μανάρι*”, “*κορμί*” κ.α. Είναι χαρακτηριστικό πως σε μεγάλο

βαθμό οι ίδιοι αναφέρουν το διαχωρισμό και την ύπαρξη ενός διπλού, συχνά ταυτόχρονου, λεκτικού κώδικα.

Ερμηνεύοντας τη συμπεριφορά των εφήβων θα υποστηρίξαμε πως εξαιτίας της ωρίμανσης της γενετήσιας λειτουργίας και της επιθυμίας για σεξουαλικές επαφές, συχνά εκφράζουν αυτήν ακριβώς την επιθυμία τους, που αναφέρεται κύρια στην ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών, κατά τη θέση που αναπτύχθηκε στο αντίστοιχο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου.

Στα κορίτσια του δείγματός μας, ανεξαρτήτως ηλικίας κυριαρχεί ο τονισμός των εξωτερικών χαρακτηριστικών και του συναισθήματος. Οι αναφορές δηλαδή περισσότερο εκφράζουν αισθήματα και διάθεση συντροφικότητας, παρά σεξουαλικές σκέψεις, γεγονός απόλυτα συγχρονισμένο προς το θεωρητικό πλαίσιο.

Στην ερώτηση μας για το ποιους τρόπους διασκέδασης / ψυχαγωγίας επιλέγουν με τους φίλους τους, στόχο έχει να διερευνήσει: τις πιθανές διαφορές μεταξύ των ηλικιών, την ύπαρξη ή μη ομοιόμορφης διασκέδασης, τις πιθανές διαφοροποιήσεις που οφείλονται στο φύλο και τη μεταβλητότητα της επιλογής ανάλογα με το αν πρόκειται για ομόφυλους ή ετερόφυλους.

Τα αγόρια, ανεξαρτήτως ηλικίας ή κοινωνικο-οικονομικού στρώματος επιλέγουν σε αξιολογική σειρά: café, bar, internet café, βόλτες στην πόλη, fast food, μπιλιάρδα. Αξιοσημείωτο είναι πως η επιλογή του cinema βρίσκεται ιδιαίτερα χαμηλά (3 υποκείμενα), οι αθλητικές δραστηριότητες (2 υποκείμενα), ενώ το θέατρο και οι συναυλίες δεν αναφέρονται από κανένα.

Οι αντίστοιχες επιλογές των κοριτσιών δεν διαφοροποιούνται σημαντικά, καθώς επιλέγουν αξιολογικά: café, club, bar, επισκέψεις σε φιλικά σπίτια, βόλτες στην πόλη, σινεμά, fast food. Όπως και τα αγόρια, έτσι και τα κορίτσια δεν προκρίνουν ως επιλογή ψυχαγωγίας το θέατρο ή τις συναυλίες (μια ομιλήτρια), καθώς και τις αθλητικές δραστηριότητες.

Επίσης θέλοντας να αναδείξουμε πιθανές διαφορές στα ζητήματα που απασχολούν τα δύο φύλα αλλά και να ελέγξουμε την περιγραφείσα πραγματικότητα παραπάνω ερώτησης που αναφέρεται στο αν η χρήση κοινού λεξιλογίου κάνει τους εφήβους να αποφεύγουν την συζήτηση θεμάτων που τους απασχολούν με τους γονείς τους και να το συζητούν με τους φίλους τους, τους ζητήσαμε να μας αναφέρουν τα συνηθέστερα θέματα που συζητούν με τους ομοφύλους συνομηλίκους τους.

Τα θέματα που τα αγόρια συζητούν στις ομόφυλες παρέες είναι καθαρά “ανδρικά”, όπως έχει καθιερωθεί να αποκαλούνται στην Ελληνική κοινωνία. Έτσι, πρωταρχικό είναι το ενδιαφέρον τους για τα ερωτικά τους, καθώς στην εφηβεία παρατηρείται μια υπερ-απασχόληση και ένα έντονο ενδιαφέρον για ερωτικά θέματα γύρω από τη γενετήσια πράξη. Η ανταλλαγή απόψεων αναμφισβήτητα αποτελεί και μια εμπειρική – βιωματική μάθηση καθώς επιλύονται εκατέρωθεν απορίες που είναι δύσκολο να απευθυνθούν σε ενήλικες. Εξάλλου, όπως προκύπτει παραπάνω, οι έφηβοι δεν καταφεύγουν στους γονείς τους για ερωτικά θέματα, πιθανότερα εξαιτίας της αναμενόμενης κριτικής στάσης τους ή της συστολής που αισθάνονται. Τα δευτερεύοντα θέματα συζήτησης εντοπίζονται κύρια σε αθλητικά γεγονότα

(πρωταρχικά ποδόσφαιρο, αλλά και αυτοκίνητα, μηχανές). Σε μικρότερο βαθμό συζητιούνται θέματα που αφορούν το μέλλον τους, την επαγγελματική τους αποκατάσταση ή την πορεία της σχολικής τους σταδιοδρομίας (2 υποκείμενα).

Τα θέματα που απασχολούν τα κορίτσια και τα μεταφέρουν στις ομόφυλες παρέες τους, καθολικά σχεδόν όλα τα υποκείμενα της έρευνας αναφέρουν: “για αγόρια”, γεγονός που αποδεικνύει το ενδιαφέρον τους για το άλλο φύλο, χωρίς όμως να θέτουν τη συζήτηση (τουλάχιστον όπως φαίνεται από τις απαντήσεις των ομιλητριών) σε καθαρά γενετήσια βάση. Δεύτερης σημασίας στην αξιολόγηση των κοριτσιών είναι τα ζητήματα της σχολικής τους πορείας και της ένδυσής τους. Φαίνεται δηλαδή να τις απασχολεί σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά προς τα αγόρια η εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία (3 ομιλήτριες), γεγονός που δεν προέκυπτε μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο. Το θέμα της ένδυσης ήταν αναμενόμενο να τεθεί υψηλά στην αξιολογική τους κλίμακα καθώς κατά τη διάρκεια της εφηβείας η διάθεση προσέλκυσης της προσοχής και του ενδιαφέροντος των αγοριών τίθεται έντονη.

“Η επικοινωνία με το αντίθετο φύλο”

Αρχικά στο τρίτο άξονα θέλουμε να διερευνήσουμε αν ο τρόπος με τον οποίο εκφράζονται συγκλίνει περισσότερο προς τους ομόφυλους ή τους ετερόφυλους συνομήλικούς τους και αν το λεξιλόγιο διαφοροποιείται ανάλογα με τη σύνθεση της παρέας. Όπως αναμέναμε όλα τα υποκείμενα της έρευνας δηλώνουν μια πρωταρχική λεκτική προσομοίωση και επικοινωνιακή άνεση όταν συναναστρέφονται ομοφύλους τους, γεγονός που διαφαίνεται έντονα στις εφηβικές παρέες, καθώς τουλάχιστον κατά τα πρώτα έτη της εφηβείας η σύνθεση της κάθε παρέας αποτελείται από άτομα του ίδιου φύλου. Φαίνεται ωστόσο, πως τα αγόρια όταν βρίσκονται σε παρέες ετερόφυλες διαμορφώνουν και επεξεργάζονται το λεκτικό τους κώδικα στα πρότυπα των ετερόφυλων ατόμων, καθώς ελαχιστοποιούν τις βωμολοχίες, μεταβάλλουν τα θέματα συζήτησης και αποφεύγουν να αναφέρονται σε ερωτικά ζητήματα.

Αντίθετα τα κορίτσια στο μεγαλύτερο ποσοστό τους απαντούν πως χρησιμοποιούν τον ίδιο λεκτικό κώδικα, είτε πρόκειται για παρέες ομοφύλων είτε για παρέες ετερόφυλων.

Στη συνέχεια επικεντρωθήκαμε στο τρόπο με τον οποίο εκφράζουν τα συναισθήματα τους όταν τους αρέσει κάποιος – κάποια, ώστε να διερευνήσουμε τόσο τη διαφορετικότητα των δύο φύλων στην εξωτερίκευση του συναισθήματος, όσο και τη λειτουργία των κοινωνικών κατεστημένων ιδεών από τις προηγούμενες γενιές στις επόμενες για το ρόλο των δύο φύλων.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των αγοριών διαφαίνεται πως ανεξαρτήτως ηλικίας ενυπάρχει μια συστολή και ένας φόβος στην εξωτερίκευση του ενδιαφέροντός τους, γεγονός άμεσα συνυφασμένο με το φόβο της απόρριψης που δεν είναι έτοιμος να δεχθεί και να διαχειριστεί ακόμα. Ωστόσο σε σαφώς μεγαλύτερο ποσοστό αναφορικά προς τα κορίτσια εκφράζει το ενδιαφέρον του στο άλλο φύλο, γεγονός που καταδεικνύει και τη λειτουργία των κοινωνικών στερεότυπων κατά τη διάρκεια της ωρίμανσης των παιδιών. Δηλαδή, το αγόρι της εφηβείας αναλαμβάνει να “παίξει” το ρόλο που έχει διδαχθεί, του “κυνηγού”, ενώ αντίστοιχα το κορίτσι δεν ρισκάρει τη λεγόμενη “πρώτη κίνηση” καθώς δεν

συνάδει με τη γυναικεία φύση (κατά τα κοινωνικά δεδομένα) ενώ παράλληλα λειτουργεί ιδιαίτερα επιλεκτικά, καθώς στην εφηβεία σημασία έχει ο αριθμός των κατακτήσεων επί του άλλου φύλου και όχι τόσο η σύναψη σχέσεων μαζί του.

Ο τρόπος εκδήλωσης του ενδιαφέροντος, όταν το υποκείμενο δηλώνει πρόθυμο να το κοινοποιήσει πραγματοποιείται συνήθως μέσω μηνυμάτων λεκτικών ή γραπτών προς το άλλο φύλο, σε κατ' ιδίαν εξομολόγηση, μέσω τρίτων (κυρίως το επιλέγουν τα κορίτσια) και με πρόταση για έξοδο διασκέδασης.

Επίσης θελήσαμε να δούμε αν διαφοροποιείται το λεξιλόγιο όταν συζητούν με το / τη σύντροφό τους, απ' ότι όταν συζητούν με τους ομόφυλους συνομηλικούς τους. Αναμέναμε μια σαφή διαφοροποίηση του κώδικα λεκτικής επικοινωνίας εκ μέρους των αγοριών που θα εντοπιζόταν κυρίως στη χρήση μιας περισσότερο “τυπικής” γλώσσας, χωρίς βωμολοχίες και σεξιστικές έννοιες.

Πράγματι, καθολική ήταν η απάντηση εκ μέρους τους πως όταν βρίσκονται με τη σύντροφό τους, ενεργοποιούν το διπλό κώδικα που είδαμε παραπάνω που λειτουργεί στις ετερόφυλες παρέες. Δείχνουν λοιπόν να αντιλαμβάνονται την ποιοτική διαφοροποίηση των δύο λεξιλογίων και να εφαρμόζουν το “formal” όταν επιθυμούν, χωρίς αυτό να τους δημιουργεί προβλήματα εσωτερικών συγκρούσεων. Εξάλλου η υιοθέτηση ενός επίσημου λεξιλογίου βασίζεται στην ατομική τους βούληση και επιθυμία και δεν προκύπτει πιεστικά από κάποιον εξωγενή παράγοντα, όπως των γονέων ή του σχολείου.

Αντίστοιχα και τα κορίτσια, όταν βρίσκονται με το σύντροφό τους, μεταβάλλουν σε σημαντικό βαθμό το λεξιλόγιό τους, χωρίς όμως να δίνουν περισσότερα στοιχεία για την ποιοτική αυτή μεταβολή. Είναι σκόπιμο ωστόσο να τονίσουμε πως τα μισά υποκείμενα της κατηγορίας των κοριτσιών δηλώνουν πως δεν χρησιμοποιούν άλλο λεξιλόγιο απ' αυτό της παρέας όταν βρίσκονται με το σύντροφό τους. Αυτό βέβαια συνάδει με προηγούμενη ερώτηση, όπου πράγματι όταν ερωτήθηκαν για το αν μεταβάλλουν το λεξιλόγιο τους σε παρέες ετερόφυλων δήλωναν στο ίδιο ποσοστό “όχι”. Κατά συνέπεια, τα κορίτσια σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι τα αγόρια κάνουν χρήση ενός – μοναδικού λεξιλογίου ασχέτως της σύνθεσης της παρέας που βρίσκονται. Από το υπόλοιπο ποσοστό που δηλώνει πως μεταβάλλει το λεξιλόγιό του, κυρίως οι μεταβολές αναφέρονται σε ποιοτικά στοιχεία και όχι σε δομικά. Έτσι, οι λέξεις / εκφράσεις της νεανικής υποκουλτούρας συνεχίζουν να υφίστανται, ενώ οι βωμολοχίες φαίνεται να μειώνονται σημαντικά.

Τελειώνοντας την ανάλυση του άξονα αυτού θελήσαμε να ερευνήσουμε τα μέρη που προτιμούν για τα ερωτικά τους ραντεβού.. Παρουσιάζονται οι ίδιες επιλογές με αυτές που προτιμούν κατά την έξοδό τους με τους συνομηλικούς τους. Το διαφοροποιώ στοιχείο αυτής της ερώτησης εντοπίζεται στα αγόρια, όπου πλέον το ερωτικό στοιχείο φαίνεται να αναζητά διεξόδους έκφρασης, καθώς ένας στους τρεις εφήβους επιλέγει “σκοτεινά μέρη”, χωρίς να προσδιορίζουν περισσότερο τους χώρους αυτούς. Σαφές πάντως είναι, πως η επιλογή τους βρίσκει σύμφωνα τα κορίτσια, χωρίς ωστόσο τα ίδια να δηλώνουν παρόμοια στοιχεία στις απαντήσεις τους. Φαίνεται πως και στην ερώτηση αυτή λειτουργούν τα στερεότυπα που απαιτούν μειωμένο ενδιαφέρον και ενασχόληση από τα κορίτσια με τα ερωτικά ζητήματα, τουλάχιστον σε επίπεδο δημόσιας προβολής.

Και τα δύο φύλα επιλέγουν συχνά μέρη ήσυχα όπου μπορούν να επικοινωνήσουν και να γνωριστούν ή ακόμα και να εκφράσουν τα ερωτικά τους αισθήματα. Χαρακτηριστικό είναι πως ενώ τα κορίτσια στην κυρίως ερώτηση απέφευγαν να αναφέρουν “σκοτεινά μέρη”, τώρα σε μεγάλο βαθμό περιγράφουν μέρη ήσυχα ή μοναχικά για να πάνε με το σύντροφό τους. Πρόκειται ακριβώς για ενός είδους κοινωνικού κατεστημένου και νόρμας συμπεριφοράς που έχει εσωτερικευθεί από τους νέους ανθρώπους διαμέσου της διαπαιδαγώγησης των ενηλίκων.

Επίσης τα αγόρια επιλέγουν περισσότερο εκλεπτυσμένες λύσεις ψυχαγωγίας, αναλογιζόμενοι την κρίση ή την αξιολόγηση της συντρόφου τους, γεγονός που αναδύει την ανάγκη αποδοχής από το άλλο φύλο. Κριτήριο επίσης στις επιλογές τους έχει η ηθική των συντρόφων τους, γεγονός που συχνά όπως διαφαίνεται από τις απαντήσεις τους, τους υποχρεώνει να αποκρύπτουν τις εξόδους τους με τους ομοφύλους τους από αυτές, φοβούμενοι τη δυσμενή κριτικής τους. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα ενός 17χρονου μαθητή Λυκείου: *“Ναι, για παράδειγμα δε θα τη πήγαινα σε στριπτιζάδικο στο οποίο πηγαίνω με φίλους”*. Παρόμοια θέση εκφράζει ένας 16χρονος μαθητής: *“Ναι, κατά πολύ, γιατί πλέον βγαίνω με την κοπέλα μου. Δεν θα πήγαινα την κοπέλα μου σε σουβλατζίδικο γιατί το θεωρώ υποτιμητικό για μένα”*.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της έρευνας σχετικά με την “επικοινωνία και τους τρόπους έκφρασης των εφήβων”, θα υποστηρίξουμε πως τα δεδομένα που προέκυψαν δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τα θεωρητικά στοιχεία της βιβλιογραφίας. Ειδικότερα, σε ψυχο-συναισθηματικό επίπεδο είναι φανερό πως η μεταβατική αυτή χρονική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου σηματοδοτεί μεγάλες και σοβαρές αλλαγές, που σε σημαντικό βαθμό θα διαμορφώσουν τη μελλοντική προσωπικότητα και το χαρακτήρα του ατόμου⁹⁹

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα της ερευνητικής μας προσπάθειας ο έφηβος (και εξαιτίας των ψυχολογικό – συναισθηματικών του μεταπτώσεων και ταλαντεύσεων) αισθάνεται έντονη την ανάγκη να διαφοροποιηθεί έναντι του κόσμου των “μεγάλων”, να ορθώσει και να μετρήσει τη δική του δυναμική, υιοθετώντας συχνά στοιχεία εξ ορισμού αρνητικά για τους ενήλικες. Στην προσπάθειά του να προσδιορίσει τη διαφορετικότητά του προς τους ενήλικες, πρωταρχικά προβαίνει σε χρήση ενός διαφορετικού ή υποχρεωτικά “κατώτερου” ή “ελλειμματικού” γλωσσικού κώδικα με νεωτερισμούς και νεολογισμούς. Πρόκειται για τη γνωστότερη ως *argo*, ένα ειδικό λεξιλόγιο, που επινοείται και χρησιμοποιείται ως μέσο που παρέχει τη δυνατότητα στους εφήβους να εκφράσουν καθετί που συμβάλλει στην ιδιαιτεροποίηση της εφηβικής κουλτούρας: να μεταδώσουν αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, να εκφράσουν επιδοκιμασία και εχθρότητα, να ενισχύσουν επιλεκτικές αντιλήψεις και κατηγοριοποιήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος. Είναι ένα είδος ειδικού κώδικα επικοινωνίας που αποτελεί στοιχείο ταύτισης του ατόμου με την ομάδα και συνδετικό κρίκο μεταξύ των μελών της ομάδας. Κατά την εφηβεία η επιθυμία του ατόμου να γίνει αποδεκτό και να ταυτιστεί με την ομάδα των συνομηλίκων κορυφώνεται. Πρόθυμα λοιπόν ο έφηβος υιοθετεί και χρησιμοποιεί το ορισμένο ειδικό λεξιλόγιο και τη φρασεολογία που επικρατεί στην ομάδα. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι αυτό το ειδικό λεξιλόγιο εναλλάσσεται ανάλογα με τον ομιλητή ή τις συνθήκες.

Οι έφηβοι παράλληλα προς τη γλωσσική ιδιοτυπία, υιοθετούν και μια συμπεριφορά εκτός αποδεκτών κοινωνικών ορίων, κύρια εντός της οικογένειας όπου αισθάνονται ασφαλείς. Το γεγονός αυτό, πιστοποιείται ως μια τεχνητή και ασυνειδητή διαδικασία εκ μέρους των εφήβων, καθώς στα κρίσιμα ερωτήματα για το ποιος μπορεί να τους συμβουλευσει αποτελεσματικά και ανιδιοτελώς, οι γονείς αποτελούν τον κεντρικό πυρήνα. Εξάλλου, και οι ίδιοι ενώ από τη μια κρίνουν πως υπάρχει πρόβλημα επικοινωνίας με τους γονείς τους, εξαιτίας και του “χάσματος των γενεών”, εντούτοις αναγνωρίζουν τη διάθεση των γονέων τους να τους καταλάβουν και να τους συντροφεύουν ως το πέρας της εφηβείας. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η συχνά επικριτική διάθεση προς τους γονείς τους ή η απαξίωση των

⁹⁹ . Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Μπρακόνε Α. – Μαρτσέλι Ντ., “ο χαρακτήρας προσδιορίζεται από το σύνολο των εγγενών και των επίκτητων διαθέσεων που αποτελούν τον ψυχολογικό σκελετό ενός ατόμου. Ο χαρακτήρας είναι ένα στοιχείο της αναγνώρισης του εαυτού, το οποίο δίνει τη δυνατότητα διαφοροποίησης από τους άλλους. Η εφηβεία είναι μια κρίσιμη περίοδος για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα, μέσα σε αυτή τη διπλή κίνηση αφενός της ταύτισης και αφετέρου της διαφοροποίησης”, στο έργο τους, Τα χίλια πρόσωπα της εφηβείας, μτφ. Λεωνίδη Σ., Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 231.

αρχών και των ιδεών τους, χωρίς αυτό να σημαίνει πως πρόκειται για μια σταθερή συνειδητή απόφαση.

Μεταξύ αγοριών και κοριτσιών δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στα υπό διερεύνηση θέματα. Κύρια, οι όποιες διαφοροποιήσεις εδράζονται στα κοινωνικά δεδομένα και στην κατεστημένη ιδεολογία περί εκπροσώπησης του φύλου. Από αυτούς κυρίως τους παράγοντες ερμηνεύονται οι σχετικές διαστάσεις στις τοποθετήσεις των υποκειμένων της έρευνας.

Φτάνοντας προς το τέλος της πτυχιακής μας εργασία κρίνουμε ότι θα ήταν σκόπιμο να πραγματοποιηθούν έρευνες σε πανελλήνιο επίπεδο για τον εφηβικό λόγο έτσι ώστε να μην κατηγορούνται οι έφηβοι ότι πάσχουν από «λεξιπενία».

Ολοκληρώνοντας τα συμπεράσματα, θα λέγαμε πως η εφηβεία είναι μια δύσκολη πραγματικά περίοδος για όλους τους εμπλεκόμενους, όπου όμως δεν είναι “μάχη” επικράτησης του ισχυρότερου. Θα επαναλάβουμε την πρότασή μας, πως πρόκειται για ένα παιχνίδι της φύσης, που χρειάζεται κανόνες, όρια, πλαίσια¹⁰⁰, συμπαράσταση και υπομονή. Άλλωστε, όπως συνηθίζουν να λένε οι παιδοψυχολόγοι, “εφηβεία είναι θα περάσει”.

¹⁰⁰ . Όπως αναφέρει η Β.Παπαδιώτη – Αθανασίου “στο στάδιο της εφηβείας το παιδί έχει ανάγκη, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο στάδιο, από ένα σταθερό πλαίσιο και από όρια. Χρειάζεται τις σταθερές αρχές, τις αξίες και τους κανόνες που έχουν οι γονείς. Ο έφηβος ξεκινά πάλι από την αρχή. [...] Θεωρείται σημαντικό επομένως στο στάδιο αυτό οι γονείς να διαμορφώσουν σαφή όρια, να έχουν σταθερές αρχές, να καθοδηγούν τον έφηβο και να του ασκούν έλεγχο. [...] Είναι σημαντικό οι αρχές που οι γονείς θέτουν να έχουν νόημα και για τους ίδιους. Μόνο στην περίπτωση που οι γονείς εμπιστεύονται αυτές τις αρχές θα είναι σταθεροί στις απαιτήσεις τους και συνεπείς”, στο, Οικογένεια και όρια, συστηματική προσέγγιση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.306.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Androutsopoulos I.K., Deutsche jugendsprache: Untersuchungen zu ihren Strukty rein und Funktionen, Frankfurt am, Peterlang.
- Bourdieu P.– Passeron J.Cl., Οι Κληρονόμοι, μτφ. Παναγιωτόπουλος Ν. – Βιδάλη Μ., Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
- Cohen L. – Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, μτφ. Μητσοπούλου Χ. – Φιλοπούλου Μ., Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.
- Cole M. – Cole Sh., Η ανάπτυξη των παιδιών, Τόμος Γ΄, μτφ. Σόλμαν Μ, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2002.
- Hayes N., Εισαγωγή στην Ψυχολογία, Β΄ τόμ., Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Herbert M., Ψυχολογία, προβλήματα εφηβικής ηλικίας, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
- Hirsch E.D., Validity in Interpretation, Yale University Press, New Haven and London, 1967
- Iordanidou Anna & Androutsopoulos I. (1997), Teenage slang in modern Greek, 1^{ος} τόμος.
- Kotsinas, Young people language, Norm, variation and language change, 1997.
- Mishler G.E., Συνέντευξη Έρευνας, μτφ. Ρόντα Ντ., Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
- Αθανασίου Λ., Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Ιωάννινα 1996.
- Vallejo – Nagera Alejandra., Εφηβεία, η άγρια ηλικία, Εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 1997.
- Βάμβουκας Μ., Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία, Εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1988.
- Βοσνιάδου Σ., Η ανάπτυξη της γλώσσας και της ικανότητας για γλωσσική επικοινωνία: εισαγωγικό σημείωμα, στο Βοσνιάδου Σ. (επιμ.) Γλώσσα, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1995.
- Δοξιάδη Α. – Ζαχαροπούλου Ε., Ο έφηβος και η οικογένεια, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1985.
- Καθημερινή, Κυριακή 9 Φεβρουαρίου 2003.

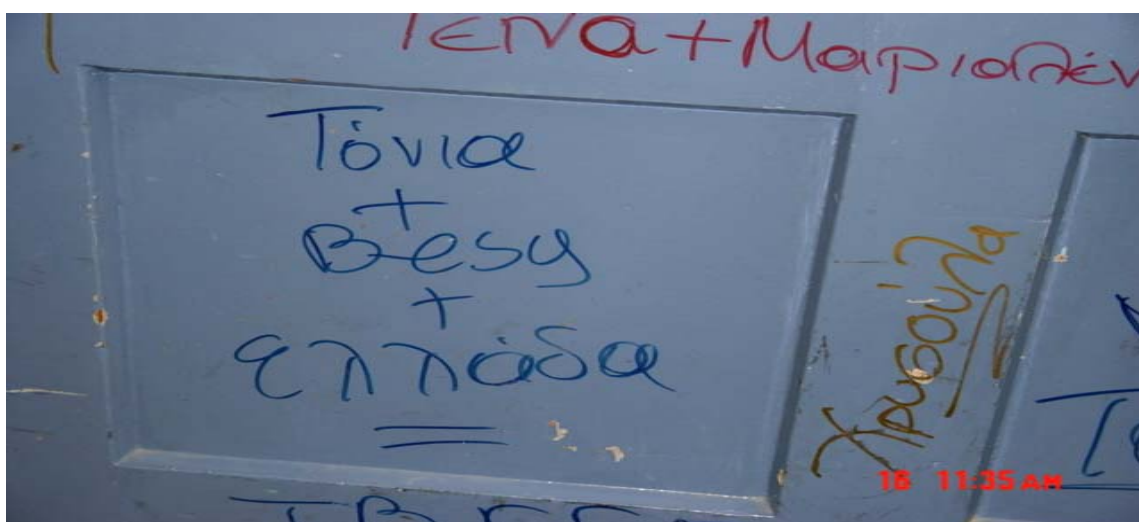
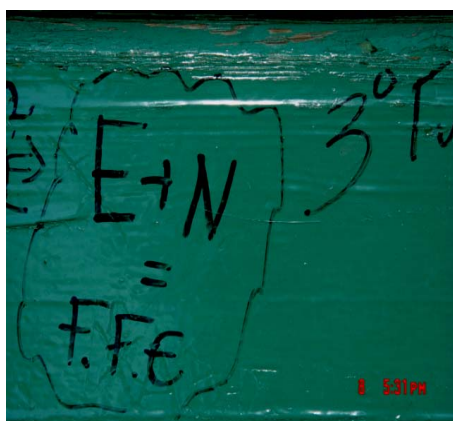
- Κατσίκης Ι –Σπυρόπουλος Δ, Το Αλφαβητάρι Της Γλώσσας Των Νέων, Εκδ.Δίαυλος, Αθήνα 1999.
- Κυριαζή Ν., Η Κοινωνιολογική Έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Β΄ έκδ. Αθήνα 2000.
- Μάνος Κ., Ψυχολογία του εφήβου, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1986.
- Μπρακόνιε Α. – Μαρτσέλι Ντ., Τα χίλια πρόσωπα της εφηβείας, μτφ. Λεωνίδα Σ., Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.
- Παπαδιώτου – Αθανασίου Β., Οικογένεια και όρια, συστημική προσέγγιση, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
- Παπαδόπουλος Ν. – Λεζέ Γ.Ε., Η αυτοαντίληψη παιδιών και εφήβων: σύγχρονες ερευνητικές προσεγγίσεις και επισημάνσεις, στο *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ.37/2004, σελ. 51-66.
- Παπαδόπουλος Ν., Ψυχολογία, Εκδ. ιδίου, Αθήνα 1990.
- Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, τόμος 4^{ος}
- Πόρποδας Δ.Κ., Γνωστική Ψυχολογία, τόμ. 2^{ος}, Αθήνα 1999.
- Ρέιμον – Ριβιέ Μπέρτ., Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου, Εκδ. Καστανιώτη.
- Σύγχρονη Ψυχολογία, Εκδ. Αλέξανδρος, Αθήνα 1999.
- Σιδέρη Ν., «και όμως μιλάνε», έφηβος λόγος, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- Συλλογικός Τόμος., Ίδρυμα ερευνών για το παιδί, Εφηβεία, προσδοκίες και αναζητήσεις, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992.
- Συλλογικός Τόμος, Διδακτική Μεθοδολογία και Παιδαγωγική Ψυχολογία, Εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2002.
- Τα Νέα., 18/6/2004, άρθρο ‘‘Οι ωραίοι έχουν...ρέντα’’, σελ.16.
- Τζελέπη – Γιαννάτου Ε., Εφηβικό στρες και σχολική επίδοση, στο περ. Επιστήμες Αγωγής, τεύχ.2/2003.
- Τζουριάδου Μ., Ο λόγος του παιδιού της προσχολικής ηλικίας, Εκδ. Αριστοτέλειο Παν/μιο, Θεσσαλονίκη 1994.
- Τσαούσης Δ.Γ., Η κοινωνία του ανθρώπου, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998.
- Τσιαντής Γ. (Επιμ.), Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.
- Φουκώ Μ., Η τάξη του λόγου, Εκδ. Ηριδανός, Εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1985.
- Φραγκουδάκη Α., Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

- Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και ιδεολογία, Εκδ. Οδυσσέα, Αθήνα 1999.
- Χασάπη Ι., Ψυχολογία της προσωπικότητας, Εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1985.
- Χειμωνάς Γ., Έξι μαθήματα για το λόγο, Εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1984.
- Χειμωνάς Γ., Ο λόγος, Εκδ. Ράπτα, Αθήνα 1995.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το φωτογραφικό υλικό αφορά:

1) Την φιλία των εφήβων μεταξύ τους.

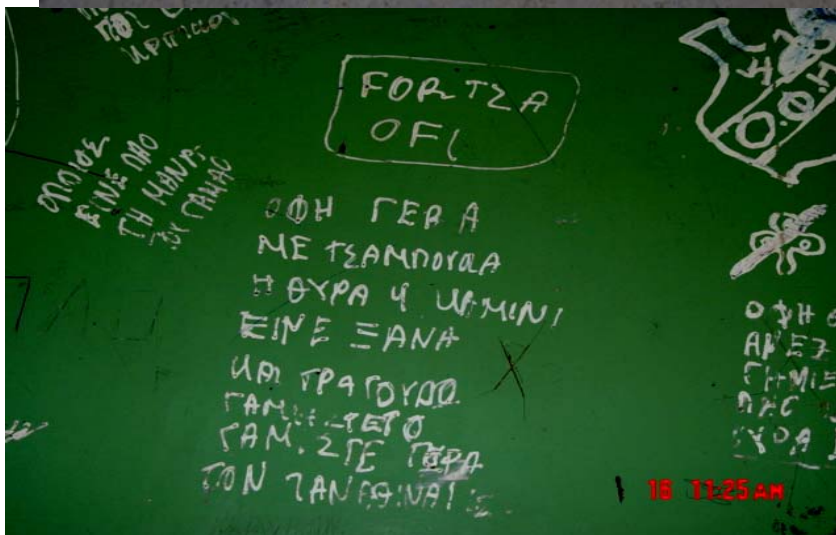
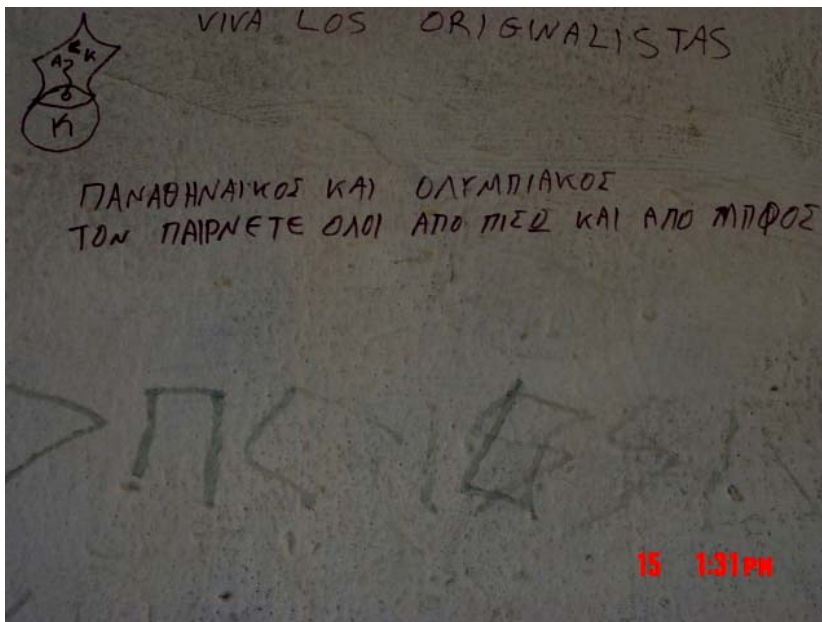

2) Για τις σχέσεις τους με το αντίθετο φύλο:

3) Ενδιαφέροντα των εφήβων.

α) Αθλητικά.

ΓΙΑ ΤΡΕΙΣ ΑΙΩΝΕΣ
 Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ
 Η ΠΑΡΑΔΟΧΗ (χωρίς) ΤΟΥΣ ΕΡΧΟΜΕΝΟΥΣ
 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (ΟΧΙ ΒΣΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
 ΛΥΣΗ) ΗΑΙ = ΤΙΣ
 ΠΑΡΑΘΗΡΑΙΚΟΣ (ΟΧΙ ΩΣΤΟ ΟΠΙΟ)

ΚΙΝΩΣΗ
 ΗΡΟΙΣΜΟΣ
 ΜΑΛΑΚΙΣΜΕ
 ΝΟΣ
 ΤΟΥΣ ΕΡΧΟΜΕΝΟΥΣ

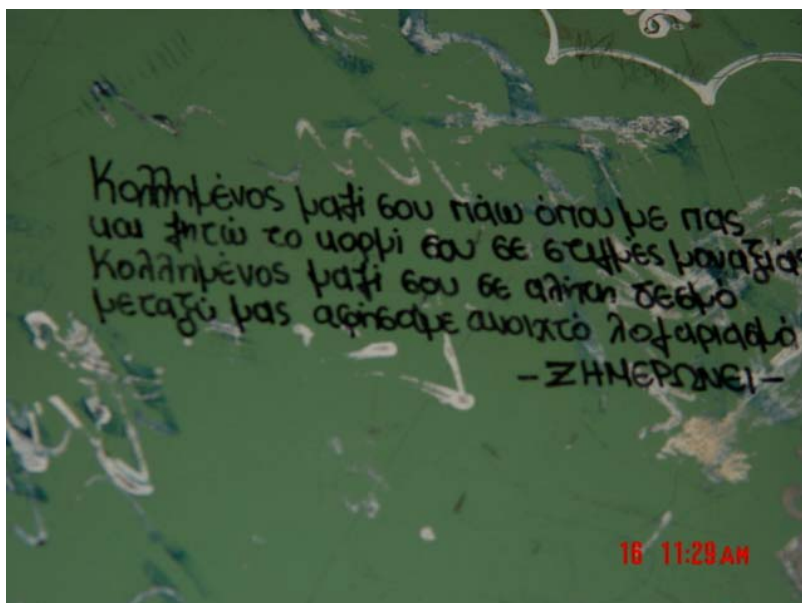
21 12:22 PM

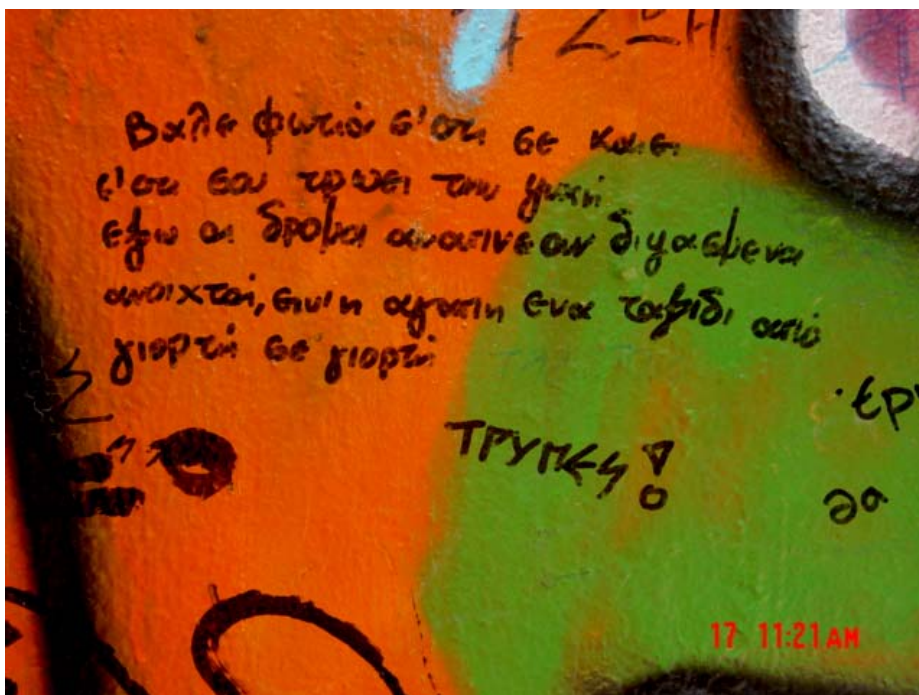
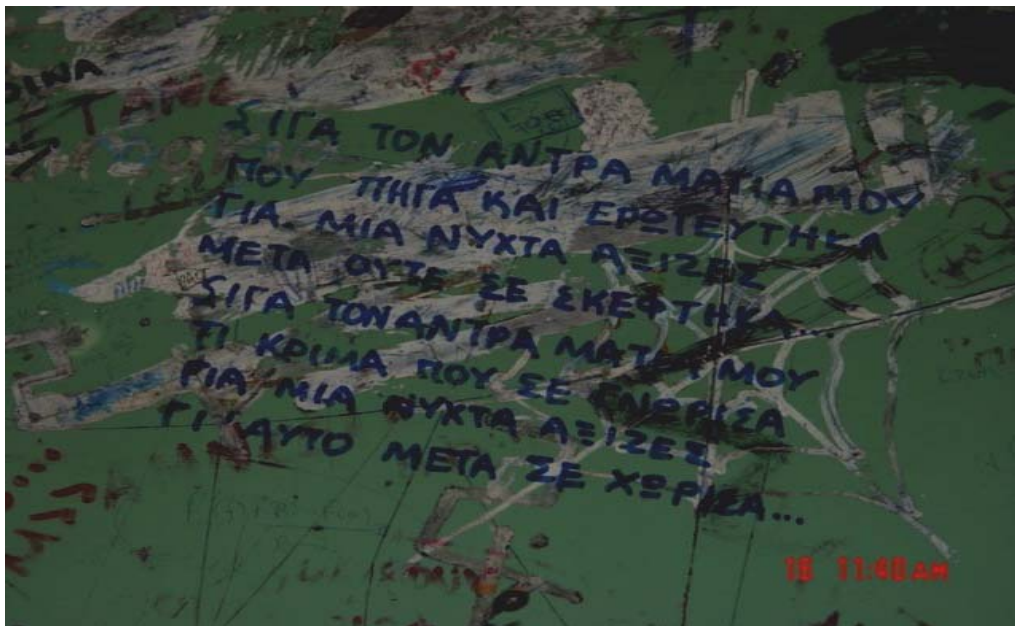

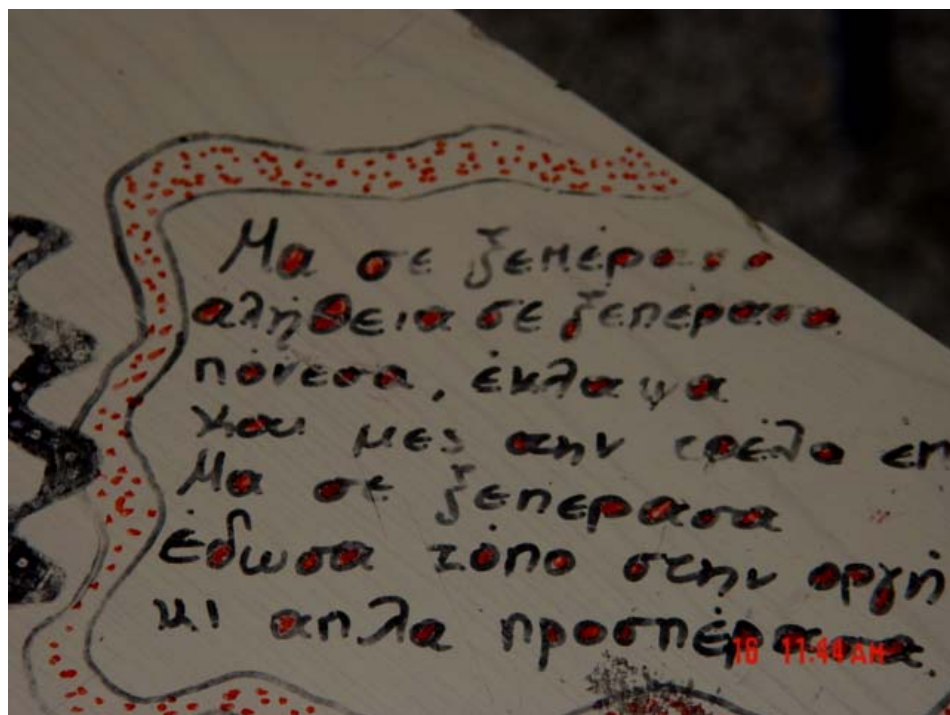
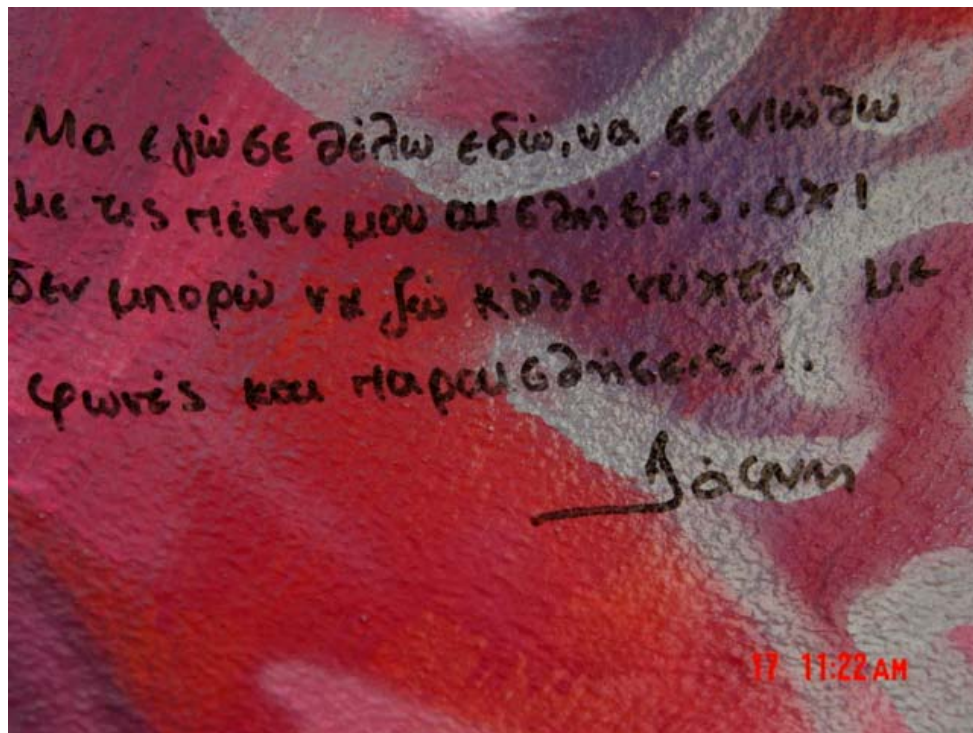
...ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΩΦΟΡΟ
 ΚΑΙ ΓΑΜΑΝΟ ΤΟΥΜΠΑ, ΒΕΡΑΙΑ

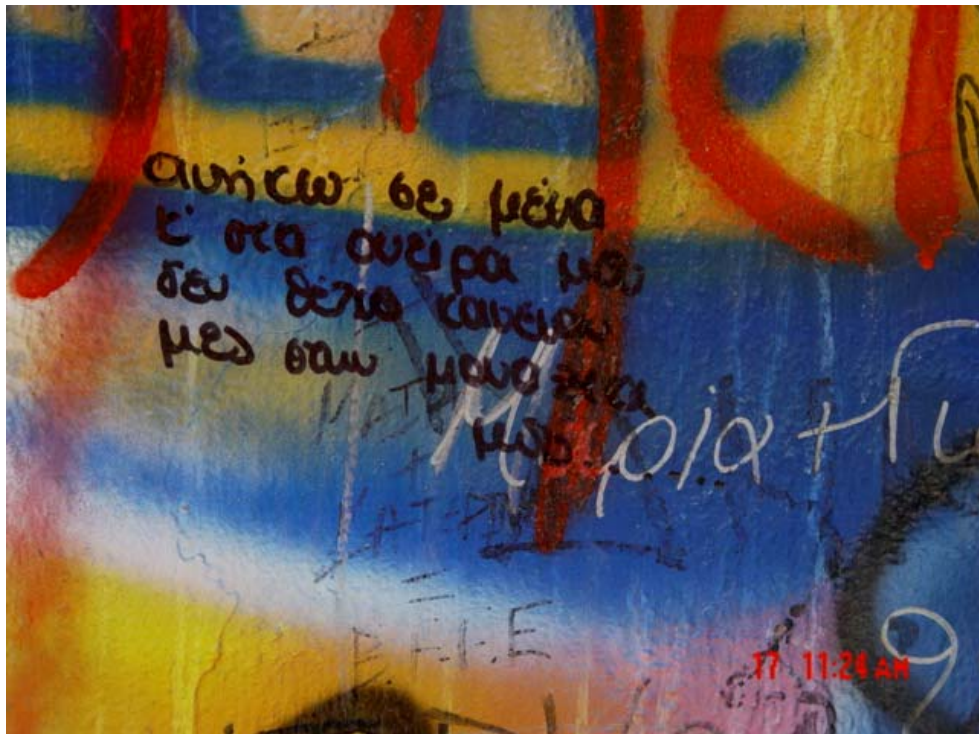
21 12:25 PM

β) Μουσική \ Στίχοι

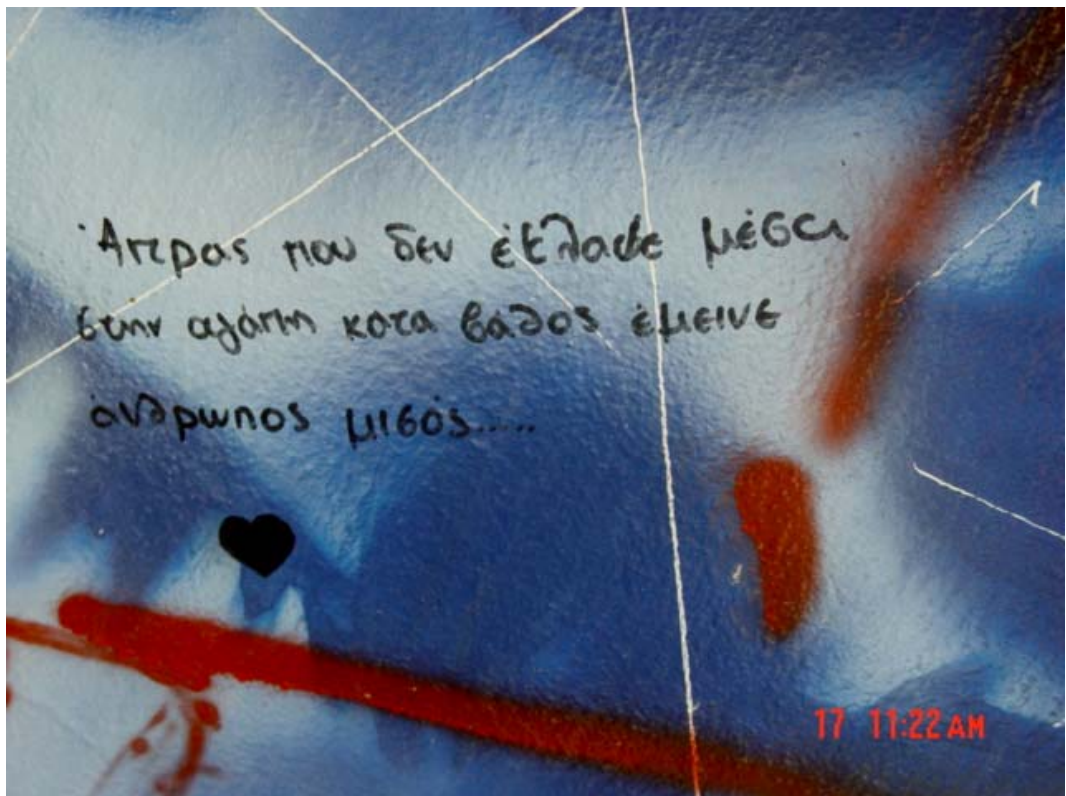

αυτήσω σε μένα
ε' στα αυτίρα μου
δεν δέχο κανένα
μεθ σου μου στα

ΜΑΤΙΑ ΤΗ
ΜΕΘ
ΡΟΙΑ ΤΗ

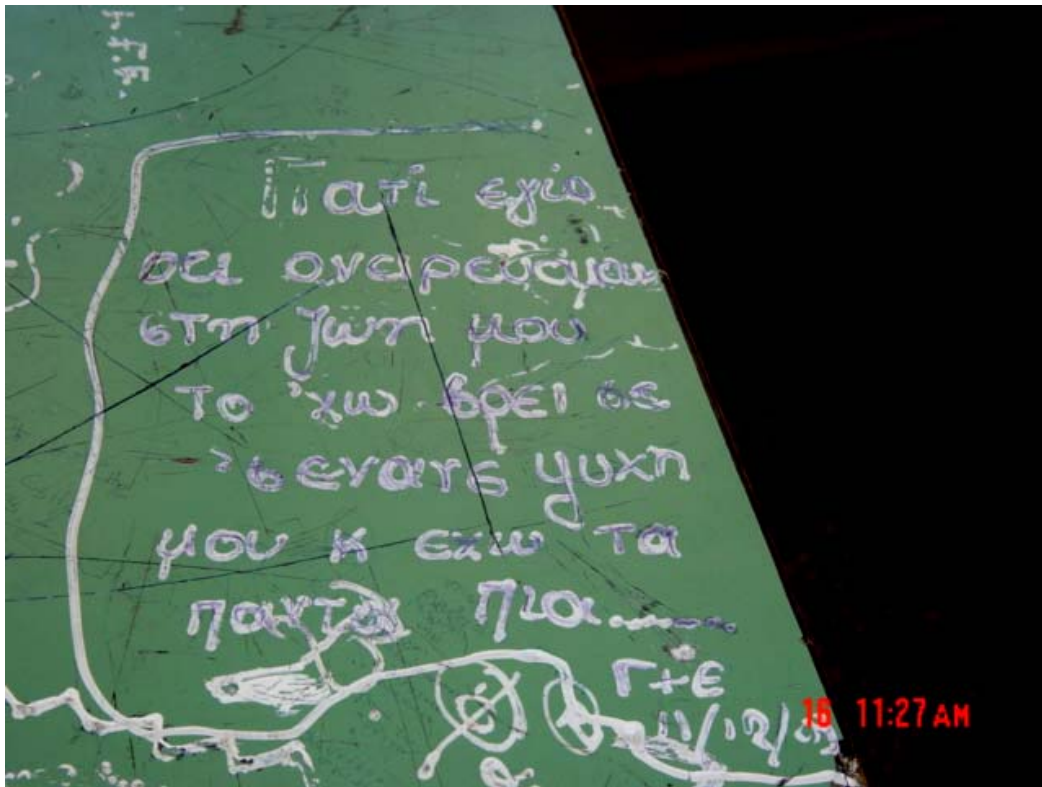
17 11:24 AM

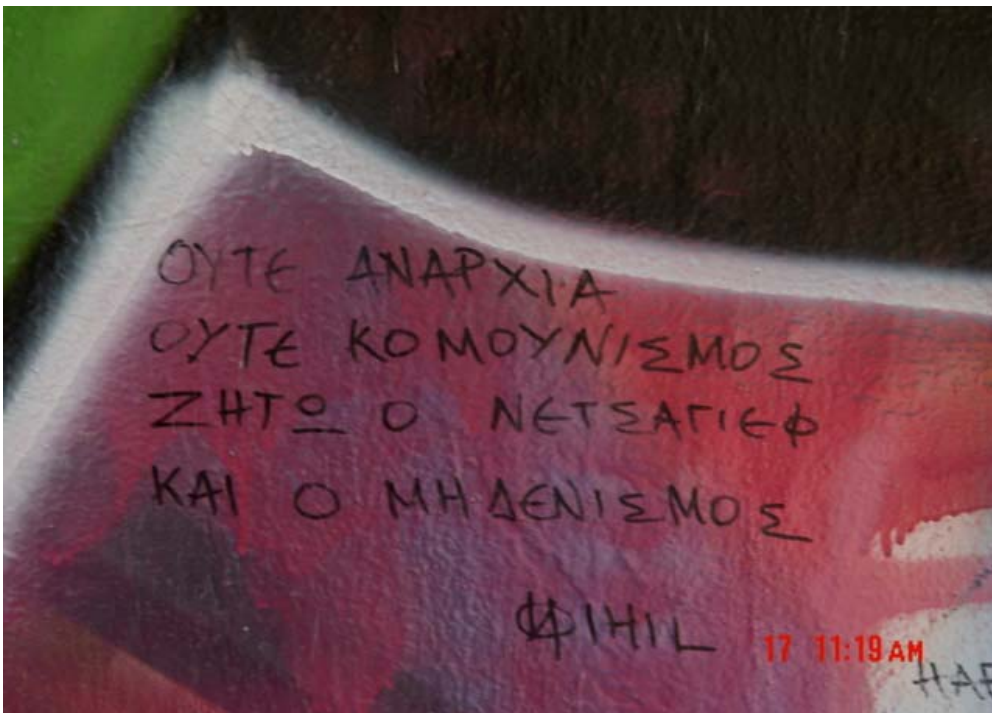
Άγερσ που δεν έβλαβε μέσρα
έσυν αγόρμ κοτα βάδος έμεινε
ανάρωνος μίβος.....

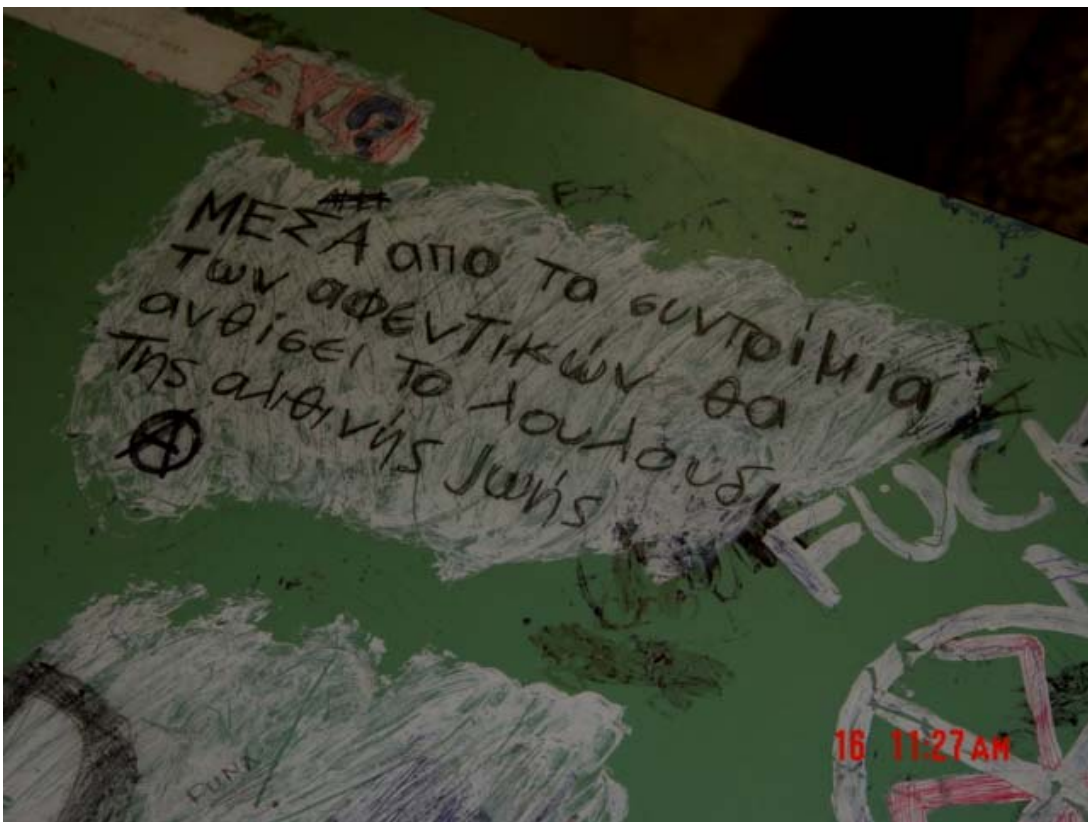

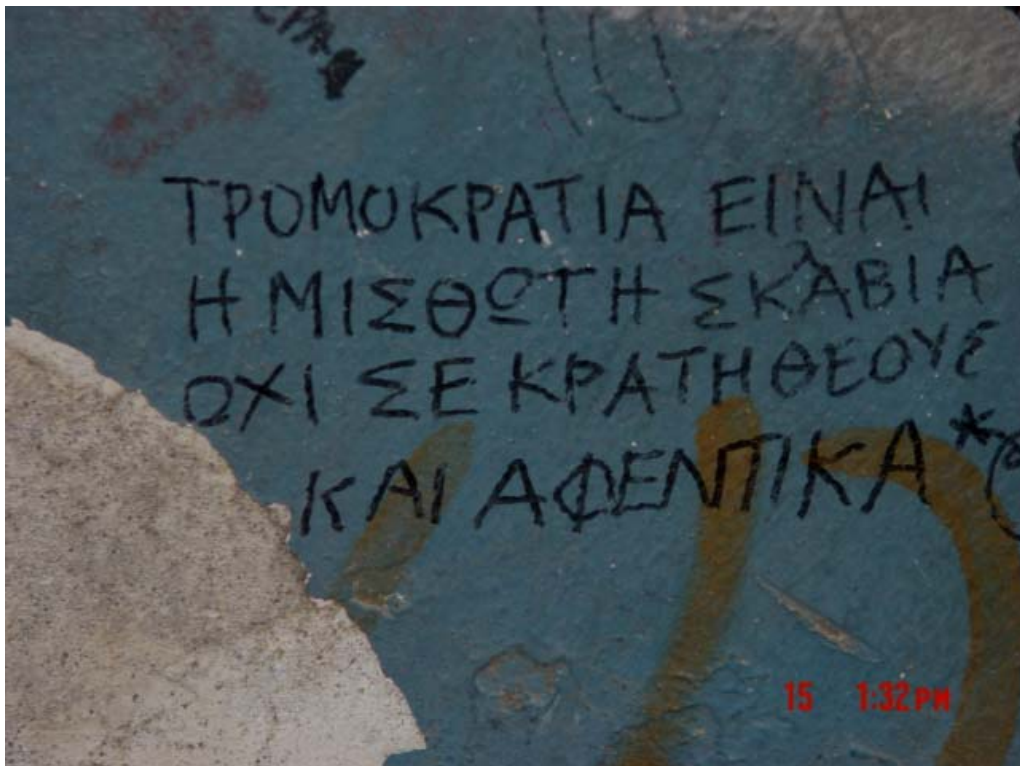
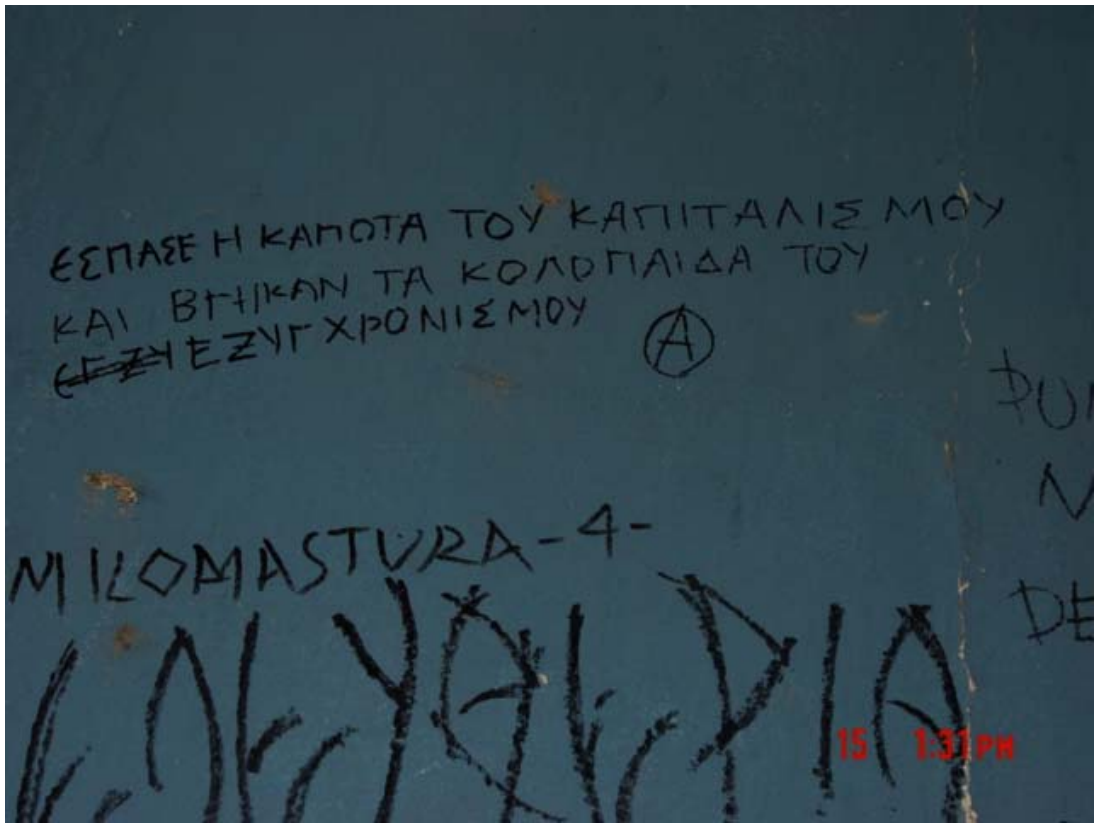
17 11:22 AM

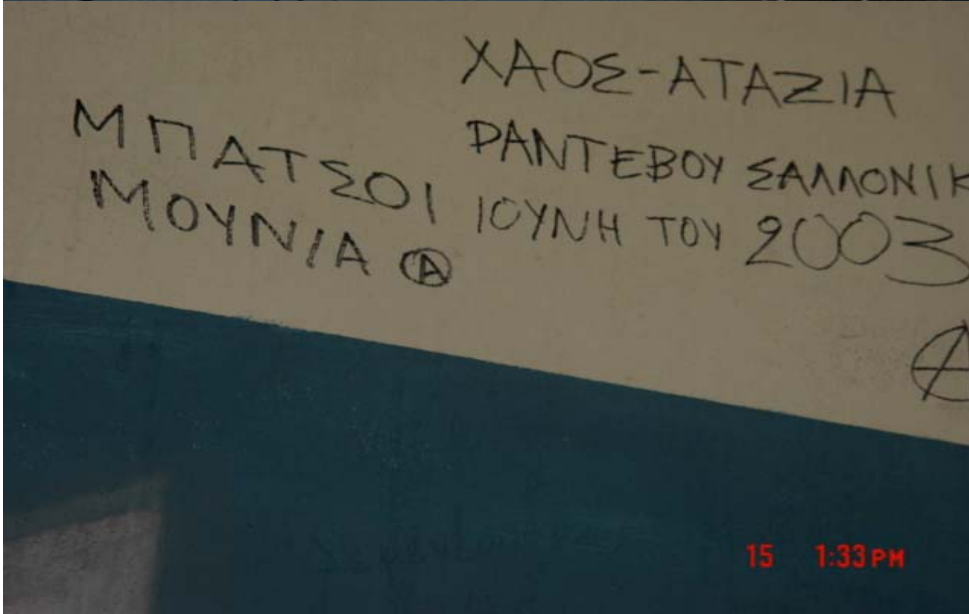
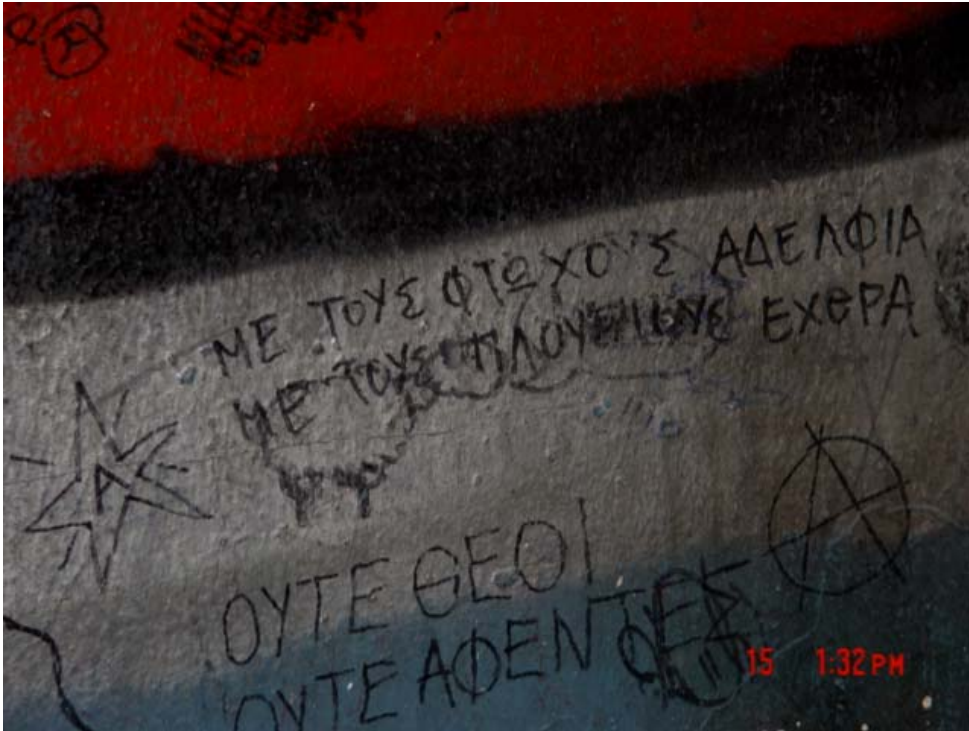

γ) Αντιεξουσιαστικές ανησυχίες.

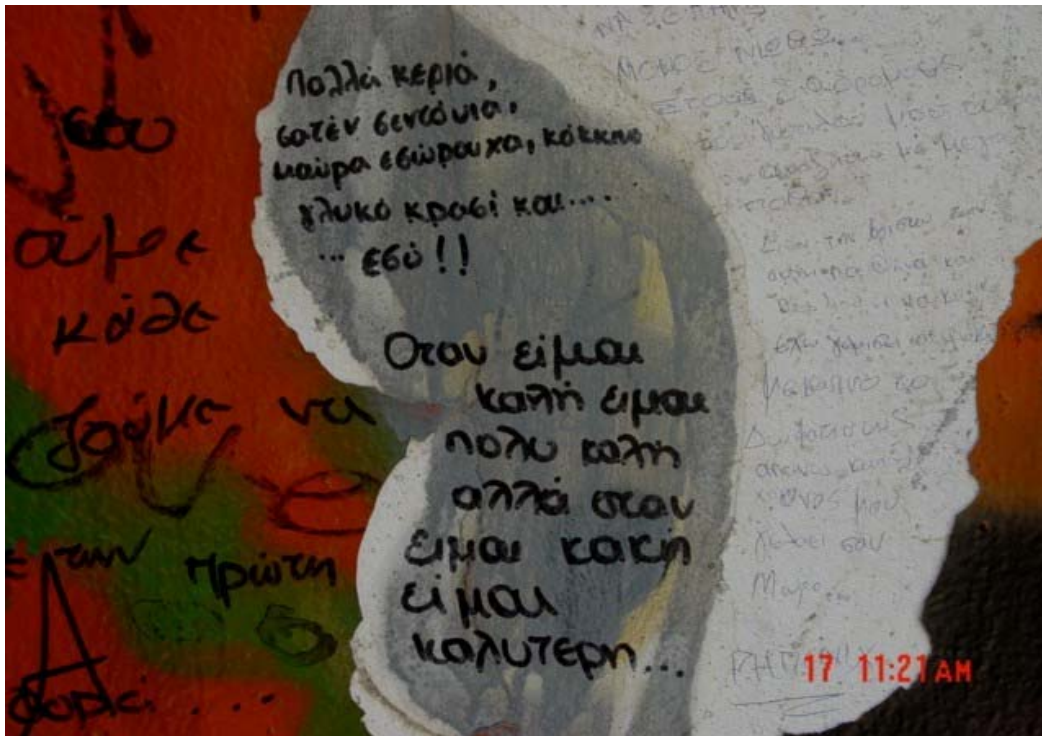

ΕΙΜΑΙ ΜΑΛΑΚΑΣ ΓΙΑΤΙ
ΑΦΗΣΑ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ
ΝΑ ΜΕ ΕΧΟΥΝ ΓΙΑ ΜΑΛΑΚΑ
LORI-

17 11:25 AM

Αντρέα (Χρ Andrew)
Χρ 60 μου...
Σ' ΕΧΕΙ ΥΑΞΙ
Η ΜΑΛΑΚΙΑ...!
ΤΟ ΖΕΡΕΙΣ Ε???
Φρόνη τη
διαγίας σου
το καρόνι...
Μην το
παρετε
κ πάνω
Gay
Πλακίτσα
κωπέ!
Σας αγαπώ βρε!
Χα, Χα!
ΓΙΩΤΑ
1:39 PM